

Ex - 1413

1872

263

143
ZEMEPÍS

263

KRAJINY UHORSKEJ A CELÉHO SVETA

PRE

NÁRODNIE ŠKOLY.

SPÍŠAL

JOZEF RÉPÁSZKY,

farár hanisčanský.

S

Cena 50 kr. r. č.

(Právo preloženia do iných rečí zadržané).

V Kossicach,

V kommissiji A. Maurera Knihkupca.

ZEMEP

KRAJINY UHORSKEJ A CE

PRE

NÁRODNIE ŠE

SPÍŠAL

JOZEF RÉPÁSZKY

farar hanisčanský.

(Právo preloženia do iných reči)

V Kossicach,

TLAČOM KARLA WERFERA KR. AKAD.

1872.

J.

ZEMEPÍS 263

KRAJINY UHORSKEJ A CELÉHO SVETA

PRE

NÁRODNIE ŠKOLY.

SPÍŠAL

JOZEF RÉPÁSZKY,

farar hanisčanský.

(Právo preloženia do iných rečí zadržané).

V Kossicach,

TLAČOM KARLA WERFERA KR. AKAD. KNICHTLAČÁRE.

1872.

Rv Sz
 914.39 : 913(100)
 Madarsko (Klarsko)
 zemepis - svet
 učebnice
 H. Křo.

KRAJSKÁ KNIŽNICA - KOŠICE	
Prír. č.	5379/965
Cena Kčs	60.-
Sign.	R2 - 1413
Odb. zn.	914.39
	K

Rev. 1986

Rev. 17

Predmlu

Žádajúc z jednej stránky pra
 naším školám — vedľa slabej m
 napomáhať; z druhej stránky al
 tak užitočnému, jako je stav učit
 uzavrel som vypracovať a vydať
 ktoré 11ty §. zákona školského,
 predpisuje. Této knižecky rád by
 jestli-že by ctihodný sbor učitel
 dovolit ráčil, polovicu čistého doc
 som na pensionalnú základinu u
 poručil.

Predovšem vydám: „Zemepi
 sveta.“ jak on sa v národních šk
 planu, učít má. Tento zemepis je
 nujícím způsobom vypracovaný a s
 poznámkami spojený.

Čo sa spôsobu upotrebovani
 nenie potrebné, aby detí celé stra
 by zemepis takto učil, volal by h
 mappe dá sa práve učít. Dobrá m
 mosti a školník len vtedy má z nej
 jiny, lebo sveta, v svej celkosti, ž
 K tomu potrebné je zemepis spojiť s
 tak tiež potrebné je kresliť (rajzovať
 len tolko, žeby obraz (mappu) svojej

Predmluva.

Žádajúc z jednej stránky prácu učiteľskú podporovať a naším školám — vedľa slabej mej možnosti — k pokroku napomáhať; z druhej stránky ale moju uctu stavu, krajine tak užitočnému, jako je stav učiteľský, skutočne preukázať: uzavrel som vypracovať a vydať knižičky tých známosti, ktoré 11ty §. zákona školského, v národných školách, učiteľ predpisuje. Této knižičky rád bych vydal ešte toho roku a jestli-že by ctihodný sbor učiteľský biskupstva Košického dovolil ráčil, polovicu čistého dochodku týchto knižičiek by som na pensionálnu základinu učiteľov diecetsy Košickej poručil.

Predovšem vydám: „Zemepis krajiny uhorskej a celého sveta.“ jak on sa v národných školách, dľa ministerialného planu, učiteľ má. Tento zemepis je synthetický, to jest: vyvíjajúcim spôsobom vypracovaný a s pamätnejšími dejepisnými poznámkami spojený.

Čo sa spôsobu upotrebovania tejto knižičky dotýče, není potrebné, aby deti celé strany na zpmäť znaly. Kto by zemepis takto učil, volal by ho neučil. Zemepis len na mappě dá sa práve učiteľ. Dobrá mappě je základ tejto známosti a školník len vtedy má z nej prospech, keď obraz krajiny, lebo sveta, v svej celkosti, živý mu stojí pred očima. K tomu potrebné je zemepis spojit s dejepisom a s plodovedou; tak též potrebné je kresliť (rajzovať) vedieť, keď nie viac, hoc len tolko, žeby obraz (mappě) svojej domoviny školník vypra-

KOŠICE

K

Rev. 17

coval. A to nenie ťažko. Ž tejto príčiny som spísal spôsob
takého kreslenia a pripojil niekoľko obrázky.

Neviem či-li som všetko cieľu prímerane spravil: o
tom ma budúcnosť presvedčí. Ja vďačne prijmem každé upo-
zornenie a radu múdrych a zkusených učiteľov, lebo jedine to
hľadám, jak bych mohol našim školám zostať najužitečnejším.

Jestli-že tehda znalci vecí a zkusení učitelia priazne
budu súdiť o tejto prítomnej knižke, čím skorej vypracu-
jem a vydám aj dejepis a prírodopis pre naše školy.

Písal som v Haniske d. 1-ho Januara 1872.

Jozef Répászky,

farár hanisčanský.

Zkrátenie nektorych slov.

p. m.	.	.	.	poľné mesto.
sl. kr. m.	.	.	.	sľobodné kráľovské mesto.
d.	.	.	.	dedina
□ m.	.	.	.	štvrhanné (kvadrátne) mile.
Rozs.	.	.	.	Rozsiahlosť.
Obyv.	.	.	:	Obyvateľstvo.
Zn. m.	.	.	.	Známenité miesta.

Prvší B

Domov

I. ŠKOLA, A CO OKO

Vo škole když sa sedneme, a
(na spodku) máme zem; nad nami
Keď sa do okola poohľadame, vidím
kom pána učiteľa, z jedného boku
áme štyry steny. Jednu pred na-
tiu na pravo, štvrtú na ľavo. Na
tabličky; v stene oblaky (okna)
dnuka; keď zo školy vykročíme,
jest dvôr a zahrada. Dvôr je
prez dvôr chodíme do školy. Zahra-
rej stromy, kračky, kvietky a. t. d.
ké, kračky sú nízke, zahrada je
som menší, pán učiteľ je väčší.

Škola je tiež dlhá a široká.
Steny školské sú dlhé, vysoké.
Úlohy. Pomerajte na kolko krokov
a druhá? Či-li môžete pomeriť na kroky
Keď dajakú dľužku, šírku alebo
vezmeme šáhu do rúk. (Tu je
(Šúch má hned tolko, jak
po dláň). Šúch má 12 collov. Ešte
je mertuch, collstok-zollstok
collstok má obyčajne 3 šúchy
pomerám tablu s collstokom. Ona
široká má 3 šúchy.

činy som spísal spôsob
razky.

u prímerane spravil: o
ne príjem každo upo-
učiteľov, lebo jedine to
zostať najužitečnejším.
kúsení učiteľia priazne
ce, čím skorej vypracu-
ore naše školy.

anuara 1872.

Répászky.

haniscanský.

ch slöv.

iné mesto.

ebodné kráľovské mesto.

edina

vrhanné (kvadrátne) mile.

ozsiahlost.

obyvateľstvo.

uámenité miesta.

Prvši Beh.

Domovina.

1. ŠKOLA, A CO OKOLO NEJ JEST.

Vo škole když sa sedneme, abo stojíme, pod nohami
(na spodku) máme zem; nad nami (na vrchu) je povalina.
Keď sa do okola poohládame, vidíme stolice, stolik, za stoli-
kom pána učiteľa, z jedného boku tablu, z druhého pec. Vi-
díme štyry steny. Jednu pred nami, druhú za nami, tre-
tiu na pravo, štvrtú na ľavo. Na stene vidíme obrázky,
tabličky; v stene oblaky (okna). Keď sme vo škole sme
dnuka; keď zo školy vykročíme, sme vonka. Pri škole
jest dvôr a zahrada. Dvôr je miesto ohradené, prázne;
prez dvôr chodíme do školy. Žahrada je tiež ohradená, v kto-
rej stromy, kračky, kvietky a. t. d. rostniu. Stromy sú vys-
ké, kračky sú nízke, zahrada je dlhá a široká. Ja
som menší, pán učiteľ je väčší.

Škola je tiež dlhá a široká (totižto spodok).
Steny školské sú dlhé, vysoké a hrubé.

Úlohy. Pomerajte na kolko krokov je dlhá jedna stena?
a druhá? Či-li môžete pomerat na kroky, jak je vysoká stena?

Keď dajakú dlužku, šírku aneb výškú chceme pomerat,
vezmeme šáhu do rúk. (Tu je šáha). Šáha má 6 šúchy.
(Šúch má hned tolko, jak moja ruka od lokta
po dláž). Šúch má 12 collov. Ešte i coll má 12 linie. (Tu
je mertuch, collštók-zollštók-po nemecky;
collštók má obyčajne 3 šúchy, aneb pol šáhy).
pomerám tablu s collštókom. Ona je dlhá ma 5 šúchy, a
široká ma 3 šúchy.

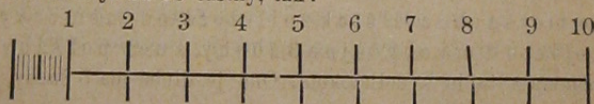
Co na 1 šúch je dlhé, a na 1 široké, to jest: co zo štyroch bokov je na 1 šúch dlhé, to voláme: 1 šúch □ štvhranný, aneb kvadrát ný. Co na 1 šáhu je dlhé a na 1 šáhu široké, to má jednu šáhu kvadrát ný. Co 2 šáhy, abo šúchy je dlhé; dva šáhy, abo šúchy široké, to má $2 \times 2 = 4$ □ kvadrát ný šáhy, abo šúchy. — Tabla je 4 šúchy dlhá, a 3 šúchy široká, ona má $5 \times 3 = 15$ šúchy kvadrát ný. Abo:

	1	2	3	4	5	
1	1	2	3	4	5	1
2	6	7	8	9	10	2
3	10	12	13	14	15	3
	1	2	3	4	5	

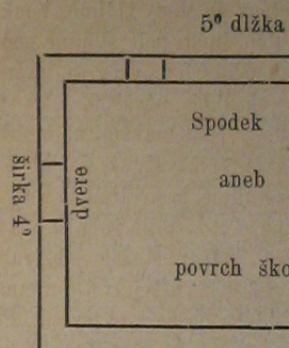
Tabla má tehda: $15 \square$! — Tak sa merá povrch každej veci, na dĺžku a šírku. Spodok školy má K. pr. 5 šáhy dĺžky a 4 šáhy šírky: $5 \times 4 = 20$ šáhy kvadrát ný, abo $20 \square$.

Úloha pomerajte povrch dvora, záhrady, a vyrachujte (vy-počtujte) na kvadraty.

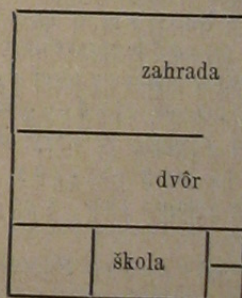
Spodok (povrch) školy nie len vymerať, ale aj vyra-j-zovať (kresliť) môžeme. — Keby sme spodok (povrch) školy tak veľký chceli vyra-j-zovať, jaký on je skutočne: mu-seli by sme taký veľký papier mať, jaký je ten ten spodok. Ta tu $5 \times 4 = 20 \square$ šáhový. Takého papiera niet. Čo srobíme? Spravíme sebe menší mertušek. Poťahneme jednu liniu a rozdelíme ju na 10 částky, tak:

a napíšeme, žeby každá částka 1 částek sebe i na šúchy rozdelíme. zmenšený mertušek. Vedľa t (spodok) našej školy tak:

To je obrazek, plan, našej školy. M mu prirajzovať dvôr a záhradu. M oblaky, dvore; kde stojí tabla, pe škola, dvôr a záhrada.

1 široké, to jest: co zo
to voláme: 1 šúch $\square$
na 1 šáhu je dlhé a na
adratnú. Co 2 šáhy, abo
šíroké, to má $2 \times 2 = 4 \square$
la je 4 šúchy dlhá, a 3
chy kvadratné. Abo:

4	5	
4	5	1
9	10	2
14	15	3

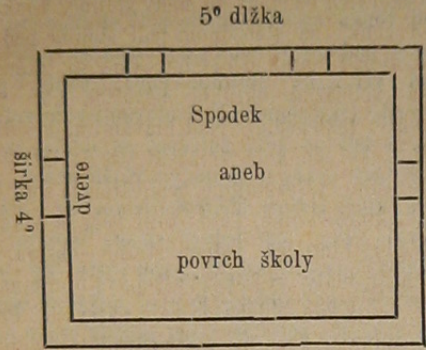
ak sa merá povrch každej
y má K. pr. 5 šáhy dlušky
adratné, abo $20 \square^o$.

, záchrady, a vyrachujte (vy-

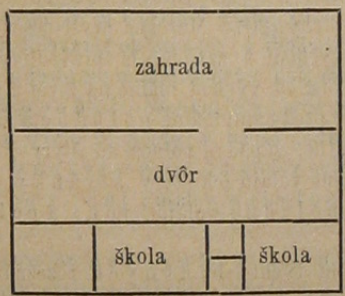
len vymerať, ale aj vyraja-
py sme spodok (povrch)
jaký on je skutočne: mu-
at, jaký je ten ten spodok.
o papiera niet. Čo srobíme?
Potáhneme jednu liniu a

6	7	8	9	10

a napíšeme, žeby každá částka 1 šáha bola. Jednu z tých
částek sebe i na šúchy rozdelíme. Taký mertuch voláme;
z menšený mertušek. Vedľa teho vyrazujeme povrch
(spodok) našej školy tak:

To je obrazek, plan, našej školy. Můžeme pomerať a ku ne-
mu prirajzovať dvůr a zahradu. Můžeme poznáčiť kde sú
oblaky, dvere; kde stojí tabla, pec. a t. d. — K. pr. naša
škola, dvůr a zahrada.

II. OBZOR A JEHO ŠTYRY HLAVNÉ STRÁNKY.

1. Vo škole len od steny do steny vidíme. Vonka vidíme i ďalej. Keď vonká na slobodnom poli stojíme pod nobsami máme zem a nad nami oblohu. Ona sa nám ukazuje ako dajaká veličazná okruhlá povalina alebo preveliké okruhlé klenutie (sklepenie). Nad hlavami nám vidí sa najvyššiou byť, a kol do kola znižovať sa, dokiaľ až k samej zemi dosahne. Čím vyššej stojíme, tým väčšie je toto okolie aneb okres, ktoré vidíme. Toto okolie volá sa obzorom.

2. Každé ráno na jednej strane obzora vychodí slunko, potom pomaly vyššej a vyššej vystupuje na oblohe. Jeden čas ije tam, kde obloha je nam najvyššia. Potom zas nižej a nižej stupuje, konečne večer zapadá práve na tamtej strane, ktorá je oproti tej, kde vychodilo. Kde vychodí, tam je východ, kde zapadá, tam je západ.

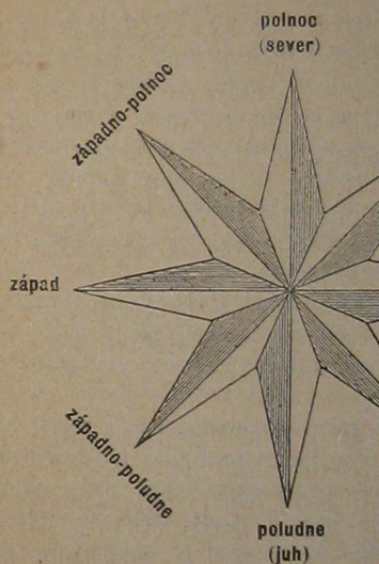
Slunko prez celý rok sice na jednej strane vychodí a na druhej zapadá, len že nie vše na jednom mieste. Ono na jednej istej častke obzoru, za čas, na predok pokrčá, a o čas nazad sa vrátia. Tého dva miesta, alebo punkty, na ktorých slunko prví jarný (20^{ym} Marci) a prví jesenný deň (v 23. Septembri) vychodí a zapadá, je spravdivý východ a západ slunka. Keď východ máme na levej a západ na pravej ruke, vtedy pred nami máme poludne a zamí polnoc. Východ, poludne, západ a polnoc sú štyry hlavné stránky obzoru, obyčajne volajú ich štyry stránky sveta. — Nektoré slováci poludne volajú: juh; a polnoc volajú: sever.

3. Okrem týchto hlavných rozeznávame ešte aj jiné nehlavné stránky. Stránka totižto, ktorá medzi východom a poludňom práve na stredku leží, volá sa: východ-

čno-poludniou; medzi západom a no-poludniou; medzi západom a západnou; medzi polnocou a východnou. Medzi tými môžu sa ešte pr: východno-východnou polu-

Obraz obzoru, to jest: krúh (kolo) sveta vypísané sú, volá sa: veterársky obzorník. Obyčajne 32 stránky sú naznačené.

Ona tak vyzerá:

Keď do stredku tej veterárnej ručnice vložíme kompasom, tak s jedným koncom polnoc ukazuje. Na druhom konci sa na vyšní kraj napíše.

HLAVNÉ STRÁNKY.

eny vidíme. Vonka vidíme
polí stojíme pod nobama
u. Ona sa nám ukazuje
póvalina abo preveliké
hlavami nám vidí sa naj-
rať sa, dokiaľ až k samej
m väčšie je toto okolie
kolie volá sa o b z o r o m.
strane obzora vychodí
ršej vystupuje na oblohe.
nam najvyššia. Potom zas
er zapadá práve na tamentej
odilo. Kde vychodí, tam
z á p a d.

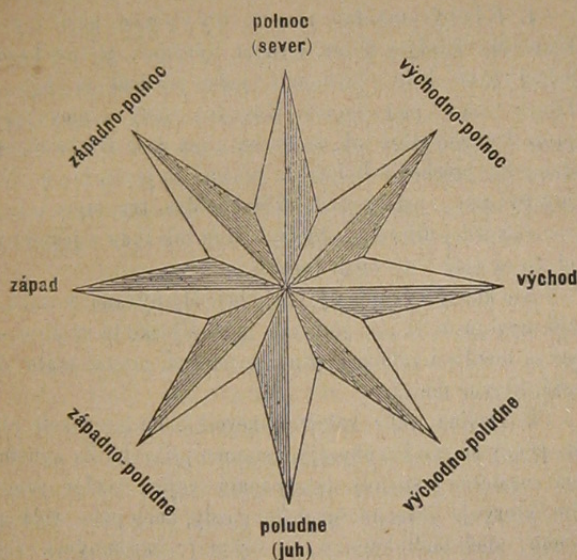
a jednej strane vychodí a
na jednom mieste. Ono na
a predok pokrúča, a o čas
i, abo punkty, na ktorých
prvší jesenný deň (v 23.
e spravdivý východ a
e na levej a západ na pra-
oludne a zamí polnoc.
sú štyry hlavné stránky
stránky sveta. — Ne-
juh; a polnoc volajú:

ých rozeznávame ešte aj
ka totižto, ktorá medzi vý-
edku leží, volá sa: východ-

čno-poludniou; medzi západom a poludňom: západ-
no-poludniou; medzi západom a polnoci: polnočno-
západnou; medzi polnocou a východom: polnočno-vy-
chodnou. Medzi tými môžu sa ešte zas jiné zaznačiť, k.
pr: východno-východno-poludnia a t. d.

Obraz obzoru, to jest: krúh (kolo) na ktorom stránky
sveta vypísané sú, volá sa: veternou ružou. Na nej
obyčajne 32 stránky sú naznačené.

Ona tak vyzerá:

Keď do stredku tej veternej ruže položia magnetovú
ihlu, vtenkrát ju vofajú: k o m p a s o m. Magnetová ihla vždy
s jedným koncom polnoc ukazuje. Na veternej ruže polnoc
sa na vyšší kraj napíše.

Úlohy. Jaké stránky sveta máš na pravo, keď si s tvorou ku východu obratený? Jaké na levo? Jaké za tebou? Ku ktorým stránkam sveta stoja steny tejto školy? Jak leži kostol ku škole? Jak vaša dom od školy, od kostola? povedz; ku jakým stránkom sa obraciaš keď z domu do školy, do kostola ideš? Vyrazuj doma večernú ružu a napíš na ňu 8 stránky sveta. a. t. d.

III. K D E B Ý V A M E.

1. Kde bývame, tam je našo bývanie, aneb bydlisko. My každý v dome, v chýži, bývame; ale nie každý v jednej chýži. Kde viac domov jeden pri druhom stoja, to voláme: riad, šor domov. Kde dva riady domov jeden naproti druhého stoja tak, že medzi nima dosť široké miesto zostane ku prechodu ľuďom a vozom, to je: ulica. Nie každý bývame v jednej ulici. Sú dakde dva, tri, štyri a t. d. ulice; v každej ulici ľudie byvajú. Kde tak ľudie v jedno byvajú, to sa volá: obecou (obec).

Nie každý bývame v jednej obci. My bývame v .....; druhí byvajú v .....; jini zas inde. Vsecke té sú obce. — Obce sú menšie i väčšie. Dediny, mestečká, mestá, kráľovské mestá, hlavné mestá.

2. Dedina, (abo valal) je nevelká. Tu len nekeľa ulíc jest. Domy sú nížké, obyčajne slamou prikryté. Za domami stoja mastalne a stodoly. Domy majú svojich gazdov, pánov. Dóm, ktorý je jedneho, druhého gazdy, aneb pána, volá sa: dómom, aneb budínkom osobným (súkromným). Jest ale i takých domov, ktoré neprislúchajú jednotnému človeku, ale celej obce, jakožto: pastyreň, hostíneec (kréma) škola, kostol a t. d. Takéto sú domy, budinky obecné (verejné).

3. Mesto je už väčšie. Tu jest mnoho domov a ulíc. Domy sú väčšie, vyššie. Jest i také vysoké, co dva tri chýže

stoja jedna nad druhou, a do nich po seba sú s kameňom vykladané a po nich usta prechodí, nie len vodne, ale aj večer, a palia veľké svetlá do lampašov. V hlavě všelijaké kupecké sklepy, co v nich roz Menšie mestečká sú tak nazvané poľné stá, preto že v nich jarmarky sa držia.

Úlohy. Kolko domov je u nás? I sa volajú? Opíš my kostol jak vypatrá z najkrajší budinec? probuj vyrazovat oblak tel a t. d.

4. V dedine domy velaráz každý dži nimi sú dvory a zahrady. Vo väčší tak: Tu domy do dlhých riadov sú vje sú dlhé a nekedy také široké, že i jeden pri druhom mohly sa rúšať. Da domov ohradia jedno miesto, ale z tr strán stoja šory domov, také miesto, strán je obudované a široké je na dosť, (priestor). Jestli na tých placov trhy vtedy ich trhovými placy volaju po mestách je viac, jak v dedinách. kostely, školy, jest mesticky dóm, ža reň, kasareň, divadlo (theater), špita Nektoré mestá sú i murom omurova takými mury stoja, volajú: dnuka mesto; domy a ulice, co von tých pred mestá, abo hostaky. Omur ešte aj: hrady, zámky, pevniny.

Kráľovské mestá sú té, ktoré obsahly, a samy sa rídia. Hlavné m jaká vrchnost, abo sám král býva (byd

Úlohy. Jaké stránky sveta máš na pravo, keď si s tvorou ku východu obratený? Jaké na levo? Jaké za tebou? Ku ktorým stránkam sveta stoja steny tejto školy? Jak leži kostol ku škole? Jak vaša dom od školy, od kostola? povedz; ku jakým stránkom sa obraciaš keď z domu do školy, do kostola ideš? Vyrazuj doma večernú ružu a napíš na ňu 8 stránky sveta. a. t. d.

III. K D E B Ý V A M E.

1. Kde bývame, tam je našo bývanie, aneb bydlisko. My každý v dome, v chýži, bývame; ale nie každý v jednej chýži. Kde viac domov jeden pri druhom stoja, to voláme: riad, šor domov. Kde dva riady domov jeden naproti druhého stoja tak, že medzi nima dosť široké miesto zostane ku prechodu ľuďom a vozom, to je: ulica. Nie každý bývame v jednej ulici. Sú dakde dva, tri, štyri a t. d. ulice; v každej ulici ľudie byvajú. Kde tak ľudie v jedno byvajú, to sa volá: obec (obec).

Nie každý bývame v jednej obci. My bývame v .....; druhí byvajú v .....; jini zas inde. Všetke té sú obce. — Obce sú menšie i väčšie. Dediny, mestečká, mestá, kráľovské mestá, hlavné mestá.

2. Dedina, (abo valal) je nevelká. Tu len nekeľa ulíc jest. Domy sú nížké, obyčajne slamou prikryté. Za domami stoja mastalne a stodoly. Domy majú svojich gazdov, pánov. Dóm, ktorý je jedneho, druhého gazdy, aneb pána, volá sa: dómom, aneb budínkom osobným (súkromným). Jest ale i takých domov, ktoré neprislúchajú jednotnému človeku, ale celej obce, jakožto: pastyreň, hostinec (krčma) škola, kostol a t. d. Takéto sú domy, budinky obecné (verejné).

3. Mesto je už väčšie. Tu jest mnoho domov a ulíc. Domy sú väčšie, vyššie. Jest i také vysoké, co dva tri chýže

stoja jedna nad druhou, a do nich po schodoch sú s kameňom vykladané a po nich usta prechodí, nie len vodne, ale aj večer, a palia veľké svetlá do lampašov. V hlavnej ulici stoja všelijaké kupecké sklepy, co v nich rozložia tovary. Menšie mestečká sú tak nazvané poľné, lebo v nich jest mnoho poľných stá, preto že v nich jarmarky sa držia.

Úlohy. Kolko domov je u nás? Kde stoja? Kde sa volajú? Opíš my kostol jak vypatrá z okolnosti najkrajší budinek? probuj vyrazovať oblaky a t. d.

4. V dedine domy velaráz každý dvi nimi sú dvory a zahrady. Vo väčších dedinách tak: Tu domy do dlhých riadov sú vjedni, sú dlhé a nekedy také široké, že i dva domy jeden pri druhom mohly sa rúšať. Dva domy ohradia jedno miesto, ale z troch strán stoja šory domov, také miesto, ktoré je obudované a široké je na dosť, (priestor). Jestli na tých placov trhy, vtedy ich trhovými placy volajú. V mestách je viac, jak v dedinách. Kostely, školy, jest mestický dóm, zámek, kasareň, divadlo (theater), špitaľ. Nektoré mestá sú i murom omurované takými mury stoja, volajú: dnuka, mesto; domy a ulice, co von tých mýr pred mestá, abo hostaky. Omurované ešte aj: hrady, zámky, pevnosti.

Kráľovské mestá sú té, ktoré obsahly, a samy sa rídia. Hlavné mesto, jaká vrchnost, abo sám kráľ býva (bydli).

5. Keď z dediny, aneb z mesta von vyjdeme, vidíme zeme role, lúky, vlnice, les a t. d. ktoré sú okolo toho bydliska; a keď této zeme lúky a t. d. sú tých, ktoré ta bývajú, vtedy hovoríme, že to je tej dediny, aneb toho mesta chotár. — Chotár sa tiež na kvadraty dá pomeriť.

Úlohy. Ako sa volajú ulice, placi nášeho mesta? Čili my v dedine bývame? Ktoré je najbližšie mesto? Čili ono je omurované? Keď omurované, kolko má brán? Vedľa ktorých strán sveta stoja? Jaké ulice, cesty provadia ku kostolu, škole, placu? Ktoré ulice sú k východu a t. d. Plac na kolko krokov je široký, dlhý? Vyrazuj obraz, plan. place a poznáť všade, kde ulice do neho vedú? Kolko máme jarmarky a kedy? Čo sa na jarmarku predáva? Vyrazuj všetky ulice, place mesta nášeho, jako sú vjedno spojené. Jak ďaleko táhne chotár k východu, západu a t. d.? Jaké dediny, mestá sú blízko k našemu chotáru!... ku ktorej stránke sveta ležia?... Jak ďaleko sú od nás?... Ku ktorej stránke sveta se vyhnaňajú našo lúky jaké sú široké? a t. d.

6. Ľude, čo na valali bývajú a v chotári zeme obrabiajú, volajú sa: sedláci, roľníci, gazdové, želeári, nadenníci, robotníci. V meste bývajú mešťani, remeslníci, kúpcové, lekári, právotníci (fiskáli) a t. d. Ale i dedinské i mešťanské obyvatele sú občania.

Úlohy. V našej dedine-(meste) kolko je obyvateľov? Čo robia obyvatele? Jak sa živia z najväčšej stránky? Jaké sú tu remeslá? Ktoré remeslníci robia veci k odielu? Ktoré zas veci k živobytia, z pokrmu potrebné? Opiš remeslo, ktoré najlepšie poznáš? Menujte nástroje (sersámy) remeslnické. — Teraz vykreslime našu dedinu (mesto). P. učiteľ ukáže, jako sa zvykne kresliť obec.

7. Dôm rídí otec, a kde by otec nž nebolo, matka. Školu rídí pán učiteľ. Dedinu a mesto tiež musí dakto ríditi, žeby porádek bol a každý človek bezpečne žil. Dedina a mesto, to jest, obec rídí vrchnosť. Vrchnosť je potrebná každému človeku, preto každý človek musí vrchnosti poslušným byť. Dedinská vrchnosť je: rychtárs priaznými. Mestická vrchnosť je: magistrat.

7. Historická Pamiatka. (dejepis).
rokami, dávno to bolo, nebolo ešte dediny ani valí domy: ale dajaké diery sebe spravili v abo v horách, medzi skálami, v dajakých jes neboly: ľudie nemali šaty, jak teraz, ani chleba a večeru, ale s korenkami, a ovocou sa živil zverinu začali užívať, preto naučili sa statek čatku doraz nebudovali sebe všetci stále pribývali a svoj statek pasúc z miesta na miesto teraz je takých národov, čo so statkom z miesta, také národy volajú sa: nomadi. Po čase sa zrno medzi kameňami zomlet, z muky jed sierať a zem obrabiať, od toho času usadili sa a budovali domy, dediny, mestá. Pomaly vy pilnosti.... (Abel, Kain, Seth, Tubalkain, Noe bilonská tureň a t. d.). Roľníctvo prinútilo pokol pribytka a k životu obecnému.

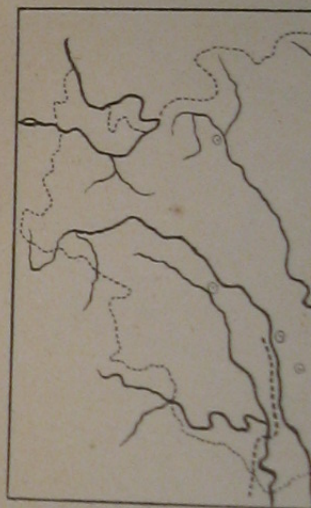
Úlohy. Nepočúvali ste kedy povstalo Jak dávne sú naše hlavné budinky obecné? týchto budinkov? Čili u nás sú nejaké pamiatky a jakú pamiatku sú vystavené? Čili u nás nebývali dajakí známenití, svetochní mužov nctivosti pozustáva? Čo znáte o nich? Jakých som mestom (dedinou) spojená? Či tu na bl sa nestalo? Čo sa povodilo-od kedy sa pamätá šimi poznáťmi?... To, čo ste rozpráviali je h aneb pís udalosti.

IV. PEVNÁ ZEM

1. My po zemi chodíme. Naša de leží na pevnej zemi. Tej zeme len po v sa poohládame tu do okola tej obce kde zem a vodu. Zem je pevná a stalá, o pohnie, neruší; voda nenie tak pevná, ja lahko sa pohnie, aj najmenší vetrik ju r

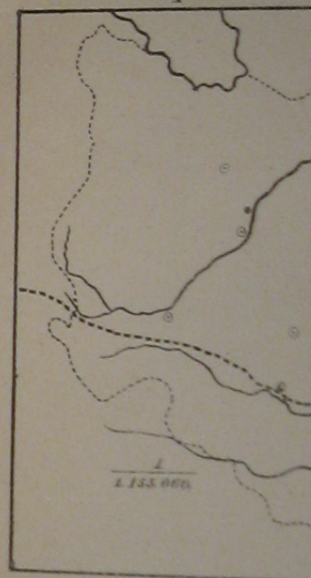

Šarišská S

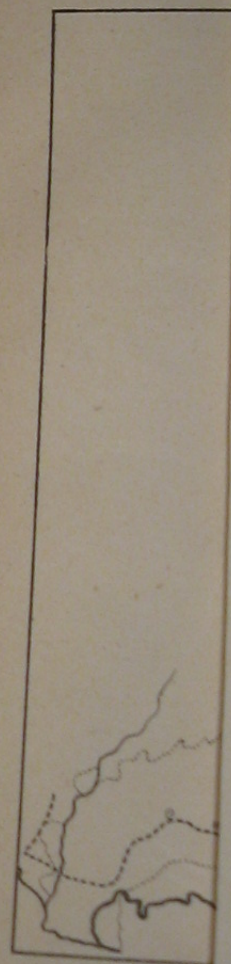

Spišská St

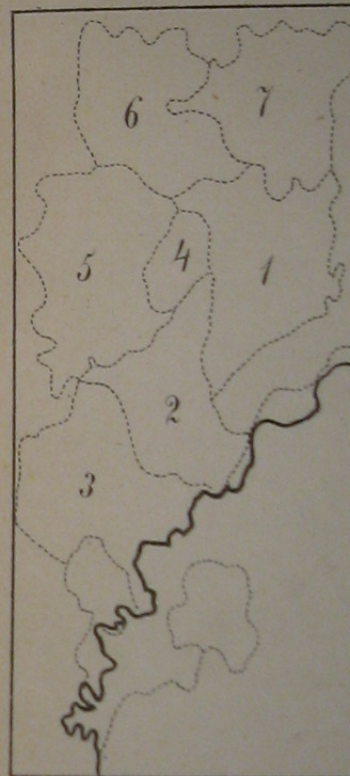

Predtisská

Lith. bei Karl Wern

VIII. PREDTISSKEJ OKOLICI P
DZENÉ VLASTNO

Táto okolica je z väčšej častky celej rozprestierajú sa vrchy a pohorja najvyššie v spišskej stolici a tu volajú vyššie jejích končiare sú: vrch gerlomska (8328'), vysoká (8340'). Tieto preveliké horiská vypínajú sa až do rodné hole a skaliská. Menšie ale je mi lesmi ozdobené a v lone svim s med, zezezo a jiné potrebné rudy. Na tých rodí sa dobré vino, aj toto chýrne rovnie sú dosť úrodné. Rodí sa tu ro konopá, lan, dobrá ovoc a iné.

Tisa je hlavný potok predtisskej z poludnej stránky teče. Tisa vyteká z dvoch pramenov. Pri Velkom Söllöši začína pomaly tect, mútnou byť a tečtov, dokiaľ sa pri Titeli do Dunaj jar velaraz vystúpi po nad brehy a ve Okolo Tisy je veľa mlák a močiarov. há. Od Vášároš-Námeňa parné na nej. Predtým chovala mnoho rý po nej chodia, a jej brehy opravajú. Tisy vlievajú sa predtisské potoky. Latorec, Ung, Zadvá (Zagyva) a iné. teče von z krajiny.

Teraz vykreslime obraz predtisskej kreslili abaujskú stolicu. — Každú stolicu abaujskú s 1m. — Teraz povedzte od abau stolicy. Ukazte i s rukou. Kde leží spišska

Konec vzornej lek

sta von vyjdeme, vidíme
l. ktoré sú okolo toho
d. sú tých, ktoré ta bý-
dediny, aneb toho mesta
dá pomerat.

aci našeho mesta? Čili my
mesto? Čili ono je omuro-
? Vedľa ktorých strán sveta
kostolu, škole, placu? Ktoré
krokov je široký, dlhý?
e, kde ulice do neho vedú?
na jarmarku predáva? Vy-
jako sú vjedno spojené. Jak
a t. d.? Jaké dediny, mestá
stránke sveta ležia?.... Jak
veta se vyhnaňu našo lúky

a v chotári zeme obra-
i, gazdové, želari.
este bývajú meštiani,
í, právotníci (fiš-
meštánské obyvatele sú

koľko je obyvateľov? Čo
stránky? Jaké sú tu reme-
? Ktoré zas veci k živoby-
, ktoré najlepšie poznáš?
— Teraz vykreslíme našu
kyne kresliť obec.
otca nž nebolo, matka.

mesto tiež musí dakto rídit,
zpečne žil. Dedina a me-
t. Vrchnosť je potrebná
vek musí vrchnosti
nosť je: rychtárs pri-
magistrat.

7. Historická Pamiatka. (dejepis). — Pred vela, vela sto
rokami, dávno to bolo, nebolo ešte dediny ani mesta; ľud nebudo-
vali domy: ale dajaké diery sebe spravili v zemi a tam prebývali.
abo v horách, medzi skalami, v dajakých jeskyňách. Ani remeslá
neboli: ľud nemali šaty, jak teraz, ani chleba nepekli, nevarili obed
a večeru, ale s korenkami, a ovocou sa živili. Potom ďalej ryby a
zverinu začali užívať, preto naučili sa statek (lichvu) chovať. Z po-
čiatku doraz nebudovali sebe všetci stále pribytky, ale pod šátrami
prebývali a svoj statek pasúc z miesta na miesto vandrovali. Ešte aj
teraz je takých národov, čo so statkom z miesta na miesto precho-
dia, také národy volajú sa: nomadi. Po čase okusili zrna, naučili
sa zrno medzi kameňami zomleť, z muky jedlá prichystať, zrná po-
sievať a zem obrábať, od toho času usadili sa na stalých miestach
a budovali domy, dediny, mestá. Pomaly vymysleli remeslá a jiné
pilnosti.... (Abel, Kain, Seth, Tubalkain, Noe.... potopa sveta... ba-
bilonská tureň a t. d.). Rolníctvo prinútilo pokolenie ľudské ku stalému
pribytku a k životu obecnému.

Úlohy. Nepočúvali ste kedy povstalo naše mesto (dedina)?
Jak dávne sú naše hlavné budinky obecné? Čo znáte o minulosti
týchto budínkov? Čili u nás sú nejaké pamätne slochy (štatue)? Na
čiju a jakú pamiatku sú vystávané? Čili u nás sa nenarodili, abo
nebývali dajakí známenití, svetochytní mužové, ktorých pamiatka v
uctivosti pozustáva? Čo znáte o nich? Jakých vecí pamiatka je s na-
šom mestom (dedinou) spojená? Či tu na blízko nečo známenitého
sa nestalo? Čo sa povodilo-od kedy sa pamätáte-s vami, aneb s na-
šími poznatými?.... To, čo ste rozprávali je historia, dejepis
aneb pís udalosti.

IV. PEVNÁ ZEM.

1. My po zemi chodíme. Naša dedina, mesto, tehda
leží na pevnej zemi. Tej zeme len povrch vidíme a keď
sa poohládame tu do okola tej obce kde bývame: vidíme
zem a vodu. Zem je pevná a stalá, ona sa z miesta ne-
pohne, neruší; voda nenie tak pevná, jako zem, ona teče a
lahko sa pohne, aj najmenší vetrik ju ruší. Voda obyčajne

trošku nižej stojí, ako teče, jako je povrch zeme.

2. Povrch zeme tiež nie všade je tak rovný a hladký, jako k. pr. ten stôl, ako táto podlaha v chýži, po ktorej chodíme. Zem je tu rovná, tam brehovitá a jamnistá. Povrch zeme teda z tohoto ohľadu zevniternej svej podoby môže byť trojaky, a sice:

a.) roveň, rovnína kde zem je hladká tak, že všetke jej častky skoro jednak vysoko ležia.

b.) vyšina, kde istá časť zeme je nad roveň vyzdvihnutá;

c.) nížina, kde jedna časť zeme hlbšie leží, jak druká okolo nej.

3. Rovnie sú zas dvojaké. Vysoko-rovnína, ktorá na vrchu jednej vyšiny sa rozširuje. Nižko-rovnína, aneb dolno-rovnína, ktorá hlboko leží. Kde dva, tri rovnice jedna po nad druhú tak ležia jako schody, takú zem voláme: stupenňitý kraj. — Zem sa merá na šúchy, šahy a mile. V jednej mili sú 4000 šahy. Koľko šúchov?

4. Na každej vyšine tri častky rozoznávame: Spodnia časťka je: pátá. Vrchnia časťka je vrch, temeno, končiar. Sklonité (kosmé) boky sú: úbočé.

5. Vyšiny tiež majú rozličné mená, vedľa jejich vysokosti. Vysokost sa merá na šúchy, a šahy. Vyšina, co nemá 50 šúchov je len kopec, hrônek, pahôrka. Vyšina, co má viac jak 50, ale menej jak 500 šúchov, je vršek, hôrka. Vyšina, co má více jak 500 šúchov, je vrch, hôra.

6. Ja raz videl vodu pri mlyne jak z kola ztekala, ona tam kde zpadla netekla rovno a hladko, jako inde, ale hned tu, hned tam do hory sa zdvihala a zas upadovala, a když som sa tomu čudoval, mlynár my povedal, že voda vlny (valy) rúca, ona je vlnitá..... Teraz už rozumiím aj to, co my pán učitel pripovedal, že keď na jednej rovní sem a tam

kopci, hronky ležia, taká rovnína vypada co valy rucá, preto ona sa volá: vlnitá. Keď této vyšiny sú vrchy, aneb hôry, sa vyzdvihujú, volá sa: vrchovina krajom.

Vysoké vrchy málo kedy ležia ích je viac vedľa seba, alebo proti sobě. sú. sú hory. Keď ale v dlhých rovinách nejaký lánec (reťaz) a na dluho beží. Keď jedna hora na široko sa rozťahuje, pri samých vrchoch sú vjedno spojené hôry volá sa: chrbát; keď je ale úzka hôra. Medzi dvoma vrchami je nekeď takúto voláme: sedlo.

7. Pri nížinách tiež tri rozoznávame: spodek, alebo dno; steny, alebo úbočé, aneb kraje tam, kde sa povrch zeme zdvihne.

8. Medzi dvoma blízkymi vrchmi sú úžlabiny, to sú tak nezvané doliny, a bočné. Úzúčká dolina medzi dvoma vrchmi, presmyk, prelaz. Kde v samej rovine voláme kotlinou.

Úlohy. Jakej podoby je zem o ktorú sa pýtate? Je-li to roveň, alebo vlnatá roveň? Nižko-rovnína, alebo vyšina? Čili dolina, a jaká? Hlavná, alebo bočná? Na blízko jakéj podoby je zem? Čili sú vrchy, hôry, šúhory, pohôry? Vedľa ktorých stien? Je-li tu ďakde presmyk, kotlina? Jak sú steny, z čoho? a t. d.

9. Na chotári našo mesta, (dediny) sú polia, to jest: pole. Na lúkach trávajú pšenica, jarec (jačmeň) oves, grule a všeličo jiné. Žeby ale na roli nečo sa

povrch zeme.
ade je tak rovný a hladký,
aha v chyží, po ktorej cho-
ovitá a jamnystá. Povrch
iternej svej podoby môže

zem je hladká tak, že
oko ležia.

zeme je nad roveň vyz-

zeme hlbšie leží, jak dru-

Vysoko-rovnia, ktorá
e. Nízko-rovnia, aneb
leží. Kde dva, tri rovnice
schody, takú zem voláme:
schodá na šúchy, šahy a mile.
o šúchov?

ky rozoznávame: Spodnia
je vrch, temeno, kon-
úbočé.

né mená, vedľa jejích vys-
y, a šahy. Vyšina, co nemá
nek, pahôrka. Vyšina,
jak 500 šúchov, je vršek,
jak 500 šúchov, je vrch,

i mlyne jak z kola ztekala,
rovno a hladko, jako inde, ale
a zdvíhala a zas upadovala, a
ynár my povedal, že voda vlny
.... Teraz už rozumím aj to, co
ked na jednej rovní sem a tam

kopci, hronky ležia, taká rovnina vypatrá skôro jako tá voda,
co valy rucá, preto ona sa volá: vlnatou rovinou.
Ked této vyšiny sú vrchy, aneb hory, rovnina z ktorej ony
sa vyzdvihujú, volá sa: vrchovinou, abo hornatým
krajom.

Vysoké vrchy málo kedy ležia samo jedine, pravidlne
ích je viac vedľa seba, alebo proti seba po hromade, takéto
sú. sú hory. Ked ale v dlhých riadoch sú spojené jako
nejaky lánec (reťaz) a na dluho bežia, vtedy sú: pohory.
Ked jedna hora na široko sa rozťahuje, abo ked dva tri hory
pri samých vrchoch sú vjedno spojené, takýto široký vrch
hory volá sa: chrbát; ked je ale úzky, vtedy je: hrebeň
hôr. Medzi dvoma vrchami je nekedy polokruhlá úžlabina,
takúto voláme: sedlo.

7. Pri nížinách též tri rozoznávame častky, totižto:
spodek, abo dno; steny, abo úžlabiny, a brehy.
aneb kraje tam, kde sa povrch zeme do hĺbočiny preríva.

8. Medzi dvoma blízky vrchami bývajú prirodzené
úžlabiny, to sú tak nezvané doliny. Doliny sú zas hlav-
a bočné. Úzúčická dolina medzi vysokými hory volá sa:
presmyk, prelaz. Kde v samej hore jest úžina, my ju
voláme kotlinou.

Úlohy. Jakej podoby je zem okolo našho mesta, dediny?
Je-li to roveň, abo vlnatá roveň? Nízko-roveň? vysoko-roveň?
stupeňná zem? Čili dolina, a jaká? hlavná-li, či bočná? Okolo nás
na blízko jakéj podoby je zem? Čili sú tu vyšiny, pahôrky, vrchy,
hory, šúhory, [pahôrky? Vedľa ktorých strán sveta sú hory a t. d.?
Je-li tu dakde presmyk, kotlina? Jak sú široké, dlhé, hlboké? Jaké
sú jejích steny, z čoho? a t. d.

9. Na chotári našho mesta, (dediny) vidíme role a lú-
ky, to jest: pole. Na lúkach tráva sa rodí; na roliach žito,
pšenica, jarec (jačmeň) oves, grule (bandurky, krumple) a
všeličo jiné. Žeby ale na roli nečo sa rodilo, ona sa musí orať.

Ja som už videl orať. Len povrch zeme sa ore, lebo len ten povrch je zem úrodná, a táto volá sa ornica, aneb pôdou. — Nie každá ornica je jednaká. Na jednej roli zem je hlinovitá, požitavo vypatrá; keď je mokrá veľmi sa lepí, keď vyschne veľmi je tvrdá, na nej sa ťažko ore, ona je ťažká. Druhá je pieskovitá, ona je sypká a ľahká, ona pozostáva z drobného a tak ľahkého piesku, že ho ne-keď veter odnáša, taky piesek volajú: sypký homok. Jiná zas je kameňnistá, túto preto tak volajú, bo na nej veľa priokruhlých kamenčiek jest. Máme v chotári ešte vápennisté role, čo šivo-bielo vypatrajú. Naposledy dolu pri lúkach máme zeme čierne, tieto sú dobre úrodné, také čierne role volajú sá: prstnaté.

Úlohy. Jaké sú role v chotári? Kde hlinovité; kameňnité a t. d.? Ktoré sú úrodnejšie? Kedy orú, sejú, kedy je žnivo? a t. d.

V. V O D A.

1. Keď sa nám piť chce, napijeme sa vody. Vodu aj k umývaniu potrebujeme. Na dvore máme studňu, z ktorej čerstvú, zimnú, frišnú vodu ťahame.

Úlohy. Kde sú ešte studne a jaké sú? Jak berú studne? Na kolko šahy je hlboká naša studňa?

2. Aj na povrchu zeme vidíme vodu. Ona abo na jednom mieste stojí a vtedy je stojáca, abo teče, a vtedy je tekúca voda.... Jaká voda jest okolo nás?

3. Voda sa nachádza abo na zemi, abo v zemi. Jedna časť vody z povetria pribýva, jako dážď, sneh, rosa; druhá časť zo zeme vyviera, jako prameň, žriedlo. Žriedlá sú počátky tekúcich vôd. Tekúce vody vjedno sa stekajú. Toť miesto kde vody vjedno tekajú vola sa: tok, výtok, hrdlo. Nižina v ktorej vodá teče, je jarek.

Každý jarek má dva brehy, pravý, ľavý, jarkom patríme, vtedy na pravú ruku, na ľavú ruku ľavý breh. Povrch vody, aneb zrcadlo (žveredlo) hladiny od spodku jarku je hlboko, to jest: čím nižej dolu padá jarek, tým vyšej leží, jak o jednu mílu ďalej, mile zeme 10 šúchový pád.

Úlohy. Čo to znamená: Torisa dáňom na 32 šúchy? Čo to znamená: Hoda Košicami, to jest: na 8 mil zeme 75.

Kde jarek z vysoka sa dolu spadá; taký vodopád je, kde voda mlyne, kde voda zo žlaba na koleso.

4. Tekúca voda jedneho, aneb žilu, jareček, potoček, dokiaľ rečok, potoček vlieva sa do potočnej, jak potoček, bo v potoku sú už Hernád, Torisa, Topla, Ondava. Po nektorých potokoch už aj šify vlievajú sa do rieky (veľky, široký) sú bars veľiké vody a ony sa vlieva do rieka.

Úlohy. Jaká tekúca voda jest u nás, má prameň, (žriedlo)? Kde má výtok? Kde má ústie? Opis jarek tej vody (jej tok) na rajsuj ho na papier.

5. Potok, aneb rieka, čo sa do mora daleko od mora sa začína, ale pred výtok do mora svojo meno zadrží, veľnie, volá sa: hlavná rieka, sa vlievajú, volajú sa: bočné potoky, ka, so všetkými svými potokami, jarkami, jedno jarečie. Hôry a vyšiny, ktoré rečiami tak delia, že všetke vody z hôr sa vjedno stekajú do hlavnej rieky, a z druhej strany do druhej rieky, sa: vodo-deliači, vodo-prehľad.

vrch zeme sa ore, lebo len
to volá sa ornica, aneb
je jednaká. Na jednej roli zem
atrá; keď je mokrá veľmi sa
rdá, na nej sa ťažko ore, ona
vitá, ona je sypká a ľahká.
k ľahkého piesku. že ho ne-
k volajú: sypký homok.
to preto tak volajú, bo na
čiek jest. Máme v chotári
ivo-bielo vypatrajú. Napo-
zeme čierne, tieto sú dobre
á: pršínaté.
ri? Kde hlinovité; kameňnité
rú, sejú, kedy je žnivo? a t. d.

D A.

napijeme sa vody. Vodu
a dvore máme studňu, z
nú vodu ťahame.
a jaké sú? Jak berú studne?
?
vidíme vodu. Ona abo na
ojáca, abo teče, a vtedy
jest okolo nás?
na zemi, abo v zemi. Je-
jako dážď, sneh, rosa;
ako prameň, žriedlo.
d. Tekúce vody vjedno sa
dno tekajú vola sa: tok,
ej vodá teče, je jarek.

Každý jarek má dva brehy, pravý a ľavý breh. Keď dolu
jarkom patrime, vtedy na pravú ruku nám padne pravý, a
na ľavú ruku ľavý breh. Povrch vody volá sa: hladina
vody, aneb zrcadlo (žveredlo) vody. Vysokosť tejto
hladiny od spodku jarku je hĺboč vody. Čím nižšie sa spúšťa,
to jest: čím nižšie dolu padá jarek, tým frišnejšie teče v ňom
voda. To je pád vody, rozdiel totižto vysokostí medzi dvoma
punktami jarku; kedyž na príklad jarek u nás o 10 šúchy
vyššie leží, jak o jednu mílu ďalej, vtedy voda má na tej
míle zeme 10 šúchový pád.

Úlohy. Čo to znamená: Torisa padá medzi Prešovom a Ža-
daňom na 32 šúchy? Čo to znamená: Hernád má medzi Krompacha-
a Košicami, to jest: na 8 míl zeme 75 šúchový pád?

Kde jarek z vysoka sa dolu spúšťa, tam povstane vo-
dopád; taký vodopád je, kde voda prez hať leje sa, abo pri
mlyne, kde voda zo žľaba na koleso z vysoka teče.

4. Tekúca voda jedného, aneb viacej prameňov tvorí
žilú, jareček, potoček, dokiaľ sú ešte nie hlboké. Ja-
reček, potoček vlieva sa do potoka. Potok je tehda už
väčší, jak potoček, bo v potoku sú už nekeľ jarečky spojené.
Hernád, Torisa, Topľa, Ondava, Poprad a t. d. sú potoky.
Po nektorých potokoch už aj šify (lode) plávajú. Potoky
vlievajú sa do rieky (veľky, široky, hlboky jarek). Rieky
sú bars veľké vody a ony sa vlievajú do mora. Dunaj je
rieka.

Úlohy. Jaká tekúca voda jest u nás? Abo na blízko? Kde
má prameň, (žriedlo)? Kde má výtok? Či do tej vody vlievajú sa
druhé? Opíš jarek tej vody (jej tok) na kolko tebe je známo, a vy-
rajsuj ho na papier.

5. Potok, aneb rieka, čo sa do mora vlieva a ačprave
daleko od mora sa začína, ale predca od svého žriedla až po
výtok do mora svojo meno zadrží, a viac potokov do seba
vežnie, volá sa: hlavná rieka. Potoky ale, čo do nej
sa vlievajú, volajú sa: bočné potoky. Jedna hlavná rie-
ka, so všetkými svými potokami, jarečkami a žriedlami tvorí
jedno jarečie. Hôry a vyšiny, ktoré vodu medzi dvoma ja-
rečiami tak delia, že všetke vody z jednej strany do jednej
hlavnej rieky, a z druhej strany do druhej rieky tečú, volajú
sa: vodo-deliači, vodo-prehrady, vodo-lúče.

6. Sú aj také vody, ktoré netečú. Tě sú stojáče vody. Ony majú tiež svoje mená. Jezero je obšírnejšia z každej strany s pevnou zemou obkľíčená stojáca voda. Mláky sú menšie, jak jezero. V rybníkoch chovajú ryby; rybníky majú obyčajne dotok a odtok, žeby v nich čistá voda bývala. Močiáre majú mútnu, zakazenú vodú; z močiarov prí veľkej sparote zostávajú jaruchy, morasty. Najvätsia stojáca voda je more; ono je na vela sto a tisíc mile dlhé a široké, tak že z jedného breha na druhý vidieť nemôžeme.

Úlohy. Jaké stojáče vody sú okolo nás? Ku ktorej stránke sveta ležia? Kam sa rozprestierajú najviece? Vyrajsuj ich obraz (plan, mappu). Za jaký čas ich obejdeme? Čili do nich teče nejaký jareček, potok? Čili majú odtok? Co za zvieratá žijú v nich?

VI. ZEMEPLODY.

1. Človek na zemi žije, ale nie len on sám žije tu. Videl som ptáčky, koňa, kravu, ovcu, rybu, hada, žabu, motýla, chrobáka a t. d. aj této žijú na zemi. — Videl som strom, kráček, kvetok a t. d. aj této sú na zemi, abo v zemi. Všetko, co na zemi, abo v zemi je, voláme: zemeplody. — Těto zemeplody delia sa na tri kopy, aneb riše. Do jednej riše počítujú sa živočichy; do druhej rastliny; do tretej nerosty.

2. Okrem človeka žijú tu všelijaké stvory, co sa hybajú, užitečné a škodlivé, tě sú živočichy.

Úlohy. Menuj 5, 10, 15 živočíchov. Menuj domáše zvierat. Menuj také, co štyry nohy majú. Také, co cicajú. Co dva nohy majú. Co vo vode žijú. Co vo vode i na zemi žijú. Co žiadnych nôh nemajú. Co niesú ptáci a predca na krýdlach letajú. Jaké zvieratá bývajú na poli, na horách? Jaké sú nám najpotrebnejšie? a t. d.

3. Okrem stromu, kračka, kveta tu vidíme zo zeme rosnut všelijaké byliny trávy a huby, tě sú rastliny:

Úlohy. Menuj stromy, ktoré poznáš. Menuj stromy zahradné. Jakú ovoc rad jies? Menuj stromy ovocné. Z jakého dreva je tá lavka, stôl? Z kade nosíme dreva na oheň? Menuj lesné stromy. Čili daktore lesné stromy nosia ovoc? Jaká je tá ovoc? Čili zahradné stromy sú tiež divé? prečo nie? Jako štepia stromy? Na čom sa rodia vinnícky, maliny, leskové orešky? Co je habžina, orgonina,

chminka? Jaké zrná sejú u nás? Co lovité rastliny. Z čoho robia olej? Co sejú na potravu? Nepoznal by si kvety sa ti pačia? Nepoznal by si nej

4. Okrem soli a kamenné kamene na budovanie, mlynské ka denú rudu, rudu na striebro, zlato

Úlohy. Z kade je sol? Jak j vitá sol? Jak varia zo slanej vody so sú okolo nás? Jaké rudy? Z jakého pripravujú? Čili nejsú okolo nas daju všelijaké kamene a napiš ich mená, potrebujú? a t. d.

VII. PLAN, MAPPA

1. Už ste vyrazovali plan dvora; naznačili ste, kde padnú stol, pec. Ten rajz co ste srobili školo vid. Jak tehda pozor d mappu dediny (mesta) kde bývan pe, jako ležia ulice, cesty, kde je kde a jak ide potok, kde je most mestov id. — Môžeme mappu Napred ale ja vám poviem, jak len našeho chotára, ale na jednu

2. Vezmem jeden hárek cirkľom (s kružidlom) jeden na 8 collovej průmery). Ked nemám do stredku hárika papieru, uvadím tom ju natáhnem a do okola do ten kruh..... Tak! patrite!....

S tým papierom idem na h da na jednu milu zeme dajú sa pr sem na ten papier štyry stránky s spodek poludne, na pravo vý Potom táham jednu linu, prez st poludnu; druhú od západu na vý této jednu od východu-polnoci ku

Té sú stojáce vody.
je obšírnejšia z každej
jaca voda. Mláky sú
chovajú ryby; rybníky
nich čistá voda bývala.
vodú; z močiarov pri
morasty. Najväčšia
a sto a tisíc mile dlhé
uhy vidieť nemôžeme.
o nás? Ku ktorej stránke
? Vyrajsuj ich obraz (plan,
nich teče nejaký jareček,
ijú v nich?

chminka? Jaké zrná sejú u nás? Co sadia? Co okopujú? Menuj bu-
lovité rastliny. Z čoho robia olej? Co prádu? Čim krmia statek?
Co sejú na potravu? Nepoznal by si nejaké byliny na liek? Jaké
kvety sa ti pačia? Nepoznal by si nejaké jedovité rastliny? a t. d.

4. Okrem soli a kamenného uhlia, vylamujú zo zeme
kamene na budovanie, mlynské kamene, krejdu, železnú, me-
denú rudu, rudu na striebro, zlato, a t. d. této sú nerosty.

Úlohy. Z kade je sol? Jak ju berú? Co je krušná? zrnko-
vitá sol? Jak varia zo slanej vody sol? Kde? Jaké bndovné kamene
sú okolo nás? Jaké rudy? Z jakého kameňa je tablička, a jak ju
prpravujú? Čili nejsú okolo nás dajaké nerosty na oheň? Nasbieraj
všelijaké kamene a napiš ich mená, kde si ich našol, a k čomu sa
potrebujú? a t. d.

VII. PLAN, MAPPA DOMOVINY.

0Y.

ie len on sám žije tu.
rybu, hada, zabu, mo-
a zemi. — Videl som
sú na zemi. — Videl
j této sú na zemi, abo v
ni je, voláme: z e m e
a sa na tri k o p y, aneb
i vo čichy; do druhej

aké stvory, co sa hybajú,
h y.

nov. Menuj domasné zviera.
o cicajú. Co dva nohy majú.
jú. Co žiadnych nôh nemajú.
jú. Jaké zvieraťá bývajú na
ejšie? a t. d.

sveta tu vidíme zo zeme
y, té sú rastliny:

áš. Menuj stromy zahradné.
vrocne. Z jakého dreva je tá
ň? Menuj lesné stromy. Čili
je tá ovoc? Čili zahradné
štepia stromy? Na čom sa
? Co je habžina, orgonina,

1. Už ste vyrazovali plan, mappu školy a školského
dvora; naznačili ste, kde padnú oblaky, dvere, tabla, lavky,
stol, pec. Ten rajz co ste srobili je mapp a šk o l y, aneb
šk o l o v i d. Jak tehda pozor dáte, lahko vám bude srobiť
mappu dediny (mesta) kde bývame. Poznáčite na tejto map-
pe, jako ležia ulice, cesty, kde je kostel, škola, dóm otcovský,
kde a jak ide potok, kde je most na ňom, abo lavka. To bude
mest o v i d. — Môžeme mappu aj celého chotára spraviť.
Napred ale ja vám poviem, jak ja robím takú mappu, nie
len našeho chotára, ale na jednu miľu zeme do okola.

2. Vezmem jeden hárek papieru, srobím na ňom s
cirklom (s kružidlom) jeden na 8 colly široký kruh (to jest
8 collovej prémery). Keď nemám cirkel, zapchnem gombošku
do stredku hárika papieru, uvadím na ňu 4 collovú nitku, po-
tom ju natáhnem a do okola do pri jej končiku vyrazujem
ten kruh..... Tak! patrte!....

S tým papierom ídem na hôrku z kade do okola chotára
da na jednu miľu zeme dajú sa prepatret. Tam potom napí-
sem na ten papier štyry stránky sveta, na v r e h polnoc, na
s p o d e k poludne, na p r a v o východ a na l a v o západ.
Potom ťaham jednu liniu, prez stredok kruhu od polnoci ku
poludniu; druhú od západu na východ; potom ešte po medzi
teto jednu od východno-polnoci ku západno-poludniu, a dru-

hú od západno- polnoci ku východno poludňu. Jak už to mám, rozdelím túto líniu na colly, polcolly a štvrt colly a papier tak vlastne obratím ku stránkom sveta, žeby polnoc s polnocou, východ s východom a t. d. celkom srovnával sa. Myslím sebe, že ja som na samom stredu toho kruhu, práve tam, kde sa všetky línie na stredu prerezujú. — Od stredu až po kruh, to je jedna míľa na každej strane. Jeden coll je teda štvrt míle zeme, alebo pol hodiny cesty; pol colla je pol štvrti míle, alebo štvrt hodiny cesty.

Potom dobre patrím, že až na míľu zeme môžem obáčiť:

- a.) všecke vyšiny a nížiny;
- a.) všecke stojáce a tekúce vody;
- c.) všecke lesy, vlnice stromosady;
- d.) všecke dediny, mestá, mlyny, majeri;
- e.) všecke sypané cesty.

Na ktorej strane a jak ďaleko túto predmetu obáčim, na tú stranu a vedľa collov tak ďaleko ich naznačím. Naznačím jak sa krutia potoky, cesty, nížiny a vyšiny; napíšem, kde ležia dediny, mestá a t. d. potom domou ídem a túto robotu s tuftou, alebo s farbami, porádnejšie vyrobím. Mestá a dediny s koluškom poznačím; kde lesy, stromosady sú, tam malé stromky namalujem, potoky a stojácu vodu na belavo (modro), nížiny na zeleňasto, ubočné na počiernasto pomalujem, vrchy zostanú biele, a cesty čierne smúchy.

Tak sa robia všecke mappy. Tak sebe srobtie aj vy: ale dajte pozor, aby táto robotu čistá bola — Nezapomnite, že polnočná stránka sveta vše je na vrchu mappy.

VIII. OKOLICA, STOLICA, KRAJINA.

1. Keď mappu našej domoviny robíme, vidíme kol do kola na jednu míľu zeme: zem, vodu, sady, lesy, hory, dediny, mestá. Keď ale na míľu zeme zas ďalej pôjdeme, zas uvidíme jiné polia, lesy, hory, dediny, mestá a t. d. Z dakej prevysokej hory ale by sme na dve, tri, štyri, alebo i viac míľ zeme videli kol do kola polia, lesy, hory, a jiné. To, čo tak kol do kola vidíme je okolie, aneb okolica (okres). Na takej okolici okrem zeme, hôr, lesov vidíme de-

diny a mestá, v ktorých ľudia bývajú. Dá sa nimi porádek bol, ríditi majú svoju vyššiu vrchnosť, ktorá okolica volá sa: slúžny pochod Bezirk), a okresná vrchnosť jest

Úlohy. V jakom okrese bývajú? Či pamätného nestalo? Menuj dediny, potoky, hory? Čim se živí ľudia? Čili tu není dajakých znamenitých věcí?

2. Kto by zas ďalej išol, štvrtú, a t. d. okolice videl. U nás dno spojených volajú stolicami, a t. d. vrchnosť, ktorá všetky stolice ríditi.

Úlohy. V jaké stolice bývajú? Kde obyvateľov má? Jaké řeky? Které sú n. okresov (járšov) jest? Jaké vody? H. máme železnice, fabriky? Menovite, k. storičná pamiatka: Co sa stalo znameno by ste, čo predtým? Jaká obzvláštna druhom mestom, dedinou? Nejsú tu sa zná o nich? a t. d.

3. Aj takých stolic väčších, hej bok o bok ležiacích a v jedno kéto stolice vjedno spojené tvoria. má tiež svoju hlavnú, najvyššiu vrchnosť, ktorá jednej krajiny, to jest celú krajinu ríditi. Uhorská krajina. Našu krajinu ríditi najhlavnejšia vrchnosť uhorskej kráľovské, korunou svätého Štefana.

4. Zvláštne od tých hôr, čo sa okolo nás od západnej ku polnoci, a od východu ku polnoci, sveta až po dolnú Dunaj jako jecech táhajú, a od Dunaja a Sávy, jednu širavú vodu, more totižto jest takých stolic, aneb väčších okolíc. Toté s nekola okolícami, čo sa v tvoria uhorskú krajinu. Na jak už známe — apoštolský sv. Štefana korunovaný. Ku tejto

diny a mestá, v ktorých lude bývajú, ktorých tehda, aby medzi nimi porádek bol, rídiť je potrebné. Každá okolica má svú vyššiu vrchnosť, ktorá okolicu rídi. U nás taká okolica volá sa: slúžny pochod, slúžny okres (járás, Bezirk), a okresná vrchnosť je slúžny (szolgabíró, orsácký).

Úlohy. V jakom okrese bývame my? Čili sa v tej okolici dačo pamätného nestalo? Menuj dediny, mestá tejto okolici. Jaké sú tu potoky, hory? Čim se živia lude? Co pracujú? Jakej sú reči? Čili tu není dajakých znamenitých vecí? a t. d.

2. Kto by zas dalej išol, ten by zas druhú, tretiu, štvrtú, a t. d. okolice videl. U nás nekela takých okresov v jedno spojených volajú stolicou. Každá stolica má svú vrchnosť, ktorá všetke stoličné okresy, to jest: celú stolicu rídi.

Úlohy. V jakej stolici bývame? Jaká je ona velká? Koľko obyvateľov má? Jakej reči. Ktoré sú mestá? Ktoré je hlavné? Koľko okresov (járšov) jest? Jaké vody? Hory? rovné? Co sa rodí? Kde máme železnice, fabriky? Menovite, kto je vrchnosť stoličná? — Historická pamiatka: Co sa stálo znamenitého za vašu pamät? Neznali by ste, čo predtým? Jaká obzvláštna pamiatka je spojená s jedným, druhým mestom, dedinou? Nejsú tu starodávne zámky (hrady); a co sa zna o nich? a t. d.

3. Aj takých stolic väčších a menších, jedna pri druhej bok o bok ležiacích a v jedno spojených jest viacej. Takéto stolice vjedno spojené tvoria jednu krajinu. Krajina má tiež svojú hlavnú, najvyššiu vrchnosť, ktorá všetke stolice jednej krajiny, to jest celú krajinu rídi. Taká krajina je naša uhorská krajina. Našu krajinu rídi ministerium, a najhlavnejšia vrchnosť uhorskej krajiny je kráľ apoštolský, korunou svätého Štefana korunovaný.

4. Zvláštne od tých hôr, co ich Karpaty voláme, a co sa okolo nás od západnej ku polnočnej a východnej stránke sveta až po dolný Dunaj jako jeden preveliký a dlhý lánec táhajú, a od Dunaja a Sávy, na západnej stránke, až po jednu širavú vodu, more totižto adriatické (more jaderské) jest takých stolic, aneb väčších okolíc sedemdesát osm. Toté s nekela okolícami, co sa vojenské hranice menovali tvoria uhorskú krajinu. Najhlavnejšia vrchnosť je — jak už známe — apoštolský kráľ uhorský s korunou sv. Štefana korunovaný. Ku tejto svätej korune prislúchajú

bludňu. Jak už to mám, y a štvrt colly a papier eta, žeby polnoc s pol celkom srovnával sa. edku toho kruha, práve erezuju. — Od stredku ej strane. Jeden coll je cesty; pol colla je pol

lu zeme môžem obáčiť: ; vody; mosady; mlyny, majeri;

redmety obačím, na tu značím. Naznačím jak ny; napíšem, kde ležia em a túto robotu s tin- bím. Mestá a dediny s mosady sú, tam malé odu na belavo (modro), asto pomalujem, vrchy

k sebe srobté aj vy: ale la — Nezapomňte, že u mappy.

A, KRAJINA.

robíme, vidíme kol do sady, lesy, hory, dedi- dalej pôjdeme, zas uvi- mestá a t. d. Z dajakej , try, štyry, abo i viac , lesy, hory, a jiné. To, olie, aneb okolica e, hôr, lesov vidíme de-

ešte aj slavonská a chorvátska, krajinky s pobrežím morským.

5. Uhorská ale krajina nie len samá je na svete; takých krajín je tiež viac, ktoré bok o bok jedna pri druhej ležia až po jiné veľké hory a po jiné veľké mora. Takých krajín jest 15 jedna blízko kolo druhej. Tieto krajiny sú v jednej stránke zeme. Táto stránka zeme volá sa: Európou.

6. Takých stránok zeme tiež jest viac, totižto päť: Europa, Asia, Afrika, Amerika, Australia. — My sa ale predovšetkým o uhorskej krajine budeme učiť. Patrite deti: tu je mapa uhorskej krajiny.

7. Do teraz sme len zem patreli, a to, čo na nej jest, potrebné nám je ešte opatret, čo okolo zeme jest.

IX. KRÚH POVETRIA (vzduchu, ľuľtu) A JEHO VÝJAVY.

1. To, čo do seba vdýchame je vzduch. Celá zem je objatá tým vzduchom, a to síce dost vysoko, skoro na 9 míľ. To sa volá: kruh dušný, kruh povetný, aneb atmosféra. Tá nížná, k zemi obratená časť vzducha je všelijakými parami, ktoré zo zeme a z vody vystúpajú, naplnená, preto sa volá aj kruh výparov.

2. Vzduch nie všade, tak tiež nie voľdy je jednakoý. On je raz teplý, raz zimný, raz suchý, raz mokrý, raz tichý, raz pohybovaný. Všetke té premeny vzducha, aneb povetria, ktoré aj my veľmi cítime, volajú sa: klima, aneb podnebie.

3. Už samí cítime, a lepšie ešte s jedným nástrojom, tak nazvaným termometrom, po slovenský teplomerom presvedčíme sa: že vzduch v rozličných hodinách dňa mení svoje teplo. Najmenej tepla je pol hodiny pred východ slunka; najvíce tepla je medzi 2-3 hodinou po poludní. Strednú teplotu dňa ľahko si tak vyrahujeme, keď polovicu tých gradov, ktoré teplomer ráno o devatej, a po poludní o tretej hodine ukazuje, do vjedna spočítujeme.

4. Skúseno je, že teplo každý den štyrkrát sa premení. Takto sa ono štyrkrát premení aj v roku. Najmenej tepla, to jest: najtvrdšiu zimu máme v Januári; najvíce tepla to

jest: najhorúcejšie leto býva okolo bývajice teplo padne nám na koniec Oktobra. Zima je teplá časťka roku. Medzi zimou časťka padne jar; medzi letom a jarou sú té štyri časťky: jar, leto, jesen, aneb podnebie stredné, cíli.

5. Na nížinách a v dolinách. Teplo tehda zo spodku ku vrchu. Veľmi vysoké hory na svích vrchoch na veky snehom prikryté. Takéto hory, snežníky, aneb alpy.

6. Pohybovanie vzduchu, to rozličnosti teploty tohoto vzduchu svedčíme, keď v zime, v zatopených horách sviečku, raz hore, raz dolu pľ vzduch chyzný pri vrchu dveríky za sebou von táhá; zimný vzduch pri spodku dverí a plameň sviečky vzduch je tehda težší, hústejší, vzduch vytiská z chyže teplý, v chrukrúti, to jest: pohybuje. Tak sa to dva kraje rozličné teplá majú, zimného kraja sa váli a teplý po ztrhnutí vetre. Naše stromy zriedka mo) do hory; ony sa skloňujú na z ktorej u nás tuché vetre dujú.

7. V čas horúčosti zem a výparov vodných vypušťajú zo seba para, když do vrchných zimnejších hústejších a naším očám zjaví sa jak sen a z jary aj totá pri povrchu zem je dost zimná, z tejto príčiny voda zostávajú hustými, vtedy sa nám u čim teplejšie je, tým vyššie plávajú zjaví sa nám mlha.

8. Množstvo tých vodných výparov väčšej a menšej horúčosti, tak, a tým víacej vody vyparí sa zo zem

ka, krajinky s pobre-

m samá je na svete; ta-
o bok jedna pri druhej
velké mora. Takých kra-
Tétó krajiny sú v je-
e volá sa: Európou.

jest viacej, totižto päť:
Australia. — My sa ale
ne učít. Patrite deti: tu

eli, a to, čo na nej jest,
o zeme jest.

tu) A JEHO VÝJAVY.

je yz duch. Celá zem
lost vysoko, skoro na 9
kruh povetrný,
mi obratená časť vzdu-
eme a z vody vystúpajú,
parov.

ie voždy je jednaký. On
z mokrý, raz tichý, raz
vzducha, aneb povetria,
klima, aneb pod ne-

e s jedným nástrojom,
po slovenský teplo-
v rozličných hodinách.
a je pol hodiny pred vý-
-3 hodinou po poludňu.
yrahujeme, keď polovicu
devatej, a po poludňu o
tujeme.

den štyriraz sa premení.
roku. Najmenej tepla, to
auari; najviacej tepla to

jest: najhorúcejšie leto býva okolo konca Julia. Strednie pri-
bývajúce teplo padne nám na koniec Aprila; strednie ubýva-
júce teplo na koniec Oktobra. Zima je studená (zimná) a leto
je teplá časťka roku. Medzi zimou a letom jako strednia
časťka padne jar; medzi letom a zimou zas jeseň. Kde v ro-
ku sú té štyry časťky: jar, leto, jeseň, zima, tam je klima,
aneb pod nebie strednie, čili mierne.

5. Na nížinách a v dolinách je teplejšie, jako na hô-
rách. Teplo tehda zo spodku ku vrchu ubýva, zmenšuje sa.
Velmi vysoké hôry na svích vrchoch majú večnú zimu, a sú
na veky snehom prikryté. Takéto hôry volajú sa: snežné
hôry, snežníky, aneb alpy.

6. Pohybovanie vzduchu, to jest: vieter povstáva z
rozličnosti teploty tohoto vzducha. O tom lahko sa sa pre-
svedčíme, keď v zime, v zatopenej chyži dvere otvoríme a
horícu sviečku, raz hore, raz dolu, ku dverom položíme. Te-
plý vzduch chyžný pri vrchu dver von uteká a plameň svieč-
ky za sebou von ťahá; zimný vzduch z vonku dnu sa váli
pri spodku dver a plameň sviečky do chyže tiská. Zimný
vzduch je tehda težší, hústejší, nežli teplý, preto zimný
vzduch vytiská z chyže teplý, v chyži sa tehda vtedy vzduch
krúti, to jest: pohybuje. Tak sa to stáva i na celej zemi. Keď
dva kraje rozličné teplá majú, zimný vzduch po pri zemi do
teplého kraja sa váli a teplý po nad ňom uteká. Tak sa
ztrhujú vetre. Naše stromy zriedka stoja celkom prosto (kol-
mo) do hôry; ony sa skloňujú na jednu stranu, protivnú tej,
z ktorej u nás tuché vetre dujú.

7. V čas horúčosti zem a voda mnoho nevidomých
výparov vodných vypúšťajú zo seba do povetria. Vodná tá
para, když do vrchných zimnejších vrstiev dojde, zostáva
hústejšia a naším očám zjaví sa jako chmára. Ponevác v je-
sení a z jary aj totá pri povrchu zeme plávajúca vrstva povetria
je dost zimná, z tejto príčiny vodné výpary už hned pri zemi
zostávajú hustými, vtedy sa nám ukážú mesto chmár, mlhy.
Čím teplejšie je, tým vyššie plávajú chmáry, tým riedšie
zjaví sa nám mlha.

8. Množstvo tých vodných výparov zanaleží vše od
väčšej a menšej horúčosti, tak, že čím väčšia je horúcosť,
tým viacej vody vyparí sa zo zeme, potokov a mora. Preto

po veľkej horúčosti náramné dážde chodia. U nás, na hornej uhorskej krajine prez rok tolko dáždovej a snehovej vody napadá, že keby ona sa do zeme nevplala, alebo neodtekla, zem by na 26 colly vysoko prikryla. U nás dáždu najviac vtedy padá, keď západno-poludnejšie vetre za dlhší čas dujú.

9. Sneh je zamrznutý dažď. U nás padá sneh od pol Novembra, do pol Apríla.

10. Búrky navstávajú skrze hromovinu (mluno, elektrina), ktorá po celom povetří je rozšírená. U nás od Maja až do konca Augusta da zo 20 raz povstáva búrka.

11. Krupobitie, (ľadovec, kamenec, chrad) vtedy povstáva, keď veľmi vysoko plávajúce a z ľadových íhliek bývajúce, tak nazvané barankové chmáry sa až ku vodno-parným chmáram spustia a para na nich sedajúca zamrzne.

12. Nekedy pridá sa, že pri tichom dáždi nám aj slunko svieti. Keď slunko prave naproti dáždovej chmáre stojí a svoje svetlé pablesky do nej opiera, vtedy vidíme na oblohe krásnu sedembarvenú dúhu. On sa aj vo dvojne ukáže. Sedem barvy dúhy sú: červená, tmavozltá, jasnozltá zelená, jasnobelavá (modrá) a dolu fialková. Keď na biely papier položíme pohár vody tak, že našo slunko svieti, tiež uvidíme této krásne dúhové farby.

Úlohy. Kto dýcha? Či vzduch je k životu potrebný? Či vzduch je všade v chýžach, v jeskyniach, v dierach? Očima vidíš vzducha? Či on má farbu. — Keď ráno o 9tej. teplomer ukazuje 11 gradov a popoludni o 3ej. hodine 17 gradov kolko gradov má strednia teplota tohoto dňa? Pod jakým podnebnom leží naša dedina (mesto)? Kedy sa začína jar, leto, jeseň, zima? Čo cítiš keď s rukou proti tvári pohybuješ? Čo je to, čo cítiš? S čím zahasiš sviečku, keď na ňu fúkaš? Čomu podúva koval na oheň s duchadlom? — Čo vychádza z hrnka, keď v ňom voda vrie? Prečo vyschnú v lete blato a mláky. Keď je von chladno, a my v chýži pri oblaku stojíme a našo dýchame, čo sa srobí na skle? Keď von je zimno, čo sa srobí dnu na oblaku? Na ktorej strane oblohy vidíme dúhu pred poludnom? Na ktorej po poludni?

DRUHÝ I

Uhorská Krajina. Uhor

(krajiny koruny sv. S)

Vzorná lekc

1. OBEC. OBECNOSPRAVNÝ, CHOD (okres). SZOLGA

a.) Vieme, že ľudie bývajú v dedinách. Všetky ľudie v jednej dedine, alebo v niekoľkých dedinách, ktoré sú spojené sú do jednej obce.

V obci žijeme spojení, aby sme mohli žiť v bezpečnosti života a majetku bývali. Z tejto obce ktorá sa o obecne dobro stara. Vrchnostou v dedine a menších mestách nik (notár). Vo väčších mestách: mestar.

Obyvatelia každej obce (občan), ktorí sú v obci, majú právo byť v obci alebo k viacej náboženstvám. Občan ešte aj obec náboženskú, majú svojho pánva vidne svoj dom boží.

V obciach sú aj školy. Keď škola náboženstva volá sa: škola náboženstva, volá sa; škola.

b.) Kde my bývame.

Bývame-li v dedine, čili v meste obyvateľov? Jaké sú tu náboženstva? Kde škola? Kde leží naša dedina (mesto) jakých horach? Opiste chotár. Ktoré sú d. Čim sa živía naši občani?

Sú-li tu nejaké obecné (verejné) budovy na jakú pamiatku? Rozpravajte nečo z minulosti.

(Pravidlne zemepis musí sa z tej obce, na ktorej sa učia, rozprávať o dedine, na ktorej sa učia, potom na krajinskú okolicu a t. d. — Mestská obec a abanjskej stolice nasledujúcim spôsobom.)

My bývame v Haniske (Hániska). Leží na vysoko-rovni pri peštianskej

DRUHÝ BEH.

Uhorská Krajina. Uhorské Kráľovstvo.

(krajiny koruny sv. Stefanskej)

Vzorná lekcia.

I. OBEC. OBECNOSPRAVNÝ, ANEB SLUŽBY PO- CHOD (okres). SZOLGABIRÓI JÁRÁS.

a.) Vieme, že ľudie bývajú na dedinách a po mestách. Všetky ľudie v jednej dedine, alebo v jednom meste bývajúce spojené sú do jednej obce.

V obci žijeme spojení, aby sme sebe vzájomne pomáhali a v pevnosti života a majetku bývali. Z tejto príčiny máme vrchnosť, ktorá sa o obecné dobro stara. Vrchnosti máme poslušnými byť. Vrchnosťou v dedine a menších mestách sú: rychtár, prisazní zápisník (notár). Vo väčších mestách: mešťanosta (konzul) magistrat a jini.

Obyvatelia každej obce (občani, mešťani) prislúchajú k jednému alebo k viacerým náboženstvám. Občani jedného náboženstva tvoria ešte aj obec náboženskú, majú svojho duchovného pastiera a pravidelne svoj dom boží.

V obciach sú aj školy. Keď škola je vlastná jednému náboženstvu volá sa: škola náboženská; keď je ale vlastná celej obci rozličných náboženstiev, volá sa: škola obecná.

b.) Kde my bývame.

Bývame-li v dedine, čili v meste? Ako sa volá? Kolko má obyvateľov? Jaké sú tu náboženstva? Kto je vrchnosťou obecnou? Jaké školy? Kde leží naša dedina (mesto)? Pri nejakej vode? Pri jakých horách? Opiste chotár. Ktoré sú blízke obce od východu a t. d.? Čim sa živía naši občani?

Sú-li tu nejaké obecné (verejné) budinky? Štatue čili sochy, a na jakú pamiatku? Rozprávajte niečo z minulosti našej obce, a t. d.

(Pravidelne zemepis musí sa z tej obce počať v ktorej bývame, musí sa dotknúť všetko, čokoľvek obcu tú dotýka; potom prejde sa na susedné obce, na obecnú správny pochod (okres) v ktorom bývame, zo stolických pochodov na stolicu, zo stolici na susedné stolice potom na krajinskú okolicu a t. d. — My k. pr. vykročíme z našej obce a abaujskej stolice nasledujúcim spôsobom):

My bývame v Haniske (Enyicke). H. je poľné m. Leží na vysoko-rovni pri peštianskej ceste, blízko tisskej ze-

leznice, $1\frac{1}{3}$ mil zeme nižej Košíc. Má 875 obyv. kat. a 24 židov. Reč slovenská a maďarská. Tu sú do roka 4 jarmarky. Verejné budoviská sú katol. kostol, 2 školy, fara. Tu má Z. J. rodzená P. grofka krásny kašiel a záhradu. Potoka u nás není. Občania sú roľníci, ktorí aj so statkom rožným živé kupectvo sprevádzajú. Chotár je rovný, kamenčovitý, stredne úrodný. Rodí sa tu pšenica, žito, jarcu (jačmen) ovsu, konopi, zemiakov, málo sena; ovocné stromy, práve pre kamenie spodnej pôdy len ťažko dajú sa tu dochovať.

Dejepisná pamiatka. Už kolo 1130ho r. stála tu dedina, menom Doboská. Možno je, že už za starodávnych čias rimsko-pohánskych tu nejaká menšia obec bývala, lebo v zemi nalezajú sa ostatky ľudských kostí spálených na starodávny spôsob pohánsky v hlinených hrnkoch pochované. Pevnosť je, že v 1211m r. už tu obec menom Enická stála, ponevač v nadrečenom roku II. Ondrej kráľ vyslal farára tejto obce, ako kráľovského poverenika, aby v mene jeho jakési pravo bol súdil. Tu predtým samí maďari bývali, ale 1672 roku národ morom vyhynul, potom sa tu slováci usadili. Kašiel a terajší kostel okolo 1660ho r. vybudoval František Vešselényi palatin, ktorý s manželkou svou Mariou Szécsy tu býval.

Úlohy. Ako sa menujú dediny a mestá okolo nás na každej strane ležiace?

c.) Haniska prislúcha ku košickému obecno-správnemu pochodu (okresu, kassai járás).

Obecnosprávny pochod (okres, közigazgatási lebo szolgabírói járás) je väčšia okolica v ktorej istého čísla obce, so svimi chotármí, pod správou jedného služného (orsacký, szolgabíró) sú spojené.

II. KOŠICKÝ POCHOD. (kassai járás).

V tomto pochode sú 50 obce. Medzi tými sú znamenitejšie: Nagyida p. m. pri potoku Ida s kaštelom gróf Dešševffyho, tu sa držia znamenité jarmarky. Tu bol predtým pevný zámek (hrad) z ktorého František Perényi, Zápolyov vódca 1557ho r. s ciganmi mestečko chránil. V Nagyide držali 1650ho r. zo všetkých strán sveta shromáždení židí veľkú radu (snem), ale darebne, o tom: majú-li ešte Messiasa očakávať, aneb nie? Aranyidka a Reka v

úzkej doline pri potoku Ida, tu sú Bukóc, so železnými hámrami.

III. STOLICA

Nekela okresy v jedno spoje. lica má svú vrchnosť. Hlava stolič (župan). Uradníci stoliční sú: vic právoťári (fiškali), pokladník, (indinier), lekár (doktor), slú a jiní.

Toto mesto v ktorom je stolič stoliční úrad svoj koncia je: hlavné stoličné sídlo.

Jednu stolicu od druhej lučia ky. Tého sú stoličné hranice. hané linie značia stoličné hranice.

abaujskej

stolici, a teže sídlo je v Ko ujskej sú: od polnoci šarišská; od ská; od poludňa boršódská; od vy Rozsiahlosť: 50□ míle. Obyvatel žensťva sú: katolíci (latinské a gré židí. Dľa reči: maďari, slováci a ne kráľovskom, v 13 polných mestách väčších majeroch.

Podoba tejto stolice s dolinami líbežne sa menia. Poln sú hornaté. Jedno pohorie táhne na po Sántov; druhé na západe od Bele dnej stránke sú len nevelké hôrky. I pozeňnaná hernádska dolina.

Potoky sú: Hernád, Toris

Zemeploidy. Všetiké zrná no, lan, konopá, krumple, cvikla, do horách strieborná, zlatá, železná, med vápno, marmor, kvasná (kysla) voda ne, rohatý statek, ovce, svine, ryby,

c. Má 875 obyv. kat. a
á. Tu sú do roka 4 jar-
kostol, 2 školy, fara. Tu
kaštieľ a záhradu. Potoka
aj so statkom rožným
je rovný, kamenčovitý,
číta, jarcu (jačmen) ovsa,
né stromy, práve pre ka-
tu dochovať.

lo 1130ho r. stála tu dedi-
starodávnych časiach rim-
ývala, lebo v zemi nalezajú
starodávny spôsob pohánsky
že v 1211m r. už tu obec
nom roku II. Ondrej kráľ
poverenika, aby v mene je-
mí maďarí bývali, ale 1672
u slováci usadili. Kaštel a
František Vešselényi palatin,
býval.

a mestá okolo nás na kaž-
kému obecno-správnemu

d (okres, közigazgatási
ica v ktorej istého čísla
jedného služného (orsac-

(kassai járás).

Medzi tými sú znamení-
ku Ida s kaštelom gróf
jarmarky. Tu bol pred-
František Perényi, Zá-
mestečko chránil. V Na-
strán sveta shromáždení
ne, o tom: majú-li ešte
ranyidka a Reka v

úzkej doline pri potoku Ida, tu sú bane na zlato a striebro.
Bukóc, so železnými hámrami. Béla s medenými ba-
ňami.

III. STOLICA.

Nekola okresy v jedno spojené tvoria stolicu. Sto-
lica má svú vrchnosť. Hlava stolice je főispán (hlavný
župan). Uradníci stoliční sú: vicišpán, stoliční notári,
právotári (fiškali), pokladník, (kassa-perceptor), meráč
(indinier), lekár (doktor), služny (orsácky, solgabiró)
a jini.

Toto mesto v ktorom je stoličný dóm, kde hlavní úradníci
stoliční úrad svoj končia je: hlavné stoličné mesto, aneb
stoličné sídlo.

Jednu stolicu od druhej lučia kopci, vrchy, aneb poto-
ky. Tého sú stoličné hranice. Na mappe čierne, potr-
hané linie značia stoličné hranice. Náš košický okres je v
abaujskej

stolici, a tejže sídlo je v Košicách. Súsedne pri aba-
ujskej sú: od polnoci šárišská; od západu spíšská a tornan-
ská; od poludňa boršodská; od východu zemplinská stolice.
Rozsiahlosť: 50□ míle. Obyvatelstvo: 167000. Dľa nábo-
ženstva sú: katolíci (latinské a grécke), kalviní, lutheraní a
židí. Dľa reči: maďarí, slováci a nemci. Oní bývajú v jednom
kráľovskom, v 13 polných mestách, v 236 dedinách a v 48
vätších majeroch.

Podoba tejto stolice je utešene krásna; hory
s dolinami líbežne sa menia. Polnočná a východná stránky
sú horňaté. Jedno pohorie táhne na východe od Ránkovec až
po Sántov; druhé na západe od Belej až po Mezjev. Na polu-
dnej stránke sú len nevelké hórky. Na stredku leží krásna a
požehnaná hernádska dolina.

Potoky sú: Hernád, Torisa, Olšava, Bodva, Ida.

Zemeploidy. Všetiké zrná (obilie), ovoc, drevo, ví-
no, ľan, konopä, krumpľ, cvikla, dohan chýrečná kapusta; v
horách strieborná, zlatá, železná, medená ruda, kamenné uhlie,
vápno, marmor, kvasná (kyslá) voda. — Zo živočíchov: ko-
ne, rohatý statek, ovce, svine, ryby, divé zveratá.

Pochodov (járás) je v abaujskej 5; košický, füzérsky, ginčanský, siksovský, čerehatský. Okrem týchto je tu ešte jedno slobodné kráľovské mesto: Košice.

IV. POCHODY (okresy) ABAUSKEJ STOLICE.

a. Košický (vidz. na strane 26).

b. Füzérsky pochod. (okres)

V tomto pochode sú znamenité: A ba-Ujvár, d. na brehu pri Hernade, tu bol dakedy zámek (hrad), ktorý A ba Samuel kráľ vybudoval; od neho vzala stolica své meno. Tento zámek bol v 1461. r. rozvalaný. Salánc p. m. s gróf Forgáchovým Kaštelom a na príkrom vrchu so starým zámkom z ktorého na 5 stolice vidno. Rozhanovce (Rozgony), d. pri Torise, tu bojoval v 1312 r. trenčinský Matuš Csák proti kráľovi Robert Károlovi, ale prenožen bol. Rankovce (Ránk) d. má kva-snovodnú kúpeľ.

c. Ginčanský pochod. (okres)

V ňom sú znamenité: Ginc, p. m. má vinice, dobrú ovoc, obzvláštne čerešne a breskyne; na susednej hore rozvalina zámku palatina Amadé. V Ginci žil Štefan Károlyi, čo písmo svaté na uhorské preložil, ktoré potom krajinský hlavný rychtár vo Vizoli dal vytlačiť. Nedaleko Ginca, na vysokej hore vypína sa chýrečný starý zámek Regée. Hejce, d. má dobré vína, tu je aj kaštel biskupa košického. Fon d. má dobré vína, tu je aj baňa a fabrika na fajn é mlynské kamene. Bodókö-váralja, p. m. má dobré vína; tu je kaštel gróf Péchyho a na vysokej skale rozvalina zámka Bodó. Sántó, p. m. s chýrečnými vinicami. Telki-Baňa, p. m. tu boly bane na zlato, striebro, včúľ sú ešte na ze-le-zo, jest aj fabrika na porcellan.

d. Siksovský pochod. (okres).

Tu sú znamenité, Forró, Siksó, p. mestečká, majú veľké a úrodné polia, také aj vinice. Blízko Siksova bola 1849. r. bitka.

e. Čerchátsky pochod. (okres).

V ňom sú znamenité: Mezjev, (Mezzenzöf) banské mesto so železnými baňami a hámrami. Obyvatele sú nemci

a maďarí veľmi pracovliví; kujú roz-kožto: vidly, motyki a t. d. Oni sú o-pravci. Jasov, pm. v krásnej dolin-bývaním prepositury premonštratsky-listáreň (archív). Pri Jasove sú bane a bane na marmor. Moldava, (S-rolníci a veľa remeslníkov; tu pra-horách rozličný marmor. Fáj, d. z-familia Fáy.

Tento familie predkové menovali-tári pri Sajo ve premošli uhrov a IVho-jeden Rugacs dal svojho koňa kráľovi-prateľom do očí sa postavil. Toho Ruga-nebali, a když potom ktosi k nemu sa-júc volal po uherský: faj, faj; to jest:doznal, daroval jeho deťom zeme a prem

V. SLOBODNÉ KRÁLOVSKÉ

V abaujskej stolici je ešte aj j-mesto: Košice. Takéto mesto ne-nost stoličnú. Ono sa samo rídí, a n-Hlavní sú v slobodných kráľovských-išpán, mešťanosta (konzul, polgár-magistrat) a mestické povereníctvo.

Košice sú slobodné kráľovsk-na de. Tu je 22000 obyvateľov, Oni sú maďarí, slováci a nemci. T-seminaria, vysoké školy, totižto: prá-um, reálka, prípravovňa (preparand-ličná, pokladná, a vojenská vrchnost-dzi ktorými výbörný je starodávny-tickom style, okolo 1320ho r. bud-prekrásne oblakové obrazy, utešený-mi obrazmi. Jiné náboženstva tiež ma-domy. Tu sú fabriky na krochmal, c-kno), olej, spiritus, na mašiny, na p-horí). Je tu divadlo (theater). Ulice-veľké jarmarký a handel, železnica,sa vinice.

a maďarí veľmi pracovití; kujú rozličné železné nástroje, ja-
kožto: vidly, motyki a t. d. Oni sú chýreční cesty-a studne-
pravec. Jasov, pm. v krásnej doline s pekným kostelom a
bývaním prepositury premonštratských. Tu je aj vieryhodná
lístáreň (archív). Pri Jasove sú bane železné, železo- topáreň
a bane na marmor. Moldava, (Sepsi) p. m. v ňom bývajú
rolníci a veľa remeslníkov; tu pravja obzvlastné guby. V
horách rozličný marmor. Fáj, d. z nej pochádza starodávna
familia Fá y.

Tento familie predkové menovali sa Rugacsami. Kdýž ta-
tári pri Šajove premohli uhrov a IVho Belu kráľa prenasledovali,
jeden Rugacs dal svojho koňa kráľovi a sám prenasledujúcim ne-
práťelom do očí sa postavil. Toho Rugacs a tatári poraného ležet
nehali, a kdýž potom ktosi k nemu sa priblížil, on rany své ukazu-
júc volal po uherský: faj, faj; to jest: boli, boli: To kdýž sa kráľ
doznal, daroval jeho deťom zeme a premenil jich meno na: Fá y.

V. SLOBODNÉ KRÁĽOVSKÉ MESTO.

V abaujskej stolici je ešte aj jedno slobodné, kráľovské
mesto: Košice. Takéto mesto neprislúcha pod právomoc-
nosť stoličnú. Ono sa samo rídi, a má svú vlastnú vrchnosť.
Hlavní sú v slobodných kráľovských mestách: mestický fō-
i š pán, mešťanosta (konzul, polgármester), úrad senatorský
(magistrat) a mestické povereníctvo.

Košice sú slobodné kráľovské mesto. Ležia pri Her-
nade. Tu je 22000 obyvateľov, rozličného náboženstva.
Oni sú maďari, slováci a nemci. Tu býva kat. biskup, jest
seminaria, vysoké školy, totižto: právna akademia, gymnasi-
um, reálka, pripravovňa (preparandia). Tu je všelijaká sto-
ličná, pokladná, a vojenská vrchnosť: Prekrásne kostely, me-
dzi ktorými výborný je starodávny kostel sv. Alžbety v go-
tickom style, okolo 1320ho r. budovaný. Sú v ňom patrné
prekrásne oblakové obrazy, utešený hlavný oltár s chýrečnými
obrazmi. Jiné náboženstva tiež majú tu pekné modlitebné
domy. Tu sú fabriky na krochmal, cigari, cukor, postav (sú-
kno), olej, spiritus, na mašiny, na plyn (gás, co v lampách
horí). Je tu divadlo (theater). Ulice sú pekné, domy krásne,
veľké jarmarký a handel, železnica; pri Košicách začínajú
sa vinice.

...tka. Když na krajinu tatáři nderili
boly, ale ponevadž košičani utrpené-
dobrej pomoci boli, on jim dal právo
V. S t e f a n (1270. r). vyzdvihnul
mesta. Mathias kral znamenitými pra-
ným dovolil jim právo peniazy biť.
I. cisársko-kralovská familia v Koši-
Košičané byly dva bitky, v ktorých
a, (Vidz ma tabličke pod č. I.)

OLICA. (kerület, distrikt).

ej ležiace, stolice tvoria jednu
ašej krajine Tisa a Dunaj delia
štyry, totižto: predtisskú,
kú, zádunajskú. Okrem
cha ešte aj Sedmohradskú

a sv. padne od nás Tisa? Dunaj? —
ak padnú?

SKÁ OKOLICA.

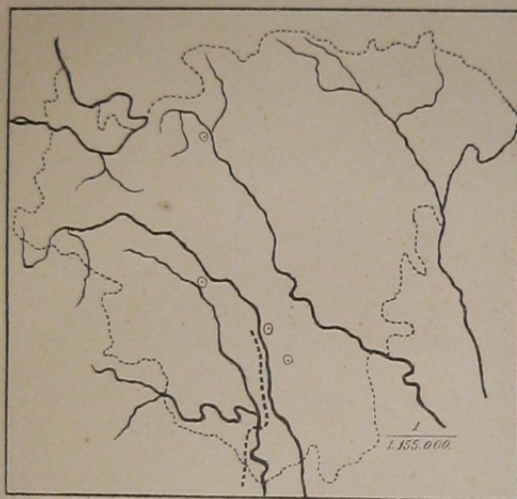
sú:
sídlo Košice (Kassa)
Miškovec (Miskolc)
Jager (Eger)
Rimavská-Sobota (Ri-
maszombat)
Torna, (Torna)
Levoča (Lőcse)
Prešov (Eperies)
Ujhely (Sátor-alja-Ujhely)
Ungvár (Ungvár)
Beregszás (Beregszász)
va výsadné menšie okresy, to-

Abaujská Stolica. *CI.*

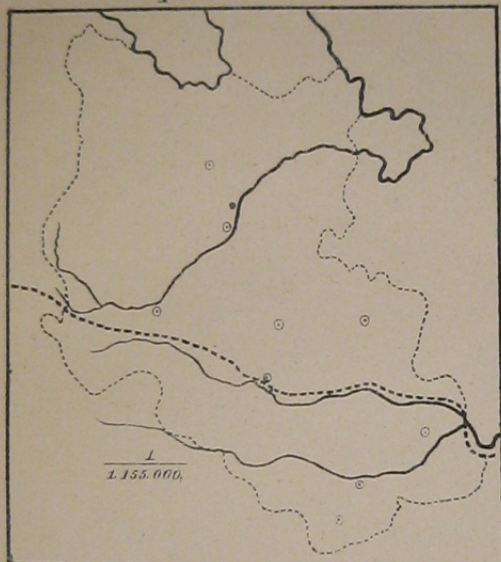

Šarišská Stolica C.I.

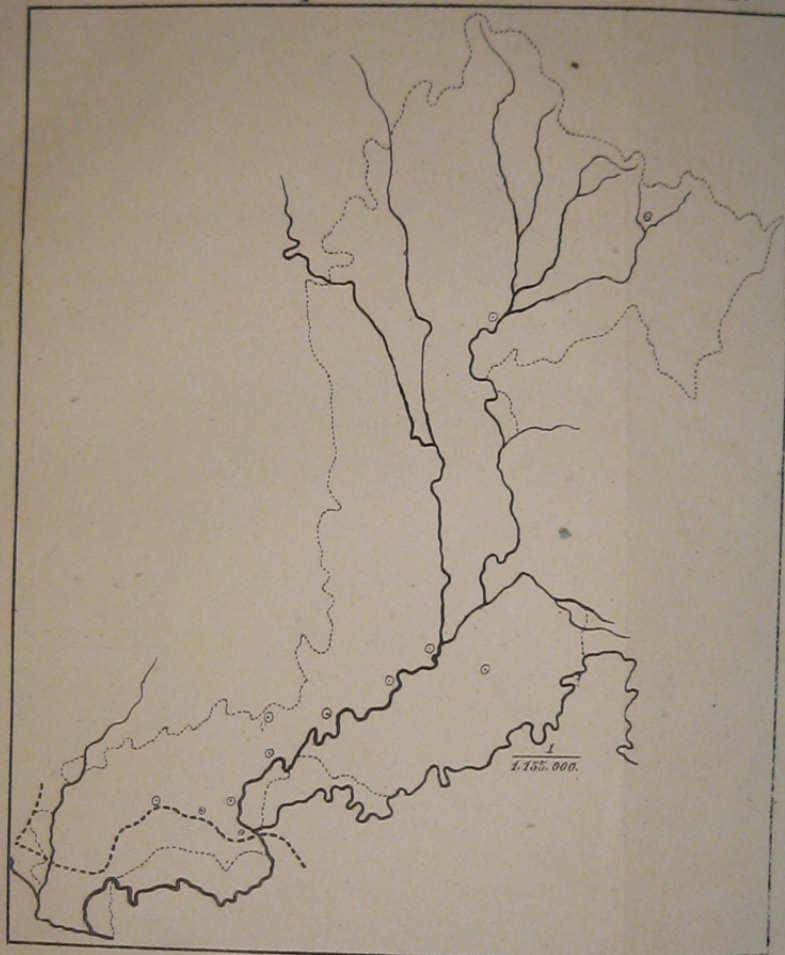

Spišská Stolica. Č.I.

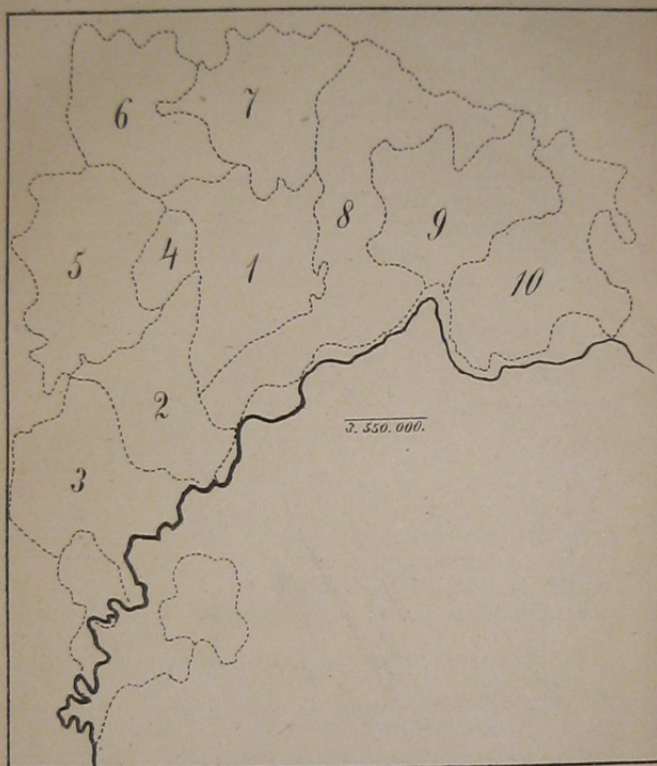

Zemplinská Stolica. Čist. I.

Predtisská Okolica. Č. II.

Lith. bei Karl Werfer in Kaschau.

Dejepisná pamiatka. Kedyž na krajinu tatári uderili Košice len dva nevelké dedinky boly, ale ponevác košičani utrpenému králi IV. Belovi na dobrej pomoci boli, on jim dal právo mestické v 1241. roku. Jeho syn V. Štefan (1270. r.) vyzdvihol Košice na hodnosť kráľovského mesta. Mathias kráľ známenitými právami ozdobil Košice, medzi jiným dozvolil jim právo peniazy biť. Kedyž I. Napoleon Vieden vydobil, cisársko-kráľovská familia v Košicách bývala. V 1849. r. pri Košicách boly dva bitky, v ktorých cisárske zvíťazili.

Tu vykreslíme našu stolicu, (Vidz na tabličke pod č. I.)

VI. KRAJINSKÁ OKOLICA. (kerület, distrikt).

Nekela, jedna pri druhej ležiace, stolice tvoria jednu krajinskú okolicu. V našej krajine Tisa a Dunaj delia okolice. Máme takých okolic štyry, totižto: predtisskú, zátisskú, pred dunajskú, zádunajskú. Okrem týchto ku našej krajine prislúcha ešte aj Sedmohradsko jako piatá okolica.

Úlohy. Na ktorú stránku sv. padne od nás Tisa? Dunaj? — Ktoré sú nám susedné stolice, a jak padnú?

VII. PREDTISSKÁ OKOLICA.

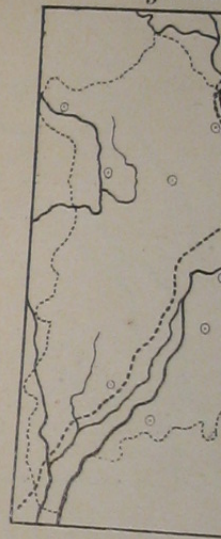
obsahuje v sebe 10 stolice. Té sú:

1. abaujská (abauj).... a jej sídlo Košice (Kassa)
2. boršodská (borsod) . . . Miskovec (Miskolc)
3. hevešská (heves) . . . Jager (Eger)
4. gemerská (gömör) . . . Rimavská-Sobota (Rimaszombat)
5. tornanská (torna) . . . Torna, (Torna)
6. spišská (Szepes) . . . Levoča (Lőcse)
7. šárišská (sáros) . . . Prešov (Eperies)
8. zemplinská (zemplén) . . . Ujhely (Sátor-alja-Ujhely)
9. ungská (ung) . . . Ungvár (Ungvár)
10. beregská (bereg) . . . Beregszász (Beregszász)

V tejto okolici sú ešte dva výsadné menšie okresy, totižto.

- a) Veľká Kumania
- b) „ Jazygia.

Abaujská

VIII. PREDTISSKEJ OKOLICI PODOBA A PRÍRO- DZENÉ VLASTNOSTI.

Táto okolica je z väčšej časti horistá, skoro na nej celej rozprestierajú sa vrchy a pohorie karpatské. Ony sú najvyššie v spišskej stolici a tu volajú sa Tatrami. Najvyššie jejich končiare sú: vrch gerlachovský (8375'), lomnica (8328'), vysoká (8340'), kriváň (7884'). Tě preveliké horiská vypínajú sa až ku chmáram a sú neúrodné hole a skaliská. Menšie ale jejich pohorie sú krásnymi lesmi ozdobené a v lone svim skrývajú striebro, zlato, meď, zezezo a jiné potrebné rudy. Na poludnejších jejich horách rodí sa dobré vino, aj toto chýrečné tokajské. Doliny a rovně sú dost úrodné. Rodí sa tu rozličné zrnivo, krumple konopá, ľan, dobrá ovoc a iné.

Tisa je hlavný potok predtisskej okolici po pri ktorej z poludnej stránky teče. Tisa vyteká z Karpatov a sice z dvoch prámenov. Pri Velkom Šöllöši vyjde z hórneho kraja, začína pomaly tect, mútnou byť a teče v tisíc a tisíc zákrutov, dokiaľ sa pri Titeli do Dunaja nevráti. V zime a na jar veľaraz vystúpi po nad brehy a veľkú povodeň spôsobuje. Okolo Tisy je veľa mlák a močiarov. Ona je zo 190 mil dlhá. Od Vášároš-Námeňa parné šify (parolode) plávajú na nej. Predtým chovala mnoho rýb, od kedy ale paralode po nej chodia, a jej brehy opravajú, ryby sa umenšily. Do Tisy vlievajú sa predtisské potoky: Bodrog, Šajó, Hernád, Latorec, Ung, Zádva (Zagyva) a iné. Tu len jediný Poprad teče von z krajiny.

Teraz vykreslíme obraz predtisskej okolice, tak jako sme vykreslili abaujskú stolicu. — Každú stolicu poznáme osobným číslom, abaujskú s 1m. — Teraz povedzte od abaujskej jako ležia všetke té stolice. Ukazte i s rukou. Kde leží spišska, sárišska a t. d.

Konec vzornej lekcije.

A. PREDTISSEKEJ OKOLICI 10 STOLICE.

1. Abaujská (vidz na strane 27)

2. Boršodská stolica od poludňa susedná je s abaujskou, ona je požehnaná všelijakými dary božskými. Tu sú hory, Bikk nazvané, bohatými lesy a vlnicami ozdobené. V lône týchto hôr sú bane na železo, kamenné uhlie, a jiné potrebné nerosty. Doliny a rovnie sú veľmi úrodné. Potoky: Bodva, Šajó. Rozs: 61 □ m. Obyv: 195000. Maďarí, slováci.

Zn. m. Miškovec (Miskolcz) korunské mesto pri Šajove a železnici. Má kat. a kalv. gymnásium, peknú kalváriu, stoličný dom divadlo, vinice, veľký handel. V 241 m. r. bolo ono skrz tatarov zničované. Dióšdjer (Diosgyör) pm. Krásne leží, má chýrečné hamre, železo-topáren, sklenenú hutu, papirovú fabriku, v horách železo, kamenné uhlie. Ónoda, p. m. so starým zámkom v ktorom 1707 m. r. bola ta nešťastlivá diéta, na ktorej turčianski poslanci Melcher Rakovsky a Kristof Okoličányi, preto, že sa žiadali s Im Jozefom, kralom sjednať, zmrdati boli. Blízko Ónoda je púť Mohy pri Šajove, tu bola v 1241 m. r. ta nešťastlivá bitka s tatarmi, v ktorej uhri porazení boli a následkom toho celá krajina spústopená. Mezökövesd, p. m. má veľké roľníctvo a veľké trhy a jarmarky. Tarkána, má marmorové bane. Edelén, pri Bodve, s veľkou cukro-fabrikou a pekným kaštelom Coburgovým. Sendrő, p. m. má rozvalinu st. zámku. Tu pobíľ Bašta turkov a Beeskayho.

3. Hevešská stolica spojená je s vnútro-solnou. Tejto stolice poľnou stránku pohorie Mátra prikrýva. Na vyšinách sú krásne lesy a na teplejších úbočiach dobré vinice. V horách všelijaké rudy a kamenné uhlie. Poludnejšia časťka je rovná a požehnaná, rodia sa tu vseliké zrnivá a chutné dyne. Potoky: Tisa, Zádva, (Zagyva), Rozs: 114 □ m. Obyv. 333000. Najviac maďari.

Zn. m. Jager (Eger) sídlo kat. arcibiskupa s krásnym kostelom, seminariou, učiteľskou pripravovňou. Tu je aj jedno skvostné budovisko školské (Lyceum) a hvezdareň; starodávny zámek, a na ňom kalvaria. Tento zámek a mesto slávne, chránil Štefan Dobó 1552 m. roku, so 2523 uhrami proti 180.000 turkov nad ktorými zvíťazil; jagerské ženy tiež pomáhaly bojovať proti nepriateľom. Pri Jageri rastie svetochýrne červené víno. Verpelét s dobrým dohanom. Višonta s dobrým vínom. Solnok, pri Tise a Zádve, má gymnásium a solný úrad. Tu bol predtým aj pevný zámek, v tureckých vojnách tenže zámek Ahmet a Ali bašove odebali od Vavrinca Nyá-

ryho; ktorého vojsťvo zanechalo a utieklo. Maďarí. Hatvan s veľkým palácom a kostelom p. okolici chutné dyne rodia sa. Diódes (Dobré víno, veľký handel. Parád, pri Maďarí. fabríky na sklo a krámskú sol. (Alaun)

4. Gemerská stolica s malými na západe vysoké hory, na východe úrodné doliny. Najvyššia hora je tu tejto hory majú zriedkavé potoky: Hru Sajó. V horách bohaté bane. Mnoho ovoci a mádu. Národ veľké kupectva. Obyv: 173000. Maďarí, slováci, nem.

Zn. m. Ružnava (Rozsnyó), biskup, vysokej hore, sídlo kat. biskupa, má gymn. porcellan a vyrabianie skôr. Chýrečný je Dobšina, banské mesto, má bohaté obzvláštne na med. živé striebro a asbest rani, (Murányalja) so starodávnym zámkom jeden čas svätá koruna uherská. Tu sú aj sklenená huta a t. d. Rimavská-sol stoličným domom. Tisovec (Tiszolc) má piren, tu sa nachodí aj magnetový železný

5. Tornanská stolica je najľahšie uhorských, leží ku západu od abaujskej častky hornatá a jej západné a poludnejšie najviac z holých vápenných skalísk, jaskyne skrývajú. Doliny sú úrodné. 23.000. Maďarí, slováci.

Zn. m. Torna, p. m. s pekným sídlom gróf Keglevicha, pri ňom veľký rybník nezmrzne. Má znamenité jarmarky. Nad starého zámku, ktorá na daleko je viditeľná, tári jaskyňa (brloch) Lednice, v ktorej v lete da zamrne. Dernő, d. s veľkými hamrami daleko svetochýrna jaskyňa Aggtelek, hórana na mile sa roztahujú a v nej z kvapadiny podoby viditeľné sú.

6. Spišská stolica je veľmi krásna, najneúrodnejšia časť predtisskej okoli. Hrdie Karpaty, Tatry nazvané svoje ram sáhajúce končiare; medzi tými chovský, lomnický, a Krivá divých vrchov otvára sa tu jedna jediná stolica vysoko leží, preto jej podnebí

poludňa susedná je s
jakými dary božskými.
ými lesy a vinicami oz-
ne na zezezo, kamenné
oliny a rovnie sú veľmi
61□ m. Obyv: 195000.

orunské mesto pri Šajo ve
eknú kalvari, stoličný dom
r. bolo ono skrz tatarov
Krasne leží, má chýrečné
irovú fabriku, v horach ze-
starým zámkom v ktorom
orej turčianski poslanci Mel-
že sa žiadali s Im Jozefom,
Onoda je púšť Mohy pri
bitka s tatármi, v ktorej
krajina spústosená. Me z ô-
lké trhy a jarmarky. Tar-
pri Bodve, s veľkou cukro-
n. Sendrô, p. m. má ro-
v a Bescskayho.

je s vnútro-solnoe-
ku pohorie Mátra pri-
y a na teplejších úbo-
elijaké rudy a kamenné
a a požehnaná, rodia sa
Potoky: Tisa, Zadva,
333000. Najviac maďari.

t. arcibiskupa s krásnym
ovnou. Tu je aj jedno skvost-
areň; starodávny zámek, a na
lavne, chránil Štefan Dobó
.00 turkov nad ktorými zvi-
vať proti neprátelom. Pri Ja-
erpelét s dobrým dohanom.
pri Tise a Zadve, má gymná-
pevný zámek, v tureckých voj-
e odebali od Vavrinca Nya-

ryho; ktorého vojstvo zanechalo a uteklo. Me z ô-T ú r s gymnáziumom.
Hačvan s veľkým palácom a kostelom prépoštským, tu a na celej
okolici chutné dyne rodia sa. Diindeš (Gyöngös) má gymnásium,
dobré vlna, veľký handel. Parád, pri Matre, má znamenitú kúpel,
fabriky na sklo a krámskú sol. (Alaun)

4. Gemerská stolica s malým Hontom spojená, má
na západe vysoké hory, na východe a poludni ale krásne,
úrodné doliny. Najvyššia hgra je tu kráľovská hoľa. Okolo
tejto hory majú zriedlá potoky: Hron (Garam), Hernad a
Sajó. V horách bohaté bane. Mnoho je v tej stolici obilia,
ovoci a mádu. Národ veľké kupectva provadi. Rozs: 72□m.
Obyv: 173000. Maďari, slováci, nemci.

Zn. m. Ružnava (Rozsnyó), biskupské mesto, pekne leží pri
vysokej hore, sídlo kat. biskupa, má gymnásium, papireň, fabriky na
porcellan a vyrabianie skôr. Chýrečný je mäd a vosk ružnavský.
Dobšina, banské mesto, má bohaté bane na všelijakú rudu,
obzvláštne na meď. živé striebro a asbest (kamenný lan). Po d m u-
ráni, (Murányalja) so starodávnym zámkom, v ňom sa zachovávala
jeden čas svatá koruna uherská. Tu sú aj známenité hámre, topareň,
sklenená huta a t. d. Rimavská-sobota (Rimaszombat). so
stoličným domom. Tisovec (Tiszolc) má mnoho ovoci, kupectva, pa-
pireň, tu sa nachodí aj magnetový železný kameň.

5. Tornanská stolica je najmenšia zo všetkých sto-
lic uhorských, leží ku západu od abaujskej. Ona je z väčšej
časti hornatá a jej západné a poludnejšie hory pozustávajú
najvíce z holých vápenných skalísk, ktoré v lône svím veľké
jaskyne skrývajú. Doliny sú úrodné. Rozs: 11 m. Obyv;
23.000. Maďari, slováci.

Zn. m. Torna, p. m. s pekným stoličným domom a kašé-
lom gróf Kegleviča, pri ňom veľký rybník, v ktorom voda nikdy
nezmrzne. Má znamenité jarmarky. Nad mestom pekná rozvalina
starého zámku, ktorá na daleko je viditeľná. Silice, d. v jej cho-
tari jaskyňa (brloch) Lednice, v ktorej v zime je teplo a v lete vo-
da zamrznie. Dernô, d. s veľkými hámrami. Jóšafô, d. tu je ne-
daleko svetochýrná jaskyňa Aggtelek, aneb Baradla, co pod
hōrama na mile sa roztahujú a v nej z kvapkového kameňa rozličné
podoby viditeľné sú.

6. Spišská stolica je veľmi hornatá. Ona je azdá
najneúrodnejšia časť predtisskej okolicy. Tu vystrčujú stre-
dnie Karpaty, Tatry nazvané svoje najvyššie, až ku chmá-
ram sáhajíce končiare; medzi tými najvyššie sú gerla-
chovský, lomnický, a Kriváň. U prostred tých
divých vrchov otvára sa tu jedna jedinka rovinina. Celá tá
stolica vysoko leží, preto jej podnebie je chladné. Vysoké

Tatry sú holé skaliská medzi ktorými aj na 6000' vysoko nájdú sa nesmierne hlboké jezerá (morské oka). Tatranské nižšie hory sú divne krásnymi lesy ozdobené (najvíce jedly, smrek, javor a t. d.), hory v lóne svím krýjú striebro, zlato, meď, železo a jiné kovné rudy. Najdú sa aj drahé kamene: topasy a smaragdy. Nedostatek úrody nahrádza tu Boh jinými darmi. Nedostatek žita vynahrádza výborný brach, ktorý po celej krajine rádi kupia; Rodí sa tiež tatárka, krumpľ, ľan, konopá, dobrá ovoc, oves, jarec a trošku pšenici. Lúky a paše sú tu bujné, na nich sa paše dobre chová stádo. Lúd je schopný, pilný, preto zriedka kedy trpí nedostatkom. Potoky: Poprad, Hernád, Dunajec. Rozs: 63 m. Obyv: 175.000. Slováci, nemci, maďari.

Zn. m. Levoča (Lőcse) sl. kr. m. sídlo stolice, má starodávny kat. kostel a v ňom chýrečný veľký organ. Levoča mala samú prvú hodinu na turni (váž): Tu je ešte gymnasium a lutheranská stredná škola. Hrabušice, s veľkými lesmi a hámmami. Blízko Hrabušíc je tá veľká skala (lapis refugii), na ktorej sa spišské saši pred tatármi skryli. Kešmerek, sl. kr. m. má pekné čisté ulice, Tókolyho starý zámok, starý drevený lutheranský kostel, gymnasium veľkú fabriku na prádanie a tkanie. Teplice so znamenitou kúpeľou. Šmeks, pod Tatrami krásne ležiaca kúpeľ. Sulín, má dobrú kvasnú (kyslú) vodu. Smolník, b. m. s bohatými baňami a cementovú vodu (malta) čo železo zožre a miesto neho meď nasadí. Tu sú aj vysoké banské úrady. Na Smolníku predtým peniaze bili. Gelnica, b. m. s bohatými baňami medenými. Krompáchy, b. m. tu sú medené a železné hámre, železo-topárne a fabriky na všelijaké nástroje. Neďaleko Krompách Slovincy d. s medenými baňami a topárňou; Kľuknava pri Hernáde, tu v topárne striebro a zlato lučia. Švedlára Vagendrissels medenými baňami.

V tejto stolici sú aj 16 spišské mestá, ktoré svú vlastnú správu majú, pod právomocnosť stoličnú neprislúchajú. Z nich trinásť Zigmund kráľ v 1412m r. za 155.400 dukaty zastavil poľiakom, ale 1722ho roku navrátili sa ku korune uhorskej.

Té mestá sú: Nováves, (Jgló) s pekným kostelom a baňami na živé striebro, železo, meď, autimonium. Nováves je sídlo tých 16 miest. Podhrad (Szepes-Váralja) leží medzi dvoma horami; na jednej je rozvalina spišského zámku, na druhej murovaná kapitulá a sídlo biskupské s pekným kostelom, ktorý III. Béla kráľ v 1195m r. vybudoval. V Podhrade je aj špital (nemocnica) milosrdných mníchov. Neďaleko je hora Braňisko, znamenitá pre víťazstvo uhrov v 1849m roku.

K tým 16 mestom počítajú sa: Vlká-Sobota, Stráž, Ruskynov, Meňhard, Mateovec, Poprad, Lublava, (Lubló) Gnezda,

7. Šarišská stolica je súčasťou a horňatá. Má ona krásne doliny. Táto posledná je dobre úrodná. Poľesmy obvenčená, tu tehda drevo je, nebie je trošku chladné a polia sú plné činy národ len pri najväčšej usilovnosti ovoci predca zbytočne sa rodí. Šarišskými a šindlom znamenité kupectvo. Šarišská stolica na sol a kvasné (kys) nad, Poprad, Torisa, Topľá. m. Obyv: 176.000. Slováci, nemci,

Zn. m. Prešov, (Eperjes) sl. k. a stolice; tu je gymnasium, evanjelický štor, divadlo, sirotný dom, sporiteľňa (sp) vádza veľké kupectvo so žitom, drevenými ramami. Studničná voda je tu nedobra, p. Prešov leží v krásnej otvorenej doline p. dva rozvalené zámky, na šarišský a kapušanský. Prešov je mesto, výchýrne od veľkých solí, solnú baňu a vykopávali krušnú sol, p. sol sa roztopila, preto teraz slanú vodu hujú a z nej vyparujú varenú sol. V šarišskej doline sú poldrahé kamene; olivin, pol-opál, opál, lezný kameň. Červenica (Vörösvágas) má drahé opály. Opály sú drahé kamene b. ligotavé a prezračné; v tej celej stránke nachádzajú. Veľký-Sariš (Nagy-Sáros) v ktorom II. František Rákoczy býval, do väzenia odvedli. Lipovec, na veľmi znamenitú kúpeľ so 14 zriedkami kvasne, sna dolina, čo ju uhorským Svajcom vo sl. kr. m. má gymnasium, papieren, pekne reční tkači. Sobinov bol pod Zigmund vnútený. V 1681m r. Sobiesky, kedy Vi. pri Sobinove z vojstvom prešol. Lipj. menité pily a jarmarky. Plavec (Palocsa) starým zámkom. Bardiov (Bártfa) sl. dávne mesto, azda ešte z rímskych časov. M. a mestický dom (ratuš) a v listarni pam. jiné pamätne veci. Blízko mesta je svetec dišov, od tatárov zničený, bol na rozkaz vybudovaný. Cigelka, d. má výbornú

ými aj na 6000' vysoko
morské oka). Tatranské
ozdobené (najvíce jedly,
ne svím kryjú striebro,
Najdu sa aj drahé ka-
tek úrody nahradzuje tu
vynahradzuje výborný
pia; Rodisa tiež tatárka,
ves, jarec a trošku pse-
ních sa paše dobre cho-
preto zriedka kedy trpí
Hernad, Dunajec.
ci, nemci, maďari.

m. sídlo stolice, má staro-
ký organ. Levoča mala sa
ešte gymnasium a luther-
anský lutheranský kostol, gym-
názium, na ktorej sa spíské
sl. kr. m. má pekné čisté
ný lutheranský kostol, gym-
názium. Teplíce so zname-
ne ležiaca kúpeľ. Sulín,
ík, b. m. s bohatými ba-
zo zožre a miesto neho med
a Smolniku predtým penia-
hami medenými. Krom-
hamre, zezezo-topárne a fa-
mpách Slovinky d. s mede-
agendrißels mede-

mestá, ktoré svú vlastnú
stoličnú neprislúchajú. Z
m r. za 155.400 dukaty
u navrátili sa ku korune

ó) s pekným kostelom a ba-
atimonium. Nováves je sídlo
aralja) leží medzi dvoma ho-
zámku, na druhej murom
pekným kostelom, ktorý III.
druhá je aj špital (nemocnica)
Braňisko, znamenitá pre ví-

K tým 16 mestom počítajú sa: Vlachy (Sz-Olaszi) Spiš-
ka-Sobota, Stráže, Ruskynovce, Lubica, (Leibitz),
Meňhárd, Mateovec, Poprad, Felka, Béla, Du-
rand, Lublava, (Lubló) Gnezda, Podolín.

7. Šarišská stolica je susedná s Haličom (s Gali-
ciou) a horňatá. Má ona krásne doliny: toplanskú a torisskú.
Táto poslednia je dobre úrodná. Polnočná stránka stolice je
lesmy obvenčená, tu tehda drevo je znamenitý poklad; pod-
nebie je trošku chladné a polia sú kamennisté; z tejto prí-
činy národ len pri najväčšej usilovnosti môže vyžiť, dobrej
ovoci predca zbytočne sa rodí. Šarišský národ s drevom, s
deskami a šindľom znamenité kupectvo sprevádza. Bohatá je
šarišská stolica na sol a kvasné (kyslé) vody. Potoky: Her-
nad, Poprad, Torisa, Topla, Ondava. Rozs: 66
m. Obyv: 176.000. Slováci, nemci, maďari.

Za. m. Prešov, (Eperjes) sl. kr. m. sídlo biskupa gr. kat.
a stolice; tu je gymnasium, evanjelický lyceum, franciškanský kla-
štor, divadlo, sirotný dom, sporiteľňa (sparkassa). V Prešove sa pre-
vádza veľké kupectvo so žitom, dreveným tovarom, platnom a skó-
rami. Studničná voda je tu nedobrá, preto ľud pije kvasnú (kyslú).
Prešov leží v krásno otvorenej doline pri Torise a má výhľad na
dva rozvalené zámky, na šarišský a kapušanský. Soovár, starodáv-
ne mesto, výchylné od veľkých solivarov. Tu v 1572m r. otvorili
solnú baňu a vykopávali krušnú sol, potom voda uderila do nej a
sol sa roztopila, preto teraz slanú vodu, v skôrených vedrách vytá-
hujú a z nej vyparujú varenú sol. V šoovárskych horách najdu sa
poldrahé kamene: olivin, pol-opál, opál-jaspis, amethyst, tak tiež ze-
lezný kameň. Červenica (Vörösvágás) d. tu v horách sú bane na
drahé opály. Opály sú drahé kamene bieložltej farby, veľmi krásne
ligotavé a prezračné; v tej celej stránke sveta len okolo Červenici sa
nachádzajú. Veľký-Šariš (Nagy-Sáros), tu je ten rozvalený zámek,
v ktorom II. František Rákoczy býval, tu ho v 1701m r. ulapili a
do väzenia odvedli. Lipovce, na veľmi peknom hornom kráji, má
znamenitú kúpeľ so 14 zriedkami kvasnej vody. Tu blízko je ta krá-
sna dolina, čo ju uhorským Švajcom volajú. Sobinov (kis-Szeben)
sl. kr. m. má gymnasium, papieren, pekný kostol; obyvateli sú chy-
reční tkači. Sobinov bol pod Zigmundom v 1466m r. murom upe-
vnený. V 1681m r. Sobiesky, když Viednu na pomoc pospíchal po
pri Sobinove z vojstvom prešol. Lipjani (Héthárs) p. m. má zna-
menité pily a jarmarky. Plavec (Palocsa) p. m. pri Poprade s pekným
starým zámkom. Bardijov (Bártfa) sl. kr. m. pri Topli, veľmi staro-
dávne mesto, azdá ešte z rímskych časov. Má znamenitý gothický kostol,
a mestický dom (ratuš) a v listárni pamätihodné starodávne písma a
jiné pamätne veci. Blízko mesta je svetochýrna bardijovská kúpeľ. Bar-
dijov, od tatárov zvrhovaný, bol na rozkaz I. Karola v 1320m r. znovu
vybudovaný. Cigelka, d. má výbornú liečnú vodu. Zboro, pm. tu

sú dva veľké kašteľe a pri jednom z nich stoja 100 lípy. Tu na hore bol predtým pevný zamek. V Zborove často býval Georg Rakoczy a listy svoje tak podpisaval: „Dano pod sto lipami“ (Datum sub centum tilis).

Dejepisná pamiatka. Prešov má pamätihočné deje. On je pevne ešte pred príchodom maľarov vybudovaný a v 1250m r. už znamenité kupectvo sa tu provadilo. I. Ludvik v 1574m r. múrom ho upevnil. V Tökölyho búrkach Prešov v 1681m r. mnoho trpel. Tököly tu bol pobitý. V 1689m r. úkrutný Karaľľa trápil mešťanov, (prešovská jatka). V 1702m r. Rakoczy bojoval pri Prešove.

8. Zemplinská stolica táhne od Galicie až po borsodskú. Polnočná zemplinská je vrchovitá a lesnatá, populnejšia ale krásna a požehnaná roveň, obzvlášťne v Medzi-Bodroči (Bodrogköz), len že tu často vody povylevajú. V zemplinskej sú té 6 mile dlhé hory: Hedálja (Hegyalja) na ktorých sa to, na celom svete najlepšie sladké víno tokajské rodí. Medzi-Bodroč je 6 mile dlhý polostrov, medzi Bodrogom a Tisou. Všetko čo len koliek v uhorskej krajine sa urodí, urodí sa aj v zemplinskej stolici. Potoky: Tisa, potom Topľa, Ondava, Laborec, Latorec, Ung, a kde sa vjedno vlejú: Bodrog, Rozs: 108□ m. Obyv. 293000 Maďari, slováci, nemci.

Zn. m. Ujhely (Sátor-alja-Ujhely) p. m. sídlo stolice, má gymnasium, mnoho vína a znamenité obilné kupectvo. Tokaj. p. m. pri Tise a pod tým vrchom na ktorom sa to výborné víno rodí a ktorý je tu posledným vrchom tatranských hôr. Mád, Talja, Toléva, Tarcal, p. mesteká, všetke v dobrým vínom. Pri Tarcale v 149m r. uhri pod Klapkom zvíťazili. Serenč, má rozvalinu zámku na tej horke, na ktorej — jak sa rozpráva — Árpád so svím národom, když tu prišiel, odpočíval. Šaroš-potok (S. patak), má výchytné kalvínské školy, veľkú knižicu a pekný kaštel, čo dakedy Rakoczmu prislúchal. Pri mesteku Zempline bol predtým zamek, čo stolici meno dal. Leles, tu je prepostvo premonštratské a znamenitá vieryhodná listareň. Humenné (Homonna), na horňom kroji pekne leží, tu sú solné sklady a veľké trhy. Blízko je rozvalina Barkó. Stropko, pri Ondave s franciskanským kláštorom, a s jedným päťhranným (päťuhľatým) zámkom. Vranov, (Varanó), pri Topli, má veľký kostel, čo predtým Paulinov bol. Na susednej hore leží ten rozvalený čičvajský zamek, kde dakedy cigánstvom (ľhistvom) plnú knihu ukazovali; preto aj dnes, keď niekto nepravdu mlúvi, povedajú: „No! to je tiež do čičvajskej knihy súčas.“ Sinna, d. so železnými bami.

9. Ungská stolica (Uzhorod) na východe od zemplinskej. Polnočná stránka je horňatá a lesnatá, populnej-

šia je roveň a veľmi požehnaná železa; má vína, obilia a dobrej a Latorec. Rozs: 53□m. Obyv. slováci (rusnáci).

Zn. m. Ungvár, p. m. sídlo munkáckeho; má gymnasium; seminár marky a kupectvo. Seredne, má (Nagy-Kapos) má úrodné polia a lúky, široké močiare a mláky. Sobrance, p. Vinna, pod starodavným zámkom. O tak nazvaný „Sninský kameň“, na vysokej more, v ktorom pstruchy žijú. silný potok vyteká, čo mlyny a pily žijú.

10. Beregská stolica je na stránke horňatá a lesnatá, ináč než lezný kameň. Nížnia stránka je polnec, Tisa. Rozs: 67□m. Obyv. váci (rusnaci), nemci.

Zn. m. Munkács (Munkacs) mestom je jeden ruský kláštor; v Munkacskej kramské sol. Tu na vysokej skale je Helena Zrinyi, proti cisárskym, za to posledný Caprara v 1688m roku neodolala odsúdení zločinci. Beregsás, p. m. bane na mlynské kamene. Beregsás v 1616ho roku II. Georg Rakoczy s voj. lovi králi švedskému proti poliakom. a potom uderili pod vôleom Lubomirsky mesta, dediny, a oblehli Beregsás. Na stele a kolo kostela, medzi múrami a Solva a Polena, dediny, majú obzvlášť rani (Podhering) s chýrečnými fabrikami.

11. Okres Jazygov (Jazyg) veľskou a peštianskou stolicami. Rozs: 19 m. Obyv: 64.000. Maďari.

Zn. m. Jasberén (Jászberény) jazygov spolu a kunov; tu je jejich sídlo ukazujú tak nazvanú Lehelovu rožnú sálľaš, Jasladán, p. mestá s požehnanou.

Dejepisná pamiatka. Voda pri Augsburgu.

stoja 130 lipy. Tu na hore
to býval Georg Rákoczy a
lipami" (Datum sub centum

má pamätihoďné deje. On
budovaný a v 1250 m r. už
udvik v 1574 m r. múrom ho
m r. mnoho trpel. Tökölvi
trápiť mešťanov, (prešovská
ove.

hne od Galicie až po
rchovitá a lesnatá, po-
á roveň, obzvlášťne v
že tu často vody po-
ile dlubé hory: Heď-
na celom svete najlep-
edzi-Bodroč je 6 míle
Tisou. Všetko co len
urodí sa aj v zemplin-
Topla, Ondava,
de sa vjedno vlejú:
93000 Madari, slová-

p. m. sídlo stolice, má
é kupectvo. Tokaj. p. m.
sa to výborné vino rodí a
kých hór. Mád, Talja,
v dobrým vinom. Pri Tar-
ili. Serenč, má rozvali-
sa rozpráva — Árpád so
aroš-potok (S. patak),
eň a pekný kaštel, co da-
Zempline bol predtým
prepostvo premonstratské
nné (Homonna), na hor-
a veľké trhy. Blízko je
s franciskanským klásto-
m) zámkom. Vranov,
predtým Paulinov bol. Na
zamek, kde dakedy cigán-
preto aj dnes, keď niekto
ež do čičvajskej knihy sú-

) na východe od zem-
tá a lesnatá, poludnej-

šia je roveň a veľmi pozeňnaná. Má v hórach striebra,
zeleza; má vina, obilia a dobrej ovoci. Potoky sú: Ung
a Latorrec. Rozs: 53□m. Obyv: 130.000. Madári a
slováci (rusnáci).

Zn. m. Unghvár, p. m. sídlo stolice a gr. kat. biskupa
munkačského; má gymnasium; seminariu, železnú fabriku, veľké jar-
marky a kupectvo. Seredne, má dobré vina. Velky-Kapoš
(Nagy-Kapos) má úrodné polia a lúky, na nichž sa nachádzajú ob-
širné močiare a mláky. Sobrance, má výchytnú švablovú kúpeľ.
Vinna, pod starodávnym zámkom. Od Vinnej na 1 mílu zeme leží
tak nazvaný „Sninský kameň“, na vysokej hore, a na vrchu tohože
morské oko, v ktorom pstruchy žijú. Z tohoto morského oka taký
silný potok vyteká, co mlyny a pily ženie.

10. Beregská stolica je na polnočno-východnej
stránke horňatá a lesnatá, ináč neúrodná; má v hórach ze-
lezný kameň. Nížnia stránka je pozeňnaná. Potoky: Lato-
rec, Tisa. Rozs: 67□m. Obyv: 160.000. Madari, slo-
váci (rusnaci), nemci.

Zn. m. Munkáčov (Munkács) pri Latorci pekne leží, nad
mestom je jeden ruský kláštor; v Munkáči sú veľké fabriky na
kramskú sol. Tu na vysokej skale je ten známenitý zamek, ktorý
Helena Zrinyi, proti cisárskym, za tri roky bránila. dokiaľ ho na-
posledy Caprara v 1688m roku neodobral. Dnes doň zavierajú sa
odsúdení zločinci. Beregsás, pm. sídlo stolice, má dobré vina a
bane na mlynské kamene. Beregsás v predišlých časoch vela trpel
1616ho roku II. Georg Rákoczy s vojsťvom pomáhal Gustav Káro-
lovi králi švedskému proti poliakom. ale nešťastlivo bojoval. Poliáci
potom uderili pod vódcem Lubomirským na beregskú stolicu, spalili
mesta, dediny, a oblehli Beregsás. Národ mestický uchýlil sa v ko-
stele a kolo kostela, medzi múrami a tu bol všetek zmordovaný.
Solva a Polena, dediny, majú obzvlášťne kvasné vody. Podho-
rani (Podhering) s chýrečnými fabrikami kramskej soli.

11. Okres Jazygov (Jászság), leží medzi he-
vešskou a peštianskou stolicami. je celkom úrodná rovinina.
Rozs: 19 m. Obyv: 64.000. Madari.

Zn. m. Jásberén (Jászberény) pri Zádve, hlavné mesto
jazygov spolu a kúnov; tu je jejich sídelný dóm a listareň, v ktorej
ukazujú tak nazvanú Lehelovú rožnú trubu. Jásapati, Árok-
sállás, Jásladán, p. mestá s pozeňnanými chotármí.

Dejepisná pamiatka. Vódcu Lehel a nešťatlivá bitka
pri Augsburgu.

B. ZÁTISSKÁ OKOLICA.

obsahuje v sebe 16 stolice. Tě sú:

1. marmarušská(marmaros) a jej sídlo Marmarus-Siget.
(Marm. Sziget).
2. ugočanská (ugocsa) . . . . . Velký-Söllös
(Nagy-Szölles).
3. satmárská (szatmár) . . . . . Velký-Károľ
(Nagy-Károly).
4. sabolčská (szabolcs) . . . . . Velký-Kálló
(Nagy-Kálló).
5. biharská (bihar) . . . . . Velký-Várad
(Nagy-Várad).
6. békéšská (békés) . . . . . Dula (Gyula).
7. čongrádska (csongrád) . . . . . Segvár (Szegvár).
8. aradská (arad) . . . . . Arad (Arad).
9. čanádská (csanád) . . . . . Makó (Makó).
10. zarándská (zaránd) . . . . . Köröšbaňa
(Körösbánya).
11. krasnánka (kraszna) . . . . . Silád-Šomló
(Szilágy-Somlyó).
12. strednia-solnocká (közép-szolnok) Ziláh. (Zilah).
13. kövársky kraj (kövár-vidéke) . . Berkes (Berkesz).
14. krašovská (krasó) . . . . . Lugoš (Lugos).
15. temešská (temes) . . . . . Temešvár.
(Temesvár).
16. torontálska (torontál) . . . . . Velký-Bečkerek
(Nagy-Beckerek).

V zátisskej okolicy sú ešte 6 hajúcke mestá a
Velká-Kumania (Nagy Kúnság).

I. ZÁTISSKEJ OKOLICE POD
VLASTNOS

Tejto okolice hlavný potok
potoky sú: S a m o š, trojný K ö r
dnie té tri vody dotékajú zo Sedmo
mešváru kanálom Bega provadí sa
Benzava, Karaš vlievajú sa
okolice sú: K a r p a t y a Kráľová
poslednia lúči zátisskú okolicu o
dnej zátisskej rozširuje sa vel
añeb uhorská dolnia. Ona
lesov má; preto obyvatelia pália
a kamenné uhlie. Tento ale nedost
ličným zrnivom, krásnymi koňmi
tej okolicy tiež striebra, zlata, m
Té dolnie kraje sú často navšti
suchotou.

II. ZÁTISSKEJ OKOLICE

1. Marmarušská stolica je
lesmi ozdobená, len na západe ko
V prevelikých jej lesách žijú divé s
srni a rozličné jiné zvieratá. V
všelijaké nerosty, obzvláštne na kr
né kristály a poldrahé kamene, j
topás, amethyst a jiné. Tu má T
kupectvo provadí s drevom a na
nátu. Rozs: 180 m. Obyv: 2200.

Zn. m. Marmarus-Siget
sídlo stolice s veľkým soli-skladom, má
bohaté medené a železné baňe. topárne
n a s c k, m. tu sú té najbohatšie soli
kolo 500.000 centov soli vykopáva. Hu
je tu aj rozvalina zámku. Šofálva, ma
mezö), d. tu sa sbierajú marmarušské

KOLICA.

lice. Té sú:

- sidlo Marmarus-Siget.
(Marm. Sziget).
  - Velký-Söllös
(Nagy-Szölles).
  - Velký-Károľ
(Nagy-Károly).
  - Velký-Kálló
(Nagy-Kálló).
  - Velký-Várad
(Nagy-Várad).
  - Úula (Gyula).
  - Segvár (Szegevár).
  - Arad (Arad).
  - Makó (Makó).
  - Körösbánya
(Körösbánya).
  - Silád-Šomló
(Szilágy-Somlyó).
  - Ziláh. (Ziláh).
  - Berkes (Berkesz).
  - Lugoš (Lugoš).
  - Temešvár.
(Temesvár).
  - Velký-Bečkerek
(Nagy-Becskekerek).
- a júcke mestá a
y Kúnság).

I. ZÁTISSEJ OKOLICE PODOBA A PRIRODZENÉ
VLASTNOSTI.

Tejto okolice hlavný potok je Tisa, a jej pobočné potoky sú: Samoš, trojný Köröš a Maroš. Poslednie té tri vody dotékajú zo Sedmohradska. Bega, od Temesváru kanálom Bega provadí sa do Tisy. Potoky Temes, Benzava, Karaš vlievajú sa do Dunaja. — Hôry tejto okolice sú: Karpaty a Kráľová Výšina (Királyhágó), táto poslednia lúči zátisskú okolicu od sedmohradskej. Na strednej zátisskej rozširuje sa veľiká roveň uherská, aňeb uhorská dolnia. Ona je veľmi úrodná, ale málo lesov má; preto obyvatelia pália slamu, kukuričanku, hnoj a kamenné uhlie. Tento ale nedostatok vynahradí sa im rozličným zrnivom, krásnymi koňmi a rožným dobytkom. Je v tej okolicy tiež striebra, zlata, medi, soli a jiných nerosty. Té dolnie kraje sú často navštvívené s povodou a nekedy suchotou.

II. ZÁTISSEJ OKOLICE 16 STOLICE.

1. Marmarušská stolica je veľmi horňatá a krásnymi lesmi ozdobená, len na západe kolo Tisy má väčšiu rovinu. V prevelikých jej lesách žijú divé svine, medvedi, vlci, jelení, srni a rozličné jiné zvieratá. V hôrach sú bohaté bane na všelijaké nerosty, obzvláštne na krušnú soľ. Najdú sa aj horné kristály a poldrahé kamene, jakožto: uhorský diamant, topás, amethyst a jiné. Tu má Tisa své žriedlá. Ľud veľké kupectvo provadí s drevom a na pltách plaví soľ až do Banátu. Rozs: 180 m. Obyv: 220.000. Maďari, valasi, nemci,

Zn. m. Marmarus-Siget (M-Sziget) korunské mesto a sidlo stolice s veľkým soli-skladom, má gymnasium. Polana, d. má bohaté medené a železné bane. topárne a výbornú kvasnú vodu. Rónasék, m. tu sú té najbohatšie solné bane, s ktorých sa do roka kolo 500.000 centov soli vykopáva. Hust, tu sa mnoho konopa rodí, je tu aj rozvalina zámku. Sófalva, má solné bane. Volova (Ökörmező), d. tu sa sbierajú marmarušské diamanty. Akna-Sugatg.

d. s veľkými solnými baňami Borsa, d. má kvasnú vodu a medené bane. Na jej chotári v 1717m roku marmarušiani pobili tatárov. Viso, d. má výchytnú kvasnú vodu, ktorú „sulignli“ volajú.

2. Ugocfianska stolica na západe a poludni je rovná, na východe a polnoci hornatá. Polia sú úrodné, nížiny ale mnohoro pod vodou. Má krásne lesy, vína a rozličného obilia. Rozs: 20½ m. Obyv: 67.000. Maďari, Slováci (rusnaci), valaši.

Zn. m. Veľký-Söllös (Nagy-Szöllös), b. m. sídlo stolice, na úrodnom chotári, má františkanský kláštor a na blízkej čarnej hore rozvalinu zámku Kánkovára. Tisa-Ujlak, pm. pri Tise, má solný sklad a veľký handel a plavectvo. Verböc, d. tu sa narodil ten chýrečný palatin Verböcy, čo knihu práva uhorského spísal.

3. Sathmárska stolica; ju lúčia od Marmaruši vysoké hory; na menších a teplejších jej výšinách rodia sa vína a kastany. Najväčšia časťka sathmarskej je požehnaná roveň, ktorú ale mnohoro vody zalejú. V tejto stolici sú aj veľké mociáre (ečedské mláky). V hôrach bohaté bane na striebro a zlato. Rozs: 101 m. Obyv: 280.000. Najviac maďari.

Zn. m. Sathmár (Szathmár-Németi) pri Samoši sl. kr. m. sídlo kat. biskupa, má Seminarium, milosrdné mnišky, gymnasium, veľké kupectvo. Sathmár je starodávne mesto, možno je, že už pred Árpadom stálo. V. Štefan kráľ tu rád býval. V 1545ho do 1559ho roku v búrkach Bathory-a Zápolových vela trpel. V 1162m r. tatári ho zpusťosili. V búrkach Rakoczyho 1704. r. ľud tu tak veľmi utrápený bol, že mesto zanechal a vo viniciach sa utáhnul. Tu bol aj v roku 1711m pokoj uzavretý medzi uhrami a I. Jozefom kráľom. Veľká-Baña (Nagy-Bánya) sl. kr. m. má bane na zlato, striebro, má tiež toparne. Hornia-Baña (Felső-Bánya), sl. banské m. má bohaté bane na striebro, zlato, olovo, med a zezezo. Veľký-Károly (Nagy-Károly), p. m. sídlo stolice má gymnasium, a krásny veľký kaštel gróf Karolyho. Ečed (Ecsed) medzi mlákami ečedskými, tu bol predtým výchytný pevný zámek.

4. Sabolčská stolica je celkom rovná, a ponevác v nej mnoho sypkého homoku je, čo ho vieter hneď tu hneď tam roznáša a do nevelkých okruhlých kopcov posúva, preto sabolčská stolica je vlnatá roveň. Medzi tým ale ona je úrodná. Hlavné jej plody sú: žito, kukurica dohan, olejový repček, dyne, krásne statky. Rozs: 104 m. Obyv: 266.000. Maďari, Slováci.

Zn. m. Veľký-Kálló (Nagy-Kálló), pm. sídlo stolice, leží na mociaristej rovní, má fabriky na salitru; tu sa aj výchytný do-

han rodí. Níredház (Nyíregyháza) p. slováci sa usadili; usilovný ten národ a kupectvo so žitom a statkom. Nirbát minoritský kláštor a mnoho dohanu. Maďari kláštorom a chýrečnými odpustmi.

5. Biarska stolica. Tejto hornatá, inde všade rovnina všetkým naná. Na hôrach lesy, v hôrach úrody a statky, na výšinách Érmell kator. Biarska je najväčšia stolica. Berettó a Körös. Rozs: 1 Maďari, valaši.

Zn. m. Debrecin, sl. kr. m. počtom obyvateľov tretie mesto v krajine, lov, a rozprestiera sa na 1 milu zeme. boženstva, vysokú kalvinskú školu (koll. 20000 sviazkami kníh, má aj kat. gymn. vrtané studne, uličné chodníky sú drevom sú svetochytné kupectvo a jarmaky. Chýtn slavin a mýdlo. Debrecin 1250ho r. už slúchal sedmohradským pánovnikom. Od V 1849 m. r. tu bola shromaždená tá činná republika (državu bez kráľa) chcela Debrecine Moskali pobilí uhrov. — Veľké starodávne mesto pri Körösi, sídlo dvoch a valašského, má gymnasium, právnickú prirodzenú teplú kúpeľ, starodávny pevný Veľký-Várad sv. Štefan, abo sv. Ladislav kráľové radi predržovali; tu sú pochovaní II. Andrej, IV. Ladislav, Maria kráľovná, kráľovské synovia. V 1241m r. tatári a po (Pekná legenda: Čerhalom, a jak sv. Ladislav skupá váradského). 1538m r. tu sa uzavrelo a Zápolom. V 1660m r. Ali baša so 60.000 dobil mesto, bronzové štatue sv. Ladislava na kúsy potrepal. V 1692m r. od turka za 3 roky bolo obsednuté v búrkach Rakóczyho general Bekker naposledy z medených s napisom: „V potrebe Váradskej.“ — S. pm. tu sv. Ladislav založil v 1083m r. sa zachovala pravica sv. Štefana. Belé krásnej doline; má mnoho ovoci, gymnasia. Rézbaňa, pm. tu sú bohaté olovené, Kaluđer (Kalugyér), d. medzi nepristupnými žriedlo, čo každú pol hodinu tečie, vtedy r. vybuhne, potom za pol hodiny netečie, a z

l. má kvasnú vodn a medo-
marmarúšiani pobili tatárov.
rú „šulignli“ volajú.
západe a poľudni je rov-
Polia sú úrodné, nížiny
e lesy, vína a rozličného
000. Madari, slováci

llős), b. m. sídlo stolice,
láštor a na blízkej čarnej
a-Ujlak, pm. pri Tise,
o. Verbőc, d. tu sa na-
o knihu práva uhorského

lúčia od Marmaruši vy-
jejích výšinách rodia sa
atmarskej je požehnaná
ejú. V tejto stolici sú aj
hórach bohaté bane na
byv: 280.000. Najvíce

ni Samoš sl. kr. m. sídlo
mnišky, gymnasion, veľké
žno je, že už pred Árpodom
1545ho do 1559ho roku v
el. V 1162m r tatari ho
lud tu tak veľmi utrpený
utáhnul. Tu bol aj v roku
Jozefom kráľom. Veľk a-
e na zlato, striebro, má tiež
sl. banské m. má bohaté
elezo. Veľký-Károľ (Nagy-
um, a krásny veľký kaštel
nlákami ečedskými, tu bol

elkom rovná, a ponevác
ho vieter hneď tu hneď
ch kopcov posdúva, pre-
o veň. Medzi tým ale
: žito, kukurica dohan,
y. Rozs: 104 m. Obyv:

iló), pm. sídlo stolice, leží
itru; tu sa aj výchyný do-

han rodi. Niredház (Nyiregyháza) pm. tu na pieskovitej zemi
slováci sa usadili; usilovný ten národ sprievadza roľníctvo a veľké
kupectvo so žitom a statkom. Nirbátor (Nyirbátor) pm. tu je
minoritský kláštor a mnoho dohanu. Maria-Póč, s basilitským
kláštorom a chýrečnými odpustmi.

5. Biharská stolica. Tejto stolice východná strana je
hornatá, inde všade rovinina všetkými dary božskými požeh-
naná. Na hôrach lesy, v hôrach bane, na rovine bohaté
úrody a statky, na výšinách Érmelléku výchyné vína Ba-
kator. Biharská je najväčšia stolica v celej krajine. Poto-
ky. Berettó a Kőrös. Rozs: 196 m. Obyv: 555.000
Madari, valaši.

Zn. m. Debrecin, sl. kr. m. na pieskovitej zeme, ono je
počtom obyvateľov tretie mesto v krajine, počítajúc 64.000 obyvate-
lov, a rozprestiera sa na 1 milu zeme. Má 5 kostely rozličného ná-
boženstva, vysokú kalvinskú školu (kollegium) a v nej knihareň so
20000 sviazkami kníh, má aj kat. gymnasion, sirotný dom, divadlo,
vrtané studne, uličné chodníky sú drevom a kameňom vykladané. Tu
sú svetochybné kupectvo a jarmaky. Chýrečné zú; debrecinský chlieb,
slavina a mýdlo. Debrecin 1200ho r, už mestom bol, a dluho pri-
slúchal sedmohradským pánovníkom. Od tatárov a turkov vela trpel.
V 1849 m. r. tu bola shromaždená tá dieta, ktorá v uhorskej kra-
jiny republiku (državu bez kráľa) chcela zrobit. V tomto roku pri
Debrecine Moskali pobili uhrov.—Veľký-Várad (Nagy-Várad)
starodávne mesto pri Kőrösi, sídlo dvoch kat. biskupov, latinského
a valašského, má gymnasion, právnickú školu, mníchov a mnišiek,
prírodnú teplú kúpeľ, starodávny pevný zamek, veľké kupectvo. —
Veľký-Várad sv. Štefan, alebo sv. Ladislav vybudoval. Tu sa uhorské
kráľové rádi predzrávali; tu sú pochovaní: sv. Ladislav, II. Štefan,
II. Andrej, IV. Ladislav, Maria kráľovná, Zigmund kráľové a nektori
kráľovské synovia. V 1241m r. tatari a potom kúni zvrhli Várad.
(Pekná legenda: Čerhalom, a jak sv. Ladislav zachránil dcéru bi-
skupa váradského). 1538m r. tu sa uzavrel pokoj medzi Ferdinandom
a Zápolom. V 1650m r. Ali baša so 60.000 turkami oblehul a vy-
dobil mesto, bronzové štatue sv. Ladislava a jiných kráľov uhorských
na kúsy potrepal. V 1692m r. od turka sa nazpät vzalo, potom zas
za 3 roky bolo obsednuté v búrkach Rakóczyho a veľmi trafené, tak
že general Bekker naposledy z medených hrnkov dával peniazy bit
s napisom: „V potrebe Váradskej.“ — Svätý-Job (Szent-Jobb),
pm. tu sv. Ladislav založil v 1083m r. opátstvo benediktinské, tu
sa zachovala pravica sv. Štefana. Belénés, pm. medzi hôrami v
krásnej doline; má mnoho ovoci, gymnasion a znamenité jarmaky.
Rézbaňa, pm. tu sú bohaté olovené, medené a železné bane.
Kaluđer (Kalugyer), d. medzi neprístupnými hôrami, tu je jedno
žriedlo, čo každú pol hodinu tečé, vtedy mnoho vody na ráz z neho
vybuhne, potom za pol hodiny netečé, a zase za pol hodiny tečé.

6. Békésska stolica je celkom rovná a požehnaná. Potoky: Körös, Tisa. Tyto velaraz povylevajú a močiare zanechajú. Rozs: 59 m. Obyv: 210.000. Maďari, slováci, nemci, valaši.

Zn. m. Dula (Gyula) starodávne p. m. ešte z časov rímskych, leží pri Körösi, sídlo stolice, neďaleko neho starý zámek, v ktorého jednej širokej turni (váži) je teraz trestnica. Dula má dosť pekných budov, obyvatelia sú roľníci a remeslníci. Békéš, pm. má veľký chotár na ktorom v sálách gazdujú. Füzes-Dármát (F-Gyarmat), pm. pri „blatných lúkach“ (Sárret), na močiaristom mieste; tu v mlákach nepočítateľné množstvo vodných ptákov, rákov a korytnáčiek žije. Sarvaš pm. má starý zámek, gymnasium, veľký luteranský kostel, obyvatelia na sálách gazdujú. Čaba (Csaba) pm. nedávno ešte najväčšou dedinou bolo v krajine, má 30000 obyvateľov, dnes je už mestom.

7. Čongrádska stolicu Tisa na dve častky delí. Ona je celkom rovná a úrodná, mestami močiaristá. Tisa ju velaraz zaleje. Na jej poliach okrem kukurice a pšenice, sila dohanu sa rodí. Rozs: 58 m. Obyv: 207.000. Maďari slováci.

Zn. m. Segedin (Szeged), sl. kr. m. na počet obyvateľov (70.000) je ono druhé mesto v krajine; leží pri Tise, má znamenitý starý zámek, v ktorom dnes vážne sú. Má krásne kostely, gymnasium a jiné vyššie školy, divadlo, fabriky; na Tise most, parné sify (parolode) veľké kupectvo. Výchytné je segedinské mydlo. — Segedin pod II. Andrejom už znamenitým mestom bolo. V 1474 m r. tu uzavrel I. Vladislav pokoj s turkom, potom ho zrušil, a následkom toho vypukla nová vojna s nešťastlivou bitkou a úpadkom uhrov pri Varne, kde aj ten kráľ spadnul. Pod II. Vladislavom pri Segedine zrazil Kinizsi z čechov pozostalé, tak nazvané čierne vojsko, čo krajinu pustosilo. — Po úpadku pri Mohači Zápólya tu sa stavil so 40.000 chlapmi, a počúvajúc, že II. Ludvík kráľ spadnul, tu sa chystal kráľovstvo. — Čongrád, pm. tu bol predtým znamenitý pevný zámek. Blízko toho mesta je táto pústa (Pustaser), na ktorej Maďari s Árpádom prvú dietu držali, na ktorej ústavy (konštitúcie) krajinskej fundament založili. — Senteš, pm. má 5 rozličné náboženské kostely, kalv. gymnasium a na 6 mile rozsiahly chotár. — Hódmezővásárhely, veľké pm. preto sa tak nazýva, pretože na jeho chotári vo vode dakedy biber (po uhorsky: hód) sa chovaly

(Biber, hód, castor je zviera, čo sa v brehu potokov divne príbytky buduje a v mechurku svojom jakúsi liečnu, prevlemlí drahú tekúcu štiavu (zaft) schováva).

Naposledy Segvár (Szegvár) s pekným stoličným domom, raz tu, raz v Segedine shromažďuje sa stolica.

8. Aradska stolica od vývina rodí; inde je všade rovná a ve Körös, Maruš. Rozs: 104 m. nemci, valaši.

Zn. m. Starý Arad (Ó-Arad) Marusi, pekné mesto, sídlo stolice a výcvik nasium, valašskú pripravovňu, fabriky, pectvo. (To mesto mnoho strachu snasa ležiaci pevný zámek Nový-Arad, skrz uh pm. na peknom mieste, tu na hore majú s výchytnými odpustami. Glogová o vneho Orodvára, kde v 1135 m r. sa dila, na ktorej Helena kralovna, II. h povzbudila svich verných, žeby zmordovali otemnenia tohoze kráľa. Világ o zámku, v ktorom dakedy Mathias kráľ svo vo väzení držal. Világ v búrkach Hor 1849 m r. Görgey, so svím uhorským t ským generalom, zložil zbroj. — Méneš bré vina. Moňasa, medzi ohromnými fabriky.

9. Čanádská stolica je celá rovná, ale povodeň ju často navštevuje. 96.000. Maďari, valaši, nemci, slováci.

Zn. m. Makó, pm. sídlo stolice ne (váže), čanádského kat. biskupa kaš sklad. Nový-Čanád (Új-Csanád) to už sv. Štefan založil bol biskupstvo kat. lašského biskupa. Prvého čanádského Maďari z budinskej hory-co sa teraz hore vola-dolu rúčili. V 1046 m r. v Čanade tra z kralovstva, a za kráľa vyvolili I. dislavom Juro Dóža spalil mesto a Mikoskeho dal na rožeň vtiahnuť. — Na d-ky úrodný chotár a znamenité jarmaky (Mezőhegyes); tu je chýrečný kralovský

10. Zarándská stolica je celá rovná, lo žita rodí, tým viacej má ale pekných hatých bán. Rozs: 23 m. Obyv: 6

Zn. m. Körös-Bánya. pm. sídlo kláštor, banský úrad, bohaté bane na piesku potokového vymývajú zlato. Buhorami; Facebánya, Gajnel, Ha bohaté zlaté bane. Váca, d. má bane a

celkom rovná a požehnaná. Maraz povylevajú a močia-
210.000. Maďari, slováci,

vne p. m. ešte z časov rim-
edaleko neho, starý zamek, v
teraz trestnica. Dula má dosť
ci a remeslníci. Békés, pm.
ch gazdujú. Füzess-Dar-
ýchlúkach (Sárrét), na
epočítateľné množstvo vodných
vaš pm. má starý zamek,
obyvatelia na sálách gazdu-
tjvátšiou dedinou bolo v kra-
mestom.

Tisa na dve častky delí.
estami močiaristá. Tisa ju
m kukurice a pšenice, sila
Obyv: 207.000. Maďari

kr. m. na počet obyvateľov
leží pri Tise, má znamenitý
Má krásne kostely, gymnasi-
ky; na Tise most, parné šify
segedinské mydlo. — Segedin
nestom bolo. V 1474m r. tu
potom ho zrušil, a následkom
bitku a úpadkom uhrov pri
II. Vladislavom pri Segedine
ozvané čierne vojsťo.
Moháči Zápólya tu sa stavil
Ludvik kráľ spadnul, tu sebe
n. tu bol predtým znamenitý
to pústa (Pustaser), na ktorej
na ktorej ústavy (konštitucie)
teš, pm. má 5 rozličné ná-
a 6 mile rozsiahly chotár.—
n. preto sa tak nazýva, pone-
libery (po uhorsky: hód)

sebe v brehu potokov divné
jakúsi liečnu, prvémi drahu

a (pekným stoličným domom,
stolica.

8. Aradská stolica od východu je horňatá a dobré
vína rodí; inde je všade rovná a veľmi požehnaná. Potoky:
Körös, Maruš. Rozs: 104 m. Obyv: 305.000. Maďari,
nemci, valaši.

Zn. m. Starý Arad (Ó-Arad) sl. kr. m. na pravom brehu
Marusi, pekné mesto, sídlo stolice a východno-gr. biskupa; má gym-
nasium, valašskú pripravovňu, fabriky, chytré mlyny, veľké ku-
pectvo. (To mesto mnoho strachu snasalo v 1848m r. kým naproti
ležiaci pevný zamek Nový-Arad, skrz uhrov bol dobývaný). Radna,
pm. na peknom mieste, tu na bore majú františkani kláštor a kostel
s výchytrnými odpustami. Glogovác, d. stojí na mieste starodá-
vneho Orodvára, kde v 1135m r. sa táto krvavá diéta shromáž-
dila, na ktorej Helena kráľovna, II. ho Bély temného kráľa žena,
povzbudila svich verných, žeby zmordovali tých 68 mužov, čo príčinou
boli otemnenia tohto kráľa. Vilagoš, pm. má rozvalinu tohoto
zámku, v ktorom dakedy Mathias kráľ svojko ujčeka Michála Szilágyiho
vo väzení držal. Vilagoš v búrkach Hora a Klosky mnoho trpel. Tu v
1849m r. Görgey, so svím uhorským táborom, pred Rüdigerom, rus-
ským generalom, zložil zbroj. — Méneš a Boros-Jenő, majú do-
bré vína. Moňasa, medzi ohromnými vrchami, má železné bane a
fabriky.

9. Čanádská stolica je celkom rovná a veľmi úro-
dná, ale povodeň ju často navštevuje. Rozs: 29□m. Obyv:
96.000. Maďari, valaši, nemci, slováci.

Zn. m. Makó, pm. sídlo stolice tu je kat. kostel o try tur-
ne (váže), čanádského kat. biskupa kaštel, kalv. gymnasium, solný
sklad. Nový-Čanád (Uj-Csanád) teraz d. predtým mesto. Tu
už sv. Štefan založil bol biskupstvo kat. čanádské; dneš je sídlo va-
lašského biskupa. Prvsiho čanádského biskupa sv. Gerharda pohani
maďari z budinskej hory-co sa teraz horou sv. Gerharda (Gellérthegey)
volá-dolu rúčili. V 1046m r. v Čanáde shromáždeni uhri zložili Pe-
tra z kráľovstva, a za kráľa vyvolili I. Andreja. Tu pod II. m Vla-
dislavom Juro Dóža zpálil mesto a Mikolaja Csákyho, biskupa čanád-
skeho dal na rožen vtiahnuť. — Nád-lak (Nagylak) pm. má veli-
ký úrodný chotár a znamenité jarnaky na statek. Mezöhegyes;
(Mezöhegyes); tu je chytrý kráľovský méneš (žriebeň).

10. Zarándská stolica je veľmi vrchovatá, leň má-
lo žita rodí, tým viacej má ale pekných lesov, zveriny, a bo-
hatých bán. Rozs: 23□m. Obyv: 63.000. Maďari, valaši.

Zn. m. Körös-Bánya, pm. sídlo stolice, má františkanský
kláštor, banský úrad, bohaté bane na zlato; tu v jednej doline z
piesku potokového vymývajú zlato. Bukurešd, d. medzi divými
horami; Facebána, Gajnel, Halmađ, dediny, všetke majú
bohaté zlaté bane. Váca, d. má bane a prirodzené teple kúpele.

11. Krasnánška stolica je veľmi horňatá, žita málo čo sa tu zrodí, ale na ovoc, dobré chovaný stajek a včely je bohatá. Rozs: 20 m. Obyv: 63.000. Maďari, valaši.

Zn. m. Silád-Somlo (Szilagy-Somlyó), pm. sídlo stolice, tu sú dva kláštore, solný sklad a teplé kúpele. Krásna, pm. pri potoku Krásna, obyvatelia provadia remeslá. Čehy (Csehi) d. má dva znamenité, prehrozne hlboké jezera, jejichž voda je na vrchu teplá a v hlbokosti zimná (studená).

12. Strednia-Solnocká stolica je utešene krásna, v nej vrchy, hory a doliny líbežne sa menia. Ona je úrodná. Rozs: 38 m. Obyv: 114.000. Maďari, valaši.

Zn. m. Zilah, sl. kr. m. pod vrchom Meszeš, sídlo stolice má gymnasiu a mnoho vina. Tašná d, má rozvalinu zámku a mnoho vina. Sibó, pm. pri Samoši; tu je Vesselényho kaštel a gazdovské ústavy s ménešom. Tu na chotári nalezajú sa v kameni obratené morské tvory.

13. Kővárský kraj je veľmi horňatý, neúrodný, má ale na ubočiach dobrú ovoc. Rozs: 17 m. Obyv: 52.000. Maďari, valaši.

Zn. m. Kapnik-Baňa, ľudnaté banské m. má zlato-strieborné bane, tu je aj úrad banský. Berkes, sídlo kraja pm. medzi peknými vrchami, tu mnoho hrnčiarov býva.

14. Krašovská stolica je sice horňatá, ale úrodná a poženaná. Prez túto stolicu ťahú banské rudnaté hory a tvoria úrodné a mnoho ovoci donášajúce doliny. Potoky: Karas, Berzava, Temeš. Rozs: 91 m. Obyv: 259.000. Maďari, nemci, srbi, valaši.

Zn. m. Lugoš, pm. pri Temeši. sídlo stolice a biskupa gr. kat. má gymnasiu, dobré vina a hodbaľníctvo. Fačet, pm. pri kanáli Bega. Nemecká-Gladna, pm. má medené a železné bane. Nemecké-Bogšani (Német-Bogán) pri Berzave, sídlo úradu banského, má železné bane, topárne, hámre. Dognáčka, Sáska, Oravica, všetky s bohatými baňami na zlato, striebro, med, cinu, olovo, zink, železo, marmor, a kamenné uhlie. Pri tom obzvlastne v Oravici sú veľké topárne a hámre; tu robia tiež liaty ocel a železnické šiny.

15. Temešská stolica. Na jej východnej stránke rozprestierajú sa poslednie vršky krásovských hôr; západná stránka je rovná a prevelice poženaná. Ona je uhorský kanaan. Predtým bola močiaristá, od kedy ale kanál (prieplav) Bega je hotový, močiare ubývajú. Podnebie je tu príjemné a teplé, zem, mimo pšenici a rozličného zrniva rodí aj rýžkašu a bavlnu. V tejto stolici sú starodávne rímske šance. Potoky:

Bega, Temeš, Berzava. Rozs: 103 Maďari, nemci, srbi, valaši, slováci, b

Zn. m. Temešvár, sl. kr. m., ešte dnes znamenité pevné miesto, sídlo katolíckeho a východno-gréckeho. Tu sú sti, právnická škola gymnasiu, piaristi, zbrojný sklad, divadlo, veľké kniežstvo, a vný zamek 1413m r. Ján Hunyady vybud rodina, tak tiež Pavel Kinizsi, jako tem tu Stefan Bathory a Ján Zápolya premošli na železnom trne spálili. V 1550m r. Šte uhrami bránil Temešvár proti Turkom a zomrel. Temešvár aj v 1843m r. mnoho teplé zriedla. Lippa, m. dakedy pevný zám veľké kupectvo a drevom, vinom statko sídlo východno-gr. biskupa, v chotári pri al sa rýžkaša, (kolo 40.000 centav) tu je Arad (Uj-Arad) proti Starému-Aradu, tu 1803m r. skrz vojny chýrečným zostal. Tu v 1839 m r. 13 uherski generali.

16. Torontálska stolica J dná prez ňu je pripravený kanál Bega plávajú. Následkom toho kanála Tis jená. Rozs: 119 m. Obyv: 413.000 bulhari, francúzi, slováci, a t. d.

Zn. m. Veľký-Bečkerek (Nagy-stolice, má gymnasiu, hodbaľníctvo; veľ (Uj-Becse) tu sa provadi najvätsie kupectv jine. Veľká-Kikinda (Nagy-Kikinda). ný chotár a mnoho statku. Ivánd, so

17. Veľká Kumánia (Nagy-ka okolica (Hajdúkerület) Do tej slúchajú ešte: Veľká-Kumánia a 6 h olsobodené od stoličnej vrchnosti, a s majú. Veľká-Kumánia leží medzi s bihar, a békésskou, je celkom rovná a Obyv: 56.000. Maďari. —

Do Veľkej-Kumanie IV. Bela kral pr r: 40.000 familie Kúrov, pod jejich vód Neodluha potom ukazali sa od polskej hran rodávneho zvyku, poslal po krajine krvav čenstva vojny a svolával národ do zbroja, podarilo sa mu shromaždiť. Uhri nenávideli mali, jakoby oni boli povelali do krajiny ta

a je veľmi horňatá, žita
obré chovaný stajek a včie-
63.000. Maďari, valaši.
gy-Somlyó), pm. sídlo stolice,
e kúpele. Krásna, pm. pri
mesla. Čehy (Csehi) d. má
ra, jejichz voda je na vrchu

stolica je utešene krásna,
sa menia. Ona je úrodná.
Maďari, valaši.

chom Meszeš, sídlo stolice
ád, má rozvalinu zámku a
tu je Vesselényho kaštel a
chotari nalezajú sa v kameň

ľmi horňatý, neúrodný,
: 17 m. Obyv: 52.000.

lnaté banské m. má zlato-
Berkes, sídlo kraja pm.
arov býva.

e sice horňatá, ale úrodná
nú bánatské rudnaté hory
násajúce doliny. Potoky:
Rozs: 91 m. Obyv:

i. sídlo stolice a biskupa gr.
babnictvo. Fačet, pm. pri
pm. má medené a železné
) pri Berzave, sídlo úradu
re. Dognáčka, Sáska,
na zlato, striebro, med, cinu,
uhlie. Pri tom obzvlášť v
robia tiež liatý ocel a želez-

ja jej východnej stránke
krásovských hôr; západná
aná. Ona je uhorský ka-
kedy ale kanál (prieplav)
Podnebie je tu príjemné a
ho zrniva rodí aj rýžkašu
vne rímské šance. Potoky:

Bega, Temeš, Berzava. Rozs: 103 m. Obyv: 356.000.
Maďari, nemci, srbi, valaši, slováci, bulhari, francúzi.

Zn. m. Temešvár, sl. kr. m. pri Bege, múrom ohradené
ešte dnes znamenité pevné miesto, sídlo stolice a dvoch biskupov
katolíckeho a východno-greckého. Tu sú tiež rozličné vysoké vrchno-
sti, právnická škola, gymnásium, piaristov a milosrdných kláštoré,
zbrojný sklad, divadlo, veľké kupectvo, a t. d. — (Temešvárske pe-
vný zamek 1413m r. Ján Hunyady vybudoval. Tu bývala Hunyadyho
rodina, tak tiež Pavel Kinizsi, jako temešský bán. V 1514m r. tu
tu Štefan Bathory a Ján Zápolya premohli a zahubili Juru Doža a ho-
na železnom trane spalili. V 1550m r. Štefan Lošoneczy len so 2200
uhrami bránil Temešvár proti Turkom a po vlastenecky zmužile tu
zomrel. Temešvár aj v 1849m r. mnoho trpel.) — Baziaš, d. má
teplé zriedla. Lippa, m. dakedy pevný zamek, leží pri Maruši, provadí
veľké kupectvo a drevom, vinom statkom a jiným. Veršec, pm.
sídlo východno-gr. biskupa, v chotari pri alibunarských močiaroch rodí
sa rýžkaša, (kolo 40.000 centov) tu je aj mnoho hodbabu. No v ý-
Arad (Uj-Arad) proti Starému-Aradu, tu je ten pevný zamek, čo v
1809m r. skrz vojny chýrečným zostal. Tu boli zmarnení po revolúcie
v 1839 m r. 13 uherski generali.

16. Torontálska stolica je celkom rovná a úro-
dná prez ňu je pripravený kanál Bega, na ktorom šify (lode)
plávajú. Následkom toho kanála Tisa je s Temešvárom spo-
jená. Rozs: 119 m. Obyv: 413.000, Maďari, srbi, nemci,
bulhari, francúzi, slováci, a t. d.

Zn. m. Veľký-Beckerek (Nagy-Becserek) veľké pm. sídlo
stolice, má gymnásium, hodbabnictvo; veľké kupectvo. No va-Beča
(Uj-Becse) tu sa provadí najväčšie kupectvo so zrnivom v celej kra-
jine. Veľká-Kikinda (Nagy-Kikinda). veľké pm. má veľký úrod-
ný chotár a mnoho statku. Ivánda, so zriedlom horkej vody.

17. Veľká Kumánia (Nagy-kunság) a Hajdú-
ka okolica (Hajdúkerület) Do tejto zátisskej okolice pri-
slúchajú ešte: Veľká-Kumánia a 6 hajducké mestá. Tyto sú
olsobodené od stoličnej vrchnosti, a svú vlastnú samosprávu
majú. Veľká-Kumánia leží medzi stolicami heveš-,sabolč
bihar, a békésskou, je celkom rovná a úrodná. Rozs: 21 m.
Obyv: 56.000. Maďari. —

Do Veľkej-Kumanie IV. Béla kral prijal a posadil kolo 1238ho
r; 40.000 familie Kúnov, pod jejich vödeom a kralom Kuthenom.
Neodluha potom ukazali sa od polskej hranice tatari. Béla, dla sta-
rodávneho zvyku, poslal po krajine krvavý meč, na znak nebezpe-
čenstva vojny a svolával národ do zbroja, ale sotva 66000 chlapov
podarilo sa mu shromaždiť. Uhri nenávideli kúnov a v pödezreni ich
mali, jakoby oni boli povolali do krajiny tatárov. V tomto pödezreni

zabili Kuthena. Z tejto príčiny kuni spojili sa s tatármi a spolu s nimi pustošili krajinu.

Bitka pri Sajove. Tatári-bolo ich viac, nežli 1 milión — za dva roky celú krajinu zničovali, mestá, dediny popálili, ľud vyzabíjali, tak že len malo čo národu, po skalách a jaskyniach skrytého zostalo. —

Zn. m. Kardsag, sl. m. má úrodné polia a kat. gymnasium. Kis-najsállás, Madarás, Turkeve, Kúnsv-Martin sl. p. mestá.

Hajdúcka okolica leží medzi sabolčskou a biharskou stolicama, je rovní a úrodná, ona obsahuje v sebe 6 mestá. Rozs: 17 m. Obyv: 54000. Maďari.

Mestá sú: Bösörmeň, má kalv. gymnasium a veľký chotár. Hadház, Dorog, Nánás, Vámos-Piré, Sobosló. Všetke té mestá majú mnoho obyvateľov a veľké chotare. — (V tureckých vojnách tisíce srbov a valachov putekalo do lesov. Tu sa osbrojili a časom na turka uderili. Týmto dali meno: Hajdúci. Dalej potom do služby kráľov uherských vstanuli a do krajiny prišli boli. Konečne od Štefana Bocskay, ktorému proti Rudolfovi pomáhali, veľké sledody obsahli).

C. I. PREDDUNAJSKÁ OKOLICA.

obsahuje v sebe 13 stolice. Této sú:

1. báčska (bács)..... a jej sídlo	Zombor.(Zombor)
2. peštianská (pest)...	Pešt. (Pest).
3. novohradská (nógrád)	Balaš-Darmati (Balassa-Gyarmat).
4. ostrihonská (esztergam)	Ostrihom (Esztergam)
5. hontanská (hont)	Šahy (Jpolyságh)
6. tekovská (bars)	Zlaté-Moravce (Ara- nyos-Máróth).
7. zvolenská (zólyom)	Banská-Bystrica (Beszterczébánya).
8. liptovská (liptó)	Svätý- Mikuláš (Szentmiklós).
9. turčanská (turóc)	Túre- svätý-Martin (Turóc-sz-Márton)
10. oravská (árva)	Nížní-Kubin (Alsó-Kubin).
11. trenčinská (trencsén)	Trenčén (Trencsén).
12. nitrianská (nyitra)	Nitra (Nyitra)

13. prešporská (pozsony)

14. V tejto okolicy je aj výsadný
(Kis-Kunság).

II. PREDDUNAJSKEJ OKOLICE PRÍRODZENÉ VLASY.

T tejto okolicy hlavná rieka je...
dnú a poludnejšiu stranu mýje. Boč...
Nitra, Hron, Jpól.

Hôry sú: Karpaty, ktoré naj...
zakrývajú, jejichž najvyššie vrchy s...
to jest v horách Tatra a v pohorí...
ska a peštianská stolice sú z najväčš...
úrodné. Na poludnejších konároch t...
okolicy rodí sa ešte dobré víno, ale k...
dive horiská, medzi ktorými sa led...
(pohánka) a krumpke (zemiaky) ro...
tých horách rastnú miestami utešer...
bré pastviská, kde sa ovce a rožný st...
ným mliekom a sýrom mnoho užit...
nalezajú sa bohaté bane na striebro...
striebro, zezezo, antimon a jiné potr...
rod tu bývajáci je schopný, usilovn...
baňách, hutách, hámrach, aneb pil...
vadi rozličné kupectva.

III. STOLICE PREDDUNAJSKEJ

1. Báčska a bodrogska...
medzi Tisou a Dunajom. Tu je též...
15 mil dlhý a Tisu s Dunajom spoj...
stolica je rovná, len kolo stredku vyz...
horoky, ktoré teda vlnatú roveň tvoria...
Sem a tam najdu sa aj močiare a je...

pojili sa s tatármi a spolu s

h viac, nežli 1 milion — za
dediny popálili, ľud vyzabíjali.
skynách skrytého zostalo. —
é polia a kat. gymnasium. Kis-
n sv-Martin sl. p. mesta.
edzi sabolčskou a bihar-
á, ona obsahuje v sebe 6
. Madari.

lv. gymnasium a veľký cho-
amoš-Piré, Sobosló
v a veľké chotáre. — (V tu-
v poutekalo do lesov. Tu sa
to dali meno: Hajdúci.
h vstanuli a do krajiny pri-
ktorému proti Rudolfovi po-

Á OKOLICA.

lice. Tého sú:

- . Zombor (Zombor)
- . Pešt. (Pest).
- . Balaš-Darmati
(Balassa-Gyarmat).
- . Ostrihom (Esztergam)
- . Šahy (Jpolyságh)
- . Zlaté-Moravce (Ara-
nyos-Mároth).
- . Banská-Bystrica
(Besztercebánya).
- . Svätý-Mikuláš
(Szentmiklós).
- . Túre-svätý-Martin
(Turóc-sz-Márton)
- . Nížní-Kubin
(Alsó-Kubin).
- . Trenčén (Trencsén).
- . Nitra (Nyitra)

13. prešporská (pozsony) . . . . . Prešporek

(Pozson).

14. V tejto okolici je aj výsadný okres Malej-Kumanie
(Kis-Kunság).

II PREDDUNAJSKEJ OKOLICE PODOBA A PRIRODZENÉ VLASTNOSTÍ.

Tejto okolice hlavná rieka je Dunaj, co jej zápa-
dnú a poludnejšiu stranu mýje. Bočné potoky sú tu: Váh,
Nitra, Hron, Jpól.

Hôry sú: Karpaty, ktoré najväčšiu časť tejto okolice
zakrývajú, jejichž najvyššie vrchy sú v stredných Karpatov,
to jest v horách Tatra a v pohorí Fátra a Mátra. Báč-
ska a peštianská stolice sú z najväčšej častky rovnie a veľmi
úrodné. Na poludnejších konároch týchto hôr preddunajskej
okolice rodí sa ešte dobré víno, ale ku polnoci sú to ohromné
dive horiská, medzi ktorými sa ledva chatrný oves, tatárka
(pohánka) a krumple (zemiaky) rodia. Všetka predca aj na
tých horách rastnú miestami utešené lesy a na holicách do-
bré pastviská, kde sa ovce a rožný statek živia a svím chut-
ným mliekom a sýrom mnoho užitku donášajú. V lône hôr
nalezajú sa bohaté bane na striebro, zlato, meď, olovo, živé
striebro, zezezo, antimon a jiné potrebné kovy. K tomu ná-
rod tu bývajici je schopný, usilovný a spôsobilý; pracuje v
baňách, hutách, hámrach, aneb pilnuje své remeslá a pro-
vadi rozličné kupectva.

III. STOLICE PREDDUNAJSKEJ OKOLICE.

1. Báčska a bodrogská spojené stolice, ležia
medzi Tisou a Dunajom. Tu je tiež kanál Franc, ktorý je
15 mil dlhý a Tisu s Dunajom spojuje. Táto už dneš jedna
stolica je rovná, len kolo stredku vyzdvihujú sa nevelké pa-
horky, ktoré teda vlnatú roveň tvoria. Ona je veľmi úrodná.
Sem a tam najdú sa aj močiare a jezerá, a medzi tými naj-

väťšie je jezero paličské, jehožto voda sa k vodám lečným pričítava. Rozs: 178 m. Obyv: 576.000. Maďari, srbi, nemci, Slováci.

Zn. m. Zombor, sl. kr. m. sídlo stolice, má školu realnú, srbskú pripravovú, a veľmi znamenité, kupectvo. Sobotka (Szabadka) sl. kr. veľké m. má gymnásium, veľké roľníctvo, mnoho statku; tohoto mesta chotár urobí 36 míľ. Nový-Sad (Ujvidék) sl. kr. m. sídlo biskupa východno-gr. s gymnasiomom a veľkým kupectvom, má na Dunaji most. Leží proti zámku petrovaradinského, z ktorého v 1848m r. postrelené bolo. Baja, a Kula, mesta s veľkými trhami pšeničnými. Apátin, tu sa výchymné konopá rodí. Zenta, pm. pri Tise, tu kníže Eugen v 1697m. r. v 11m sept. slávne bojoval proti Turkom.

2. Peštianská, so starodávnymi pilišskou a šoltskou spojená, stolica je jedna z najväčších stolíc uhorských. Leží medzi Tisou a Dunajom. Polnočná jej stránka je horiatá, poludnia ale rovná a vynímajúc nektoré piesky, ona je úrodná. Hlavná rieka je Dunaj, ktorý tu nekela ostrovov tvorí, takéto sú: ostrov sv. Andreja (Szent-Endre sziget), ostrov svätej Margarety, medzi Pešt-Budínom, a nižej ostrov Čepel. Rozs: 189 m. Obyv: 775.000. Rozličných národností.

Zn. m. Budín (Buda) sl. kr. m. na pravom brehu Dunaja; hlavná časťka tohoto mesta — zámek — leží na hore a je murom upevnený. Tu je kráľovský palác, a ten kostel, v ktorom pravica sv. Štefana kráľa sa zachováva. Tu sa zachováva aj svätá koruna uhorská a jiné odznaky kráľovstva. Blízko kráľovského paláca je plac (priestor) sv. Dura (Györgytér), na ktorom dakedy Ladislava Hunyadyho zotiali. Tu stojí pamätný stĺp generala Hentziho, ktorý v 1849m r. pri bránení Budína zpadnul. V tom zámku je viac kostelov, a v jednom z nich odpočívajú III. Andrej kráľ. V budinskom zámku sú úrady ministerské a krajinské hlavné vrchnosti, gymnásium, realná škola, priemyslná univerzita (műegyetem) hōra, na ktorej ten zámek stojí je prekopaná a v nej tunel (prechod, čili jask) vybudovaný, pri tuneli je hornia železnica, čo každé 5 minuty hore dolu prechodí. — Celý Budín rozprestiera sa pri Dunaji na milu zeme; okrem zámku jeho častky sú: Vodnie-mesto (vízváros), Kristyny mesto, Rácske mesto, aneb Taban. Nový-Budín. V Budíne je 54.000 obyvateľov. Sú tu všelijaké školy, kláštore, svetochýrne teplé kúpele, veľké kupectvo, fabriky, a t. d. Budín s Peštom prez Dunaj spojuje chýrečný retazný most. — Pešt (Pest), sl. kr. m. na ľavej strane Dunaja, uhorského kráľovstva najväčšie a najpeknéjšie mesto, má 200.000 obyvateľov. Pešt je stredisko všetkého krajinského umenia, učennosti, pilnosti, kupectva, fabrik, a železníc. Tu je krajinská univerzita (to jest: tá najvyššia škola v ktorej sa lekári, právotári a t. d. učia); maďarská akadémia, museum (kde sa zname

nité a starodávne rozličné veci zachováva), ktorej z celej krajiny výborní klerici sa vovha, ústav slepých, divadlá, obrazareň. Právené. Tu je aj krajinský dom v hon mážduje.

Pri Pešti leží na východe toto písa sa za starodávne časy uhri na dietu shrom

Na gerhardskej hore po nad Budín zámek. Budinské hory rodia výchymné červ

Starý-Budín (O-Buda, vyššie ešte z časov rímskych, má 16.000 obyvateľov, známenitú lodenicu (fabriku, v ktorej parol a Budínom je ostrov sv. Margarety, majú krásne miesto s teplými kúpeľmi.

Vácov (Vacz) sídlo kat. biskupa s hluchonemých, tu je aj krajinská trestní palácem kráľovským skrz krajinu Františe korunovaní, darovaným. Kečkemét, sl. lelov, 2 gymnasia, právnickú akademiú a Körös (Nagy-Körös) s gymnasiomom a pri (Kálcsa), sídlo kat. arcibiskupa, má gymnasiu a krásny kostel. Vyššie Vácova višéhradské, na vysokej skale nad Dunaj je jedna tureň (váža), v ktorej Salamon kr. Vyšehrade býval nekedy Károl Róbert k Zach pre zhanobenie svojej dcéry chcel prsty z ruky odtiaľ, a preto bol potom s tretie pokolenie zahubený. Tu býval tiež, s veľiký Ludvík kráľ.

Dejepisná pamiatka. Čo vého v dejách vlasti našej sa číta, mohlo by pominat. Zvlaste ale deje z časov mal paláci kráľovském staro-budinskom skrz E tom deje Zigmunda; smrť 40 mužov a Hunyadyho, smrť jeho syna Ladislava a kráľa Mathias Korvina (Hunyady), jeho vojstvo na lade Dunaja stojace; panovanie ka palatína Jozefa; naposledy vydobyvanie r. 1849m môžu byť predmetom krásnych o

3. Novohradská (Nógrád) na stredku je väčšími a menšími hōr stránka má krásne doliny a je veľ Rozs; 76 m. Obyv: 198.000. Maďar

Zn. m. Balás-Darmati (Balassa-sídlo stolice s pekným stoličným domom a v Tarjani, d. s baňami na kamenné uhlie pm. má gymnásium, rozličné fabriky a baňo stoleti Giskra s čechami spustosil, Tež mno

kehožto voda sa k vodám leč-
m. Obyv: 576.000. Maďari,

m. sídlo stolice, má školu realnú,
monitú, kupectvo. Sobotka (Sza-
sium, veľké roľníctvo, mnoho stat-
mle. Nový-Sad (Ujvidék) sl.
s gymnasiomom a veľkým kupec-
proti zámku petrovaradinského, z
olo. Baja, a Kula, mesta s veľ-
in, tu sa výchylné konopá rodi.
gen v 1697m. r. v 11m sept. sla-

starodávnymi pilišskou a
je jedna z najväčších stolíc
u a Dunajom. Polnočná jej
le rovná a vynímajúc nektoré
rieka je Dunaj, ktorý tu ne-
: ostrov sv. Andreja (Szent-
Margarety, medzi Pešt-Budí-
zs: 189 m. Obyv: 775.000.

r. m. na pravom brehu Dunaja;
nek — leží na hore a je murom
ten kostel, v ktorom pravica sv.
zachováva aj svätú korunu uhor-
Blízko kralovského paláca je plac
ktorom dakedy Ladislava Hunya-
štip generala Hentziho, ktorý v-
nul. V tom zámku je viac koste-
Andrej kral. V budínskom zámku
vné vrchnosti, gymnasium, realna
etom) hōra, na ktorej ten zamek
(prechod, čili jask) vybudovaný,
každé 5 minuty hore dolu pre-
pri Dunaji na milu zeme; okrem
esto (viziváros), Kristyny
n. Nový-Budín. V Budíne je
školy, kláštore, svetochýrne te-
ky, a t. d. Budín s Peštom prez
ost. — Pešt (Pest), sl. kr. m.
kralovstva najväčšie a najpekné-
Pešt je stredisko všetkého kra-
kupectva, fabrik, a železníc. Tu
najvyššia škola v ktorej sa lekári,
akademia, museum (kde sa zname

nité a starodávne rozličné veci zachovávajú) ústrednia seminaria, do
ktorej z celej krajiny výborní klerici sa posielajú, učiteľská pripra-
vovňa, ústav slepých, divadlá, obrazareň. Po uliciach sú železnice na-
pravené. Tu je aj krajinský dom v ňomž sa diéta (sne) shro-
mažduje.

Pri Pešti leží na východe toto pieskovité rákošské pole, kde
sa za starodávne časy uhri na dietu shromažďovali.

Na gerhardskej hore po nad Budín a Pešt vypína sa pevný
zámek. Budínske hory rodia výchylné červené vína.

Starý-Budín (O-Buda, vyššie Budína, starodávne mesto
ešte z časov rímskych, má 16.000 obyvateľov, fabríky, parné mlýny,
známenitú lodenicu (fabriku, v ktorej parolode budujú) Medzi Peštom
a Budínom je ostrov sv. Margarety, majetok arcikníže Jozefa, pre-
krásne miesto s teplými kúpeľmi.

Vácov (Vác) sídlo kat. biskupa s gymnasiomom a ústavom
hluchonemých, tu je aj krajinská trestnica. Gödöllő, s pekným
palacom kralovským skrz krajinu František-Józefovi kralovi, pri jeho
korunovaní, darovaným. Kečkémét, sl. kr. m. má 41.000 obyvate-
lelov, 2 gymnasia, právnickú akademiú a veľké roľníctvo. Veľký-
Körös (Nagy-Körös) s gymnasiomom a pripravovňu učiteľov. Kaloča
(Kaloča), sídlo kat. arcibiskupa, má gymnasium, seminariu, veľkú
knihareň a krásny kostel. Vyššie Vácova viditeľné sú rozvaliny vyš-
šéhradské, na vysokej skale nad Dunajom, tu pri brehu Dunaja
je jedna tureň (váža), v ktorej Salamon kral uh. vo väzení býval. Na
Vyšehrade býval nekedy Károl Róbert kral uherský. Tu Felician
Zach pre zhanobenie svojej dcéry chcel porúbať kralovnu, a jej 2
prsty z ruky odtiaľ, a preto bol potom s celou svou rodinou až na
tretie pokolenie zahubený. Tu býval tiež, so svin skvostným dvorom
veľký Ludvík kral.

Dejepisná pamiatka. Čo len slávneho aneb truchli-
vého v dejach vlasti našej sa číta, mohlo by sa pri Pešt-Budíne pri-
pomínať. Zvlaste ale deje z časov malého Károla, ktorý v
paláci kralovskom staro-budínskom skrz Forgácha zabitým bol. Po-
tom deje Zigmunda; smrť 40 mužov a Konta; deje z časov Jana
Hunyadyho, smrť jeho syna Ladislava a falešnosť Cilleyho; deje
krala Mathias Korvina (Hunyady), jeho vyvolenie za krala, skrz
vojstvo na lade Dunaja stojace; panovanie turkov v Budíne; pamiat-
ka palatína Jozefa; naposledy vydobyvanie Budína skrz honvédov v
r. 1849m možu byť predmetom krásnych obrazov historických

3. Novohradská (Nógrád) stolica na polnoci a
na stredku je väčšími a menšími hōrami prikrytá, západná
stránka má krásne doliny a je veľmi úrodná. Potok: Ipol.
Rozs: 76□m. Obyv: 198.000. Maďari, slováci, nemci.

Zn. m. Balas-Darmati (Balassa-Gyarmat) pm. pri Ipoli;
sídlu stolice s pekným stoličným domom a veľkou trestnicou. Salgó-
Tarjani, d. s baňami na kamenné uhlie. Lúšanec (Losonc),
pm. má gymnasium, rozličné fabríky a bane. — (Toto mesto v 15m
stolietí Giskra s čechami spustosil, Tež mnoho ono trpelo v 1849m r.

od moskalov). Gács (Gács) má znamenité fabriky na postav (súkno). Orosi d. blízko chýrečného rozvaleného zámku Drégel.

4. Ostrihomská stolica je skrz Dunaj na dve častky rozdelená. Ona je vôbec hornatá, ale rodí ovoci, vína a pšenici zbytočne. Potoky: Dunaj, Hron. Rozs: 19□m. Obyv: 65.000. Maďari, Slováci.

Zn. m. Ostrihom (Esztergom), sl. kr. m. sídlo stolice a kat. arcibiskupa a primasa uhorskej krajiny, má na skale nad Dunajom krásnu basiliku (skvostný veľký kostel), seminariu, gymnasiu, knižnicu a listareň, kláštor, most na Dunaji a t. d. — (V Ostrihome sa narodil, býval a korunovaným bol sv. Štefan; tu bývali do tatarskej vojny (1341. r.) uhorské kráľové. Ostrihom za dlhý čas bol v tureckých rukách). — Šüttő a Biske, dediny pri Dunaji s marmarovými baňami. Parkaň na ľavej strane Dunaja, tu v 1623m r. turci skrz vojstvo Iho Leopolda veľmi boli porazení. Dömös d. má kamenné uhlie; tu H. Bela kral rád býval, tu aj zomrel, keď totižto v 1068m r. uhrov na radu tu shromaždil, povahina chyže sa naň zbúrla a krala zabila.

5. Hontanská stolica je na poludní a polnoci hornatá, na stredku má pekné úrodné doliny; zvláštne krásna je ipolska dolina. V horach je mnoho striebra, zlata a inej kovovej rudy. Potoky: Ipol, Hron. Rozs: 44□m. Obyv: 112.000. Slováci, maďari, nemci.

Zn. m. Štiavnica (Selymec-Bánya), sl. kr. m. tu je svetochýrna banská a lesnícka akadémia, vysoké banské úrady, gymnasium, najpeknejšia v krajine kalvária, bohaté zlaté a strieborné bane, z ktorýchto vykopáva sa každoročne kolo 3 centov zlata a 280 centov striebra. Tu robia aj té najlepšie hlinené fajky. Do Štiavnice už sv. Štefan povolal moravcov aby v baňach pracovali. Tatári Štiavnicu rozbúrili a IV. Béla znovu ju vystavil. Sahy (Jpolsyagh) pm. sídlo stolice. Börzön, pm. sv. Štefan tu rád býval. Béla baňa a Pukanec (Bakabánya) mestiečka s bohatými baňami. Kőspallag, Bátorvce (Bath) s výchytrným dohanom. Drégel, rozvalina starého zámku, ktorý proti turkom Duro Szondy brnil, a keď videl, že naproti prevyšujúcemu neprotelu ho držať nemože, statky a drahé veci všetky spalil, potom so svimi málo bojovníkmi uderil na neprotela a po hroznom krve vylevaní za vlastnú slávu smrť podstúpil.

6. Tekovská (Bars) stolica, má na polnoci rudnaté hory s bohatými baňami, na poludní úrodné rovnie a doliny. Potok: Hron. Rozs: 47□m. Obyv. 137.000. Slováci, maďari, nemci.

Zn. m. Kremnica (Körmöcz-Bánya), sl. kr. banské mesto v hlbkej, vysokými vrchami obklíčené doline leží. Má banské úrady, výchytrnú peňazobitňu v ktorej dukáty a dvadsátniky razia, bohaté zlaté a strieborné bane, ktoré do roka 2 centy zlata a 15 centy

striebra vydávajú; má papierne, fabricki robia aj dobré busle a struny. Andreja, tak nazvaný, zlatý list istavne sú spísané. — Nova-Bánym boli tu bohaté bane, teraz má Moravce (Aranyos-Maroth), p. kereszt), pm. s palacom biskupa bis

7. Zvolenská (Zólyo) na polnočnej zvolenskej hranici a k východu Kráľovská Hola, lučia. V týchto horách dobýva lezo. V údoliach má dobré pa Potok; Hron. Rozs: 49□m slováci.

Zn. m. Banská-Bystra m. pri Hrone, sídlo stolice a kat. škú pripravovníu, seminariu, známe a zeleso: papierne, prachárne a veľik r. Gabriela Bethlena vyvolli za krá lina (Urakvölgye) s veľkými ba viera tak zvaná cementová voda, miesto toho medi naskladá. Lub m. s medenými a zelesnými baň kr. b. m. má zelesné hamre, tu z dzu) robia a ďaleko po svete rozpo kr. m. tu dakedy Mathias kral býv Tu na skale je rozvalina starého runu uhorskú ukrýval. Blízko je Krupina (Korpona) sl. kr. m. proti turkom. Tu Boesky v 1605n ského.

8. Liptovská stolica najhornatejšia; tu sa vypína K va Hola, pod ktorú Váh vzn plavia drevo, zeleso a jiný tova liptovských je mnoho užitečné zelesa a t. d. V mnohých jask nelé kosí predpotopných zvi rastniu rozličné voňavé kvet pastviská, na ktorých mnoho ov ten v celej krajine najlepši lipt 39□m. Obyv: 79.000. Najviac

Zn. m. Sv. Mikuláš (S Ružomberok (Rózsáhegy), pm

znamenité fabriky na postav (súkno).
rozvaleného zámku Drégel.
stolica je skrz Dunaj na dve čast-
e hornatá, ale rodí ovoci, vína a
Dunaj, Hron. Rozs: 19□m. Obyv:

Esztergam), sl. kr. m. sídlo stolice a
skej krajiny, má na skale nad Dunaj-
ý veľký kostel, seminariu, gymnasi-
e, most na Dunaji a t. d. — (V Ostri-
ovaným bol sv. Štefan; tu bývali do
ské kralové. Ostrihom za dlhý čas
tto a Biske, dediny pri Dunaji
kaň na ľavej strane Dunaja, tu v
Leopolda veľmi boli porazený. Dô-
H. Bela kral rád býval, tu aj zom-
rov na radu tu zhromaždil, povalina
bila.

lica je na poludní a polnoci
né úrodné doliny; zvláštne krá-
rach je mnoho striebra, zlata a
Ipol, Hron. Rozs: 44□m.
dárí, nemci.

elymecz-Bánya), sl. kr. m. tu je
ademia, vysoké banské úrady, gym-
alvária, bohaté zlaté a strieborné ba-
ázdorčne kolo 3 centov zlata a 280
najlepšie hlinené fajky. Do Stiavnice
by v baniach pracovali. Tatári Stia-
ju vystavil. S a h y (Jpolysagh) pm.
Štefan tu rád býval. B é l a b a ň a
estečka s bohatými baňami. Ko š-
s výchylným dohanom. Drégel,
proti turkom Duro Szondy brnil, a
icemu nepriateľu ho držať nemože,
potom so svimi málo bojovníkmi
a krve vylevaní za vlast svú slávu

) stolica, má na polnoci rud-
ni, na poludní úrodné rovinie a
47□m. Obyv. 137.000. Slová-

Körmöcz-Bánya), sl. kr. banské
mi obklíčené doline leží. Má banské
ktorej dukáty a dvadsátniky razia,
oré do roka 2 centy zlata a 15 centy

striebra vydávajú; má papierno, fabriky na hlinené veci; v Krem-
nici robia aj dobré hušle a struny. V listárni zachováva sa Ilho
Andreja, tak nazvaný, zlatý list (arany-bulla) v ktorej sľebody
ústavne sú spísané. — N o v a - B a ň a (Uj-Bánya), sl. kr. b. m. pred-
tým boly tu bohaté bane, teraz má hamre a sklenené hutý. Z l a t é -
M o r a v c e (Aranyos-Maroth), pm. sídlo stolice, Sv. kríž (Szent-
kereszt), pm. s palacom biskupa bistrického.

7. Zvolenská (Zólyom) stolica je veľmi hornatá,
na polnočnej zvolenskej hranici vyzdvihuje sa pohorie Tatra
a k východu Kráľovská Hoľa, oba zvolenskú od liptovskej
lučia. V týchto horách dobýva sa zlato, striebro, meď a ze-
lezo. V údoliach má dobré pastviska, a dost úrodné polia.
Potok: Hron. Rozs: 49□m. Obyv: 102.000. Najviac
slováci.

Zn. m. Banská-Bystřica (Besztercze-Bánya) sl. kr. b.
m. pri Hrone, sídlo stolice a kat. biskupa; má 2 gymnasia, učitel-
skú prípravovňu, seminariu, znamenité bane na striebro, zlato, meď
a zezezo: papierne, pracharne a veľké kupectvo s drevom. Tu v 1620m
r. Gabriela Bethlena vyvolili za kráľa. B a ň a, aneb: Š p a n i a - d o -
l i n a (Urakvölgye) s veľkými baňami na meď a striebro, tu vy-
viera tak zvaná cementová voda, ktorá za krátky čas zezezo zožere a
miesto toho meď naskladá. L u b i e t o v á (Libethbánya) sl. kr. b.
m. s medenými a zeleznými baňami. B r e z n o (Breznobánya) sl.
kr. b. m. má zelezné hamre, tu z ovčieho mlieka dobrý syr (brin-
dzu) robia a ďaleko po svete rozposielajú. Z v o l e n (Ó-Zólyom) sl.
kr. m. tu dakedy Mathias kral býval. Má dobrú kvasnú kyslú vodu.
Tu na skale je rozvalina starého zámku, v ktorom Bethlen sv. ko-
runu uhorskú ukrýval. Blízko je Sljač so znamenitou kúpelou.
K r u p i n a (Korpona) sl. kr. m. dakedy predval banských miest
proti turkom. Tu Bocskay v 1605m r. pisal punkty pokoja viednan-
ského.

8. Liptovská stolica je na celom tatranskom kraji
najhornatejšia; tu sa vypína Kriváň, Roháč a Kráľo-
va Hoľa, pod ktorú Váh vzniká. Na tomto potoku pltnici
plavia drevo, zezezo a jiný tovar do ďalšieho sveta. V horách
liptovských je mnoho užitečných kovov, striebra, zlata, cínu
zezeza a t. d. V mnohých jaskyniach nalezajú sa tiež zkame-
nelé kosí predpotopných zvierat. Na horách a úbočiach
rastniu rozličné voňavé kvety a liečné trávy; tak tiež dobré
pastviska, na ktorých mnoho oviec sa chová; liptováci robia
ten v celej krajine najlepší liptovský syr. Potok: Váh. Rozs.
39□m. Obyv: 79.000. Najviac Slováci.

Zn. m. Sv.-Mikuláš (Szent-Miklós), pm. sídlo stolice.
R u z o m b o r o k (Rózsáhegy), pm. má piaristický kláštor a gym-

nasium, kvasnú (kyslú) vodu a solný sklad. Hradec, pm. má gazdovskú školu, železné hámro, pily a veľký obchod s drevom. Svätiván, d. má kvasnú vodu (kyselinovú uhličitú), ktorá menších ptačkov zadusi; potom teplé žriedlá 2 kostely a takú kryptu, v ktorej mŕtvé tela nezhnijú. Tu je aj ozvena čo 9 slabiký opätuje. Nemecská-Lupča (Német-Lípcse), má medené, železné a jiné baňe. Lučky, Korýtnica s kúpeľmi.

9. Turčianská stolica (Turóc) pod horami Tatru pekné doliny a úrodnú rovinu tvorí, ktorá je jako zahrada vzdelená, a rodí žito, ovoci, lanu a mnoho zahradných zelenín. Do okola vypínajú sa vysoké hory, v ktorých sú veľké jaskyne. Na týchto horách je viac takých potočkov, ktoré v zime nezamrzajú. Usilovný národ slovenský, tak zvaní šafraníci, jako aj zvolenský čipkári, po celej krajine uherskej s plátnom kupčia. Potoky: Turóc a Váh. Rozs: 20 □ m. Obyv: 45000. Slováci, nemci.

Zn. m. Turc-sv.-Martin (Turóc-sz.-Márton), predtým sl. kr. teraz pm. sídlo stolice, leží v pekne otvorenej doline, pri Turci. Sučan, Turán. majú veľký obchod s drevom. Kláštor (Znio-Váralja), predtým jesuitov, teraz majetok university peštianskej, má papierne, pekný kostel a rozvalinu zámku, v ktorom IV. Béla sa ukrýval. Stubbá, d. má teplú kúpeľ.

10. Oravská (Árva) stolica medzi všetkými stolicami najvyššie leží a je hraničná s Galiciou. Z každej strany je ohromnými horami obkľúčená. Na stredku od Trstennej po Námestov tvorí vysoko-rovinu. Podnebie tejto stolice je zimné, polia sú chudé a neúrodné, okrem týchto na južnej strane ležiacich; tu sa mnoho a dobrého lanu rodí. Veľké lesy a pracovitost ľudu je to najväčšie bohatsvo oravskej stolice. Potoky: Orava a Váh. Rozs: 36 □ m. Obyv: 82000. Najviac slováci.

Zn. m. Dolní, aneb Nižní-Kubín (Alsó-Kubín) pm. sídlo stolice, má veľkú knihareň (22,000 knihy). Podhrad (Arva-Váralja) d. pod chyrečným zámkom (hradom) Arva. Tu dal Mathias kráľ zavreť neverného arcibiskupa kalošského Petra. Kráľovan. d. do ktorej od 1ho dec. do 31ho jan. slunko nezasvieti. Terstenna pm. má gymnasium. Námestó, pm. obyvatelia tkajú výborné plátno; jini zas (platenníci) kupectvo prevádzajú s plátnom po ďalekých krajách, ba až po jiných stranách sveta.

11. Trenčianská (Trencsén) stolica je tiež z väčšej častky horňatá, a neúrodná, len poludnejšia stránka pri nitrianskej a strednia dolina z obách strán Váha je úrodnejšia, ale aj v tejto Váh často vyleje a mnoho škody narobí.

Nalezajú sa v tejto stolici kvas uhlie a kamenný olej. Rozs: 80 □ m. Slováci.

Zn. m. Trenčín, sl. kr. m. stolice, má 2 pekné kostely, gymnásium. Nedaleko je rozvalina zámka trenčianskeho. pm. pod starým zámkom, v ktorom Teplice, d. má svetochýrnu teplú vodu. Zilina, d. má dobrých postavníci (súkenníci). Žilina, Bystrica (Besztercze) pm. s peknými hrnciari. Rajec, pm. tu dobrý čes. d. domovina drotárov.

12. Nitrianská (Nyitra) stolica je horňatá a neúrodná, kde hory sa otvárajú. Potoky sú: Nitra, Váh. Rozs: 361.000. Slováci, maďari.

Zn. m. Nitra (Nyitra) m. stolice, má krásne leži; má seminár. Tu bol za časov vo väzení dr. r. kráľovna Gizella oči dala vypáliť. Zámky (Érsekújvár), pm. tu bol, čo mnoho bojov videl. Nové Zámky (Újváros), pm. s výchýrnym červeným srovnávaním, Pistiani (Pöstyén) so srovnávaním, s pekným palácom gróf Erdődyho. I. varaska, s pevným zámkom, v ktorom Skalica (Szokolca) sl. kr. m. má a milosrdných mníchov kláštor, mnohých pm. s veľkými odpustmi. Holíč, d. má pekný zámok. (V 1805m r. po bitke pri Bratislave, aby uzavretý prešporský pokoj podpísal.)

13. Prešporská (Pozsony) stolica je západno-polnočnú stránku M. j. iných strán. Okrem tých malých je rovná a veľmi úrodná. K nej medzi-dunajské. Prešporská stolica (žito) a ovoci, preto ju aj malí nazývajú. Potoky: Dunaj, slední je hraničný. Rozs: 189 □ m. Slováci, nemci.

Zn. m. Prešporek (Pozsony) m. stolice, má právnickú akademiú, gymnasium, re

soluý sklad. Hradek, pm. má
pily a veľký obchod s drevom. Sv-
selinová uhličnatú, ktorá menších
dla 2 kostely a takú kryptu, v kto-
ozvena co 9 slabiký opätuje. Ne-
e), má medené, železné a jiné baňe.
ni.

lica (Turóc) pod horami Tatry
u tvorí, ktorá je jako zahrada
lanu a mnoho zahradných ze-
vysoké hory, v ktorých sú veli-
je viac takých potočkov, ktoré
ý národ slovenský, tak zvaní
pkári, po celej krajine uherskej
uróc a Váh. Rozs: 20□m. Obyv:

n (Turóc-sz-Márton), predtým sl.
pekne otvorenej doline, pri Turci.
chod s drevom. Kláštor (Znio-
majetok university peštianskej, má
nu zámku, v ktorom IV. Béla sa
kúpel.

stolica medzi všetkými stoli-
ná s Galiciou. Z každej strany
ná. Na stredku od Trstennej po-
. Podnebie tejto stolice je zim-
okrem týchto na južnej strán-
dobrého lanu rodí. Veliké lesy
tšie bohatsvo oravskej stolice.
36□m. Obyv: 82000. Najviac

žni-Kubín (Alsó-Kubín) pm. sídlo
knihy). Podhrad (Arva-Varalja)
om Arva. Tu dal Mathias kráľ za-
ského Petra. Kráľovan. d. do
slunko nezasvieti. Terstenna
pm. obyvatelia tkajú výborné plá-
prevádzajú s plátnom po ďalekých
sveta.

Trencsén) stolica je tiež z vät-
ná, len poludnejšia stránka pri
z obách strán Váha je úrodnej-
vyleje a mnoho škody narobí.

Nalezajú sa v tejto stolici kvasné (kyslé) vody, kamenné
uhlie a kamenný olej. Rozs: 80□m. Obyv: 248.000. Naj-
viac slováci.

Zn. m. Trenčín, sl. kr. m. na ľavom brehu Váha, sídlo
stolice, má 2 pekné kostely, gymnásium a prez Váh 756' dlhý most.
Neďaleko je rozvalina zámka trencinského Matúša Csáka. Becko
pm. pod starým zámkom, v ktorom ukrutný Stibor vajda býval.
Teplíce, d. má svetočýrnu teplú kúpeľ. Puchó, pm, obyvatelia
sú dobri postavnici (súkennici). Žilina, (Zsolna) pm. má pivovarne.
Bystrica (Besztercze) pm. s pekným gotickým kostelom a mnoho
hrnčiari. Rajec, pm. tu dobrý červený kordován robia. Rovne,
d. domovina drotarov.

12. Nitrianská (Nyitra) stolica. Tejto stolice
polnočná stránka je horúťatá a nie veľmi úrodná, tým pože-
nanšia je poludnejšia, kde hory sa skončievajú a roveň sa
otvára. Potoky sú: Nitra, Váh, Morava. Rozs: 100□m.
Obyv. 361.000. Slováci, maďari, nemci.

Zn. m. Nitra (Nyitra) m. sídlo stolice a kat. biskupa, pri
potoku Nitre krásne leží; má seminarium, 2 veľké kostely, gymna-
sium. Tu bol za časov vo väzení držaný nemravný kniže Vasil, kto-
rému kráľovna Gizella oči dala vypichnúť a do uší olova vliat. No-
vé-Zámky (Érsekújvár), pm. tu predtým povestný pevný zámek
bol, co mnoho bojov videl. Nové-mesto nad Vahom (Vág-uj-
hely) pm. s výchytným červeným vinom, ktoré sa s francúzskym
srovnava, Pistiani (Pöstény) so svetočýrnou kúpeľou. Galgóc,
s pekným palácom gróf Erdődyho. Leopoldstola (Lipótvár, Uj-
varaska) s pevným zámkom, v ktorom teraz je krajinská trestnica.
Skálice (Szakolcza) sl. kr. m. múrom upevnené, má františkanov
a milosrdných mníchov kláštor, mnoho postavníkov. Sasín (Sasvár)
pm. s veľkými odpustmi. Holíč, pm. pri Morave s kráľovským
zámkom. (V 1805m r. po bitke pri Austerlicu, tu sa síšli potentati,
aby uzavretý prešporský pokoj podpísali.)

13. Prešporská (Pozsony) stolica. Tejto stolice
západno-polnočnú stránku Malé Karpaty delia od
jiných strán. Okrem tých malých Karpatov táto celá stolica
je rovná a veľmi úrodná. K nej patria aj ostrovy tamejšie
medzi-dunajské. Prešporská stolica hojne rodí vína, pšenici
(žita) a ovoci, preto ju aj malým, čili slovenským baná-
tom nazývajú. Potoky: Dunaj, Nitra, Morava; tento po-
sledný je hraničný. Rozs: 189□m. Obyv. 775.000 Ma-
ďari, slováci, nemci.

Zn. m. Prešporek (Pozsony) sl. kr. m. sídlo stolice. má
právnickú akademiú, gymnásium, realky, veľký obchod; 6 kláštor,

23 kostely, pred 1848m rokom tu korunovali kralov a diety sa tez tu vydržiavali. Sv.-Jur (Szent-György) sl. kr. m. s gymnasiomom a svablovou kúpelou. Pezinek (Bazin) sl. kr. m. ma zlaté a svablové bane. Móra (Módor) sl. kr. m. má kat. gymnasium a dobré vína. Trnava (Nagy-Szombat), sl. kr. m. pre mnohé kláštore a kostely, malým Rímom, nazvana. Má gymnasium, seminariu, učiteľskú pripravovňu. Tu bola aj prvšia uhorská zezeznica. Devín so starým zámkom, pod ktorom Morava do Dunaja sa vlieva.

14. Malá Kumania (Kis-Kunság), je celkom rovná, len sem a tam nalezajú sa nekeľa pieskovité kopce. Rozs: 47□ m. Obyv: 68.000. Maďari. Zn. m. Fél-edháza a Kún-szent-miklós.

D. I. ZÁDUNAJSKÁ OKOLICA

obsahuje v sebe 11 stolice. Té sú:

1. mošonská (mosony) á jej sídlo . Uhorské Staré-Hrady (Magyaróvár).
2. šopronsá (sopron) . . . . . Šopron (Sopron)
3. zezezná (vas) . . . . . Kamenec (Szombathely)
4. saladská (zala) . . . . . Zala-Egerseg (Zala-Egerszeg)
5. šomodská (somogy) . . . . . Kapošvár (Kaposvár)
6. baraňská (baranya) . . . . . Päti Kostoly (Pécs)
7. toľňanská (tolna) . . . . . Seksárd (Szegszárd)
8. bielohradská (fehér) . . . . . Stolný-Belohrad (Székesfehérvár)
9. vesprímská (veszprém) . . . . . Veszprém (Veszprém)
10. rábská (győr) . . . . . Ráb (Győr)
11. komárňanská (komárom) . . . . . Komárno (Komárom)

II. ZÁDUNAJSKEJ OKOLICE PODOBA A PRÍRODZENÉ VLASTNOSTI.

V tejto okolici nórských snežníkov poslednie končiare siahňu do mošon-sopronskej a zezeznej stolice; štitné (vértés)

hory ale tiahňu prez komárňanskú. Okrem týchto menšie hory k ý b a k o ň s k ý les je v bielomodskej a saladskej stolicách. veľké lesy; rodí sa zbytečne žita je tu Dunaj. Bočné potoky sú: Šárviz, Kapoš, Šio. Tu je aj toto ro Blatno (Balaton). Druh už bolo vyschlo, teraz ale znovu. Nezezdera rozprestierajú sa veľké Blatnom jezere plávajú plte a lica je veľmi pekná.

III. ZÁDUNAJSKEJ OKOLICE

1. Mošonská stolica. hranici krajiny, ona je rovná. Lutava, Rábca. Jazero: Nezezda. močiari kraj: Hanšág. R. Maďari, nemci.

Zn. m. Uhorské Staré stolice, s gymnasiomom a chýrečny ale teraz vlada krajinská preloží do loman kral porazil križovo vojstvo a pm. pri konari Dunaja s veľkým s dobrým vinom a znamenitým zah nešťastlivého II Ludvika vdova rada

2. Šopronsá stolica. lica západná strana je horňatá. a chorvati, na rovinách maďar a veľké kupectva sprevádzajú Potoky: Lutava (Lajta), Rábca, 57□ m. Obyv: 230.000. Maďar

Zn. m. Šopron, sl. kr. m. skú pripravovňu, fabriky, bane na šopronsá susená ovoc. Zezezným kaštelom a zahradu kniže Esz kr. m. s výchyným vinom. Cink grófa Štefana Széchenyho, (on tu o a cukor-fabrikou. (Gróf Štefan Szécheny)

tu korunovali kráľov a diety sa tiež
t-György) sl. kr. m. s gymnasiomom
(Bazin) sl. kr. m. ma zlaté a sva-
sl. kr. m. má kat. gymnasium a do-
mbat), sl. kr. m. pre mnohé kláštore
ana. Ma gymnasium, seminariu, učí-
prvšia uhorská železnica. Devín so-
orava do Dunaja sa vlieva.
(Kis-Kunság), je celkom rovná,
nekela pieskovité kopce. Rozs:
adari. Zn. m. Fél-edháza a

RAJSKÁ OKOLICA

e 11 stolice. Té sú:

jej sídlo . Uhorské Staré-
Hrady (Magyaróvár).
Sopron (Sopron)
Kamenec (Szombathely)
Zala-Egerseg (Zala-
Egerszeg)
Kapošvár (Ka-
pošvár)
Páti Kostoly (Pécs)
Seksárd (Szegszárd)
Stolný-Belohrad
(Székesfehérvár)
Vesprím (Veszprém)
Ráb (Győr)
Komárno (Komá-
rom)

KOLICE PODOBA A PRÍRO- VLASTNOSTI.

kých snežníkov poslednie končiare
ej a železnej stolice; štitné (vértés)

hory ale tiahnu prez komárňanskú, ostríhomskú a bielohrad-
skú. Okrem týchto menšie hory sú v každej stolici, a veľi-
ký bakoňský les je v bielohradskej, vesprínskej, šo-
modskej a saladskej stolicách. — V tejto okolici nalezajú sa
veľké lesy; rodí sa zbytočne žito, pšenici, vína. Hlavná rieka
je tu Dunaj. Bočné potoky sú: Dráva, Mura, Rába, Rábca,
Sárviz, Kapoš, Šio. Tu je aj toto na 22□ m. rozsiahle jeze-
ro Blatno (Balaton). Druhé jezero Nezider (Fertő)
už bolo vyschlo, teraz ale znovu vody v nom pribýva. Kolo
Nezidera rozprestierajú sa velice úrodné polia a lúky. Na
Blatnom jezere plávajú plte a menšie parolode; a jeho oko-
lica je veľmi pekná.

III. ZÁDUNAJSKEJ OKOLICE 11. STOLICE.

1. Mošonská stolica rozprestiera sa na západnej
hranici krajiny, ona je rovná a úrodná. Potoky: Dunaj,
Lutava, Rábca. Jazero: Nezider. V tejto stolici je aj ten
močiarišský kraj: Hanšág. Rozs: 34□ m. Obyv: 75.500.
Maďarí, nemci.

Zn. m. Uhorské Staré Hrady (Magyar-Óvár) pm sídlo
stolice, s gymnasiomom a chýrečným gazdovským ústavom. Tento
ale teraz vlada krajinská preloží do Košíc. [Pri Starých-Hradoch Ko-
loman kral porazil krížovo vojsťvo a ho z krajiny vyhna]. Mošon,
pm. pri konári Dunaja s veľkým zrná kupectvom. Nezider, pm.
s dobrým vínom a znamenitým zahradníctvom. Tu Maria kralovna,
nešťastlivého II Ludvika vdova rada bývala.

2. Sopronská stolica. Tejto peknej a úrodnej sto-
lice západná strana je hornatá. Tu bývajú usilovní nemci
a chorvati, na rovinách maďarí. Všetci sú veľmi pracovití
a veľké kupectva sprevádzajú s Rakússkom a Štýrskom.
Potoky: Lutava (Lajta), Rábca, Rába. Jazero: Nezider. Rozs:
57□ m. Obyv: 230.000. Maďarí, nemci, chorvati.

Zn. m. Sopron, sl. kr. m. má 2 gymnasia, reálku, učitel-
skú pripravovú, fabriky, bane na kamenné uhlie, vína. Chýrečná je
šopronska susená ovoc. Zelezné-Mesto (Kis-Martón) s chýreč-
ným kaštelom a zahradu kníže Eszterházyho. Rust, najmenšie sl.
kr. m. s výchyryným vínom. Činka (Czenk) s kaštelom nebožička
grófa Štefana Széchenyho, (on tu odpočíva), veľkým hodbabníctvom
a cukrer-fabrikou. (Gróf Štefan Széchenyi bol pôvodcom uhorských ze-

lezníc, pešíanského mosta, parolód, a. t. d.) Doborján, d. tu sa narodil chýrečný musikant František Liszt. Frakno-Podhrad (Fr-Váralja) pm. pod zámkom Frakno, v ktorom je Eszterházyho pokladnica a zbrojnica; tu je aj jeden kastanový les. Corna (Csorna) pm. prepošstvo premonstratských a vieryhodná listareň.

3. Zelezná (Vas) stolica je zväčša hornatá, ale aj úrodná, lebo okrem bohatých lesov, má aj polia požehnané. Potoky: Rábca; Rába. Rozs. 88□ m. Obyv: 332000. Maďari, nemci, chorváti.

Zn. m. Kamenec (Szombathely) bisk. m. sídlo stolice a kat. biskupa, má seminariu, gymnasium, pekné kostoly, museum, v ktorom rozličné, od rímanov pozostávajúce veci, sa zachovávajú. (Kőszeg) sl. kr. m. s. gymnasiumom a starodávnym zámkom. Tu mnoho postavu (súkna) tkajú. [Kýsek znamenitým sa stal v 1532m r. keď Soliman turecký cisár s 300.000 turkov proti Viedni ťiahol a v ceste ležiaci kýsecký zámek odebrať chcel; tento zámok a mesto bránil nesmrteľnej pamäti vitáz (hrdina) Mikolaj Jurišič len s 700 mužmi, a ohromného nepriateľa predca za 24 dní zoprel, tak, že Soliman uláknutý, pre veľkú útratu, musel odísť]. Nemecský-Nový-hrad (Nemetújvár) pm. s františkanským kláštorom a v dejepisu uhorskej krajiny povestným starodávnym zámkom. Sarvar, pm. tu už v 1526m r. bola knižničníca založená. Malý-Cell (Kis-Czell) pm. tu majú benediktínski kláštor a pekný kostol a v tom sú veľké odpusty. Sv. Gotthard (Szent-Gotthard) pm. v jeho peknom kostele vyobrazená je tá bitka, v ktorej general Montecuccili v 1664m r. pri tom meste turkov zvíťazil.

9. Saladská (Zala) stolica je jedna z najpeknejších stolíc uhorských, skoro celá je hornatá, té hory ale sú len nízke, a na jejích požehnaných ubočiach mnoho dobrého vína a ovoci sa rodí. Té ale najpeknejšie kraje sú okolo jezerá Blatného, kde na vrchoch hôr viac starodávných hradov je vidno. Potoky: Zala, Lendva, Mura. Rozs: 85□ m. Obyv: 333000 Maďari, nemci, chorváti, vendi (slovani).

Zn. m. Egerseg (Zala-Egerszegh) pm. sídlo stolice, má 9 jarmarky. Csáktornya (Csáktornya) pm. s rozvalinou zámka, v ktorom dakedy Mikolaj Zrinyi slávny hrdina býval. Strigova (Stridon) na štýrskej hranici, tu sa narodil svätý Hieronym. Velká-Kanizsa na močiarištom mieste, dakedy pevný zámek, teraz mesto s veľkým kupectvom; má gymnasium. Kesthel (Keszthely) pm. tu je gazdovská škola, „Georgikon“ nazvaná. Tihany (Tihany) pm. na úzkom polostrove v jazere Blatno, tu je chýrečné opátstvo benediktínov s kostelom, kde I. Andrej kral odpočíva. Tu je aj tá chýrečná ozvena, čo 17 slabiky navráti.

5. Šomodská (Somogy) stolica je pahrbkovitá s prekrásnymi lesy v ktorých mnoho sviň (osipáných) sa cho-

vá. Táto celá stolica je veľmi úrodná. Potoky sú tu: Šio, Kapos, Ríň. Obyv: 290000 Maďari, chorváti.

Za m. Kaposvár, pm. sídlo brým dohanom a vinom. Šomodským zámkom tohože mena; v t. ský vódea Kupa, čo pri pohánskej noví bojoval. Curgó (Csurgó) pm. pravovinu a dobré trhy. Sigetvár má františkanov, pekné dva storod chýrečnú rozvalinu toho zámka, ktorú proti turkom bránil v 1566m r. a so rel. Deň smrti Zrinyiho toto mesto.

6. Baraňská (Baranya) medzi Dunajom a Drávou rovná predca zbytočne rodí pšenici. má kamenného uhliu, marmora. Rozs: 89□ m. Obyv: 283000. chorváti.

Zn. m. Pát-Kostoly (Pécs) pa kat. má prekrasny, bohatý, starú turňami (váže). seminariu, právnickú pravovinu, fabriky, veľké kupectva, l. ných vód. Znamenité je tu jedno ž. vajúce, že ono dokiaľ z vrchu do dol. ženie. Siklós, pm. má viac kosto. červené vino a rozvalinu starého zám. da vo väzení držal. Mohác (Moh. tiskanský kláštor, parolodný prístav. [Mohác je v dejách našich veľmi sm. Aug. tu bola tá nestastliva bitka s kvet naroda, 7 biskupov, 28 hlavních jinských, 500 jíných vysoko-dostojných. Ludvik v potoku Čelle zahynul].

7. Tolnanská (Tolna) vrchy ozdobená ku Dunaju ale Má hojnosť pšenice, vína, ovoc. Šio, so šárrečským kanálom a D. 175000 Maďari, slovaci.

Zn. m. Seksard (Szegešard) červeným vinom. Tu odpočíva I. Béla. kr. m. má znamenitý obchod so zrním. v ar, pekné pm. tu robia dobré hlin.

8. Bielohradská (Fejérvár) polnoci hornatá sice, ale úrodná, i

rolód. a. t. d.) Doborjún, d. tu sa
 rantišek Liszt. Frakno-Podhrad
 Frakno, v ktorom je Eszterházyho po-
 jeden kastanový les. Córna (Csorna)
 ých a vieryhodná listareň.

stolica je zväčša hornatá, ale aj
 ých lesov, má aj polia požehnané.
 zsz. 88□m. Obyv: 332000. Ma-

Szombathely) bisk. m. sídlo stolice a
 gymnásium, pekné kostoly, museum, v
 ustále veci, sa zachovávajú. (Kőszeg)
 starodávnym zámkom. Tu mnoho po-
 namentým sa stal v 1532m r. když
 000 turkov proti Viedni tiahnu a v
 ebrať chcel; tento zámok a mesto bra-
 (hrdina) Mikolaj Jurišič len s 700 mu-
 predca za 24 dní zoprel, tak, že Soli-
 i, musel odísť. Nemec k ý-Nový-
 rantiškanským kláštorom a v dejepisu
 starodávnym zámkom. Sárvár, pm.
 ciareň založena. Malý-Cell (Kis-
 i kláštor a pekný kostol a v tom sú
 r d (Szent-Gotthárd) pm. v jeho pe-
 á bitka, v ktorej general Montecuculli
 kov zvíťočil.

a) stolica je jedna z najpeknej-
 ro celá je hornatá, té hory ale sú
 hnanych ubočiach mnoho dobrého
 e najpeknejšie kraje sú okolo je-
 vrchoch hôr viac starodávných
 Zala, Lendva, Mura. Rozs: 85□m
 nci. chorváti, vendi (slovani).

Zala-Egerszegh) pm. sídlo stolice, má
 (Csáktornya) pm. s rozvalinou zámka.
 yi slávny hrdina býval. Strigova
 u sa narodil svätý Hieronym. Velká-
 ieste, dakedy pevný zámek, teraz mes-
 i gymnásium. Kesthel (Keszthely)
 Georgikon" nazvana. Tibaň (Tihany)
 jazere Blatno, tu je chýrečné opátstvo
 I. Andrej kral odpočiva. Tu je aj tá
 y navráti.

omogy) stolica je pahrbkovitá s
 h mnoho svín (osipáných) sa cho-

vá. Táto celá stolica je veľmi úrodná, a miestami močiarišťa.
 Potoky sú tu: Šio, Kapos, Riňa, Koppán Rozs: 114□m.
 Obyv: 290000 Madari, chorváti.

Za. m. Kaposvár, pm. sídlo stolice, s gymnásiumom, do-
 brým dohanom a vinom. Somodvár (Somogyvár) d. pod stáro-
 dávnym zámkom tohože mena; v tom zámku býval dakedy šomod-
 ský vöde Kupa, co pri pohánskej viere uhorskej, proti sv. Štefa-
 novi bojoval. Curgó (Csurgó) pm. má gymnásium, učiteľskú pri-
 pravovňu a dobré trhy. Sigetvár, pm. na močiarištom mieste,
 má františkanov, pekné dva starodávne kostoly, veľké kupectvo a
 chýrečnú rozvalinu toho zámka, ktorý Mikulaj Žrinyi slávny hrdina
 proti turkom bránil v 1566m r. a so svimi pre vieru a krajinu zom-
 rel. Deň smrti Žrinyiho toto mesto každoročne zasväti.

6. Baraňska (Baranya) stolica na polnoci hornatá,
 medzi Dunajom a Drávou rovná a miestami močiarišťa, však
 predca zbytočne rodí pšenici. žita, vína a ovocí. V horách
 má kamenného uhlia, marmora, vápna a mlynské kamenie.
 Rozs: 89□m. Obyv: 283000. Madari, nemci, srbi, slováci,
 chorváti.

Zn. m. Pát-Kostoly (Pécs) sl. kr. m. sídlo stolice a bisku-
 pa kat. má prekrasny, bohatý, starodávny, biskupský kostol, so 4
 turňami (váž). seminariu, právnickú školu, gymnásium, učiteľskú pri-
 pravovňu, fabriky, veľké kupectva, kamenné uhlie, hojnosť prameň-
 ných vód. Znamenité je tu jedno žriedlo, tak zbytočne vodu vydá-
 vajúce, že ono dokiaľ z vrchu do doliny zteče 26 mlyny a 2 fabriky
 ženie. Šiklőš, pm. má viac kostolov, kvasnú (kyslu) vodu, dobré
 červené vino a rozvalinu starého zámka, v ktorom uhri krala Zigmun-
 da vo väzení držali. Mohác (Mohács) pm. má gymnásium, fran-
 tiškanský kláštor, parolodný prístav a 60000 utrá veľiký ostrov. —
 [Mohác je v dejách našich veľmi smutnej pamäti. 1526ho r. v 26m
 Aug. tu bola tá nešťastliva bitka s turkami, v ktorej 22000 uhrov,
 kvet naroda, 7 biskupov, 28 hlavních a osvietených uradnikov kra-
 jinských, 500 jiných vysoko-dostojných pánov zpadlo, a sam kral II.
 Ludvik v potoku Čelle zahynul].

7. Tolnanská (Tolna) stolica je stredkom menšími
 vrchy ozdobená. ku Dunaju ale rovná. Ona je veľmi úrodná.
 Má hojnosť pšenice, vína, ovocí, dohanu. Potoky: Kapos,
 Šio, so šárrečským kanálom a Dunaj. Rozs: 63□m. Obyv:
 175000 Madari, slováci.

Zn. m. Seksard (Szegszárd) pm. sídlo stolice s výchyným
 červeným vinom. Tu odpočiva I. Béla kral. Tolna, polne, predtým
 kr. m. má znamenitý obchod so zrnivom a dohanom. Dunaföld-
 vár, pekné pm. tu robia dobré hlinené nádoby, a lovia mnoho rýb.

8. Bielohradská (Fehér) stolica je od západu a
 polnoci hornatá sice, ale úrodná, inde velice požehnaná rovina.

Po pri Dunaju tiahne prez ňu už z toľnanskej stolice znamenitá vysoko-rovina, vedľa ktorej od západu boli predtým veľké močiare (sárrét, blátne lúky) teraz sú už vysušené, a tvoria bohaté polia a lúky. Rozs: 72□ m. Obyv: 196.000. Maďari, a v niekterých dedinách Slováci.

Zn. m. Stólný-Bielohrad (Székesfejervár) starodávne sl. kr. m. sídlo stolice a biskupa, má gymnasium a seminariu. Stólný-Bielohrad bolo nekdý hlavným mestom krajiny. [Tu bývali uhorskí králi, tu sú niektorí z nich pochovaní, jako. sv. Štefan, Koloman, II. Béla, III. Štefan, IV. Štefan, III. Béla, I. Ľudvík, Albert, Matias Korvin, II. Vladislav, II. Ľudvík Ján Zápolya. Péter kráľ tu bol vo väzení, tu aj zomrel (1047 r.) Tu premohol I. Béla maďarov, pohanstvo navrátiť žiadajúcich. Tu boli korunovaní v 1387m r. Zigmund; v 1440m r. V. Ľadislav; v 1490m r. Vladislav; v 2521m r. Maria kráľovna; v 1526m r. Ján Zápolya; v 1527m r. I. Ferdinand]. — V Bielohrade je mnoho kušníerov (kožušiarov), ktorí do roka kolo 70000 bŕnd vyrábajú. Moor, pm. s dobrým vinom, kľaštorom a kasárňu pre koníkov. [Tu v 1848m r. Moric Perczel nešťastlivo bojoval]. Bodačk, pm. má peknú kalváriu, pod ktorou liečná teplica vyvierá.

9. Vespriřská (Vezsprém) stolica na stredku je hornatá, tu sa rozprestiera na 9 míľ dľho a 2—5 míľ široko bakoňský les. Západná a východno poludnia stránka je celkom rovná a úrodná. Rodí sa pšenica, víno, ovoc a jiné. Částka jezera Blatného tiež k tej stolici prislúcha. Potoky: Marcal, Tapolca. Rozs: 72□ m. Obyv: 201.000. Najviac Maďari.

Zn. m. Vespriř, biskupské m. sídlo biskupa kat. a stolice, má gymnasium, seminariu, pripravovňu, leží pri Bakoni a spravádza veľké kupectvo s drevom a žitom. — [Tu býval dakedý Svätopluk kráľ slovenský; tu bojoval Kupa proti vojstvú sv. Štefana a ztratil bitku a život]. — Pápa pm. s chýrečným zámkom. skvostným chrámom, gymnasiumom, kalv. kollegiumom a kľaštorom milosrdných. Tu sú aj fabriky na porcellan a postav (súčno) Zirc a Bakoňbél, p. mestá v prvšom opátstve cisterciťov, a v druhom opátstve benedikťinov. Vázoň (Nagy-Vázsony) pm. tu je rozvalina toho zámka, v ktorom Pavel Kinizsi prebýval. (P. Kinizsi pre svú silu a hrdinstvo z mlynárskeho tovarýša vódecom sa stal).

10. Rábška (Győr) stolica je z vätšej částky hornatá; medzi Dunajom, Rábou a Rábcou rovná a veľmi pozeňnaná; tu ale potoky často povylevajú. Rozs: 25□ m. Obyv: 104000. Maďari, nemci.

Zn. m. Ráb (Győr), sl. kr. m. sídlo stolice a biskupa kat. má krásny veľký kostel, gymnasium, právnickú školu, seminariu a veľké kupectvo s pšenícou, žitom a jiným. — [Tu bola v 1809m r.

bitka s francúzmi). Svätý-Martinský vrch, so starým, ešte od vóde Štefana bohato zaopatreným opátstvom knižarň so 100.000 sviazkami knih.

11. Komárňanskú (Komárom) na dve jednaké částky delí. Zád predunajská rovná. Rodí zbytočky: Dunaj, Váh, Nitra. Rozs: 5 dari, Slováci, nemci.

Zn. m. Komárno (Komárom) zámek, má 2 gymnasiuma a veľké kľaštelom Esterházyho, má fabriky na mól (Neszemély) so svetochýrnym Albert kráľ. Bábolna, pústa s kr.

E. I. OKOLICA ZA KRÁLO SEDMOHRA

Táto okolica obsahuje v Maďarov (magyarföld). kraj kraj Sásikov (szászöld).

a.) Kraj Maďarov obsah a 2 kraje

1. vnítrná-solnocká (belső-szolnok)
2. dobokanská (doboka)
3. kološská (kolos)
4. tordanská (torda)
5. kýkýlská (küküllő)
6. nižnia-biela (alsó-fehér)
7. vyšnia-biela (felső-fehér)
8. huňadská (hunad)
9. fogarašský kraj (fogarász vidéke)
10. nasódský kraj (nászód vidéke)

ez ňu už z tolnanskej stolice zna-
dla ktorej od západu byly predtým
ne lúky) teraz sú už vysušené, a
y. Rozs: 72□ m. Obyv: 196.000.
ch slováci.

elohrad (Székesfejervár) starodávne
upa, má gymnasium a seminariu. Stol-
ným mestom krajiny. [Tu bývali uhor-
h pochovaní, jako. sv. Štefan, Koloman,
efan, III. Béla, I. Ludvik, Albert, Ma-
L. Ludvik Ján Zápolya. Péter král tu
047 r.) Tu premohel I. Béla maďarov,
ch. Tu boli korunováni v 1387m r.
islav; v 1490m r. Vladislav; v 2521m
r. Ján Zápolya; v 1527m r. I. Ferdi-
noho kušníerov (kožušiarov), ktorí do-
biajú. Moor, pm. s dobrým vinom.
ikov. [Tu v 1848m. r. Moric Perczel
k, pm. má peknú kalváriu, pod ktorou

(Vezsprém) stolica na stredku je
na 9 míle dluho a 2—5 mile
lná a východno poludnia stránka
Rodí sa pšenica, víno, ovoc a jiné.
ž z tej stolici prislúcha. Potoky:
72□ m. Obyv: 201.000. Najviac

biskupské m. sídlo biskupa kat. a sto-
u, pripravovní, leží pri Bakoni a spro-
m a žitom. — [Tu býval dakedy Šva-
boval Kupa proti vojstvou sv. Štefana
Pápa pm. s chýrečným zámkom.
umom, kalv. kollegiumom a kláštorom
y na porcellan a postav (súkno) Zirc
prvsem opátstvo cistercitov, a v dru-
ážon (Nagy-Vázsony) pm. tu je rozvali-
Pavel Kinizsi prebýval. (P. Kinizsi pre-
skeho tovarýša vódcem sa stál).

stolica je z väčšej častky horia-
u a Rábcou rovná a veľmi pozh-
povylevajú. Rozs: 25□ m. Obyv:

sl. kr. m. sídlo stolice a biskupa kat.
nassium, právnickú školu, seminariu a
itom a jiným. — [Tu bola v 1809m r.

bitka s francúzmi). Svatý-Martin (Szent-Marton) na pannon-
skom vrbu, so starým, este od vódcu Geyzy založeným a od sv.
Štefana bohato zaopatreným opátstvom benediktinským. Tu je veľká
knihareň so 100.000 sviazkami kníh.

11. Komárňanskú (Komárom) stolicu Dunaj skoro
na dve jednaké častky delí. Zádunajská častka je horiatá a
preddunajská rovná. Rodí zbytočne pšenici, vína ovoci. Poto-
ky: Dunaj, Váh, Nitra. Rozs: 51□ m. Obyv: 143000. Ma-
dari, slováci, nemci.

Zn. m. Komárno (Komárom) sl. kr. m. a nedobitný pevný
zamek, má 2 gymnasia a veľké kupectvo. Tata, pm. s pekným
kastelom Esterházyho, má fabriky na postav (súkno) a cukr. Nes-
mél (Neszemély) so svetochýrnym vinom. Tu zemrel v 1440m r.
Albert král. Bábolna, pústa s kráľovským ménešom.

E. I. OKOLICA ZA KRÁĽOVSKOU VÝŠINOU ČILI SEDMOHRADSKO.

Táto okolica obsahuje v sebe tri kraje, totižto kraj
Maďarov (magyarföld), kraj Sikulov (székelyföld), a
kraj Sásikov (szászföld).

a.) Kraj Maďarov obsahuje v sebe 8 stolice
a 2 kraje. Tě sú:

1. vnitřná-solnocká (belső-szolnok)... jej sídlo... Déz (Dézs).
2. dobokanská (doboka) . . . . . Sék (Szék).
3. kološská (kolos) . . . . . Kološvár
(Kolosvár).
4. tordanská (torda) . . . . . Torda (Torda).
5. kýkylská (küküllő) . . . . . Dič-sv. Martin
(Dicső-szent-Marton).
6. nižnia-biela (alsó-fehér) . . . . . Velký-Eňed
(Nagy-Enyed).
7. vyšnia-biela (felső-fehér) . . . . . Martinovaveš
(Márton-falva).
8. huňadská (hunjad) . . . . . Déva (Déva).
9. fogarašský kraj (fogaras vidéke) . . . . . Fogaraš
(Fogaras).
10. nasódský kraj (naszód vidéke) . . . . . Nasód (Naszód).

b.) Kraj Sikulov obsahuje v sebe 5 stolice. Té sú:

1. zlatný stolec (aranyoszek)..... jeho sídlo..... Felvinc (Felvincz)
2. marušský stolec (maroszek) . . . . . Marosvásárhely (Marosvásárhely).
3. udvarhelský stolec (udvarhelyszék) . . . . . Udvarhely (Udvarhely).
4. čikský stolec (csikszék) . . . . . Čik-Somló (Csik-Somlyó).
5. háromsék (háromszék) . . . . . Kezdi-Vásárhely (Kezdi-Vásárhely)

c.) Kraj Sásikov obsahuje v sebe 9 stolice a 2 kraje. Té sú:

1. sobinovský stolec (szebenyszék)..... jeho sídlo..... Velký-Sobinov (Nagy-Szeben)
2. medješský stolec (medgyes-szék) . . . . . Medješ (Medgyes)
3. sasšebeský stolec (szászsebeszék) . . . . . Sasšebes (Szászsebes).
4. serdahelský stolec (szerdahelyszék) . . . . . Serdahely (Szerdahely).
5. veľko-šinský stolec (nagy-sinkszék) . . . . . Velký-Šink (Nagy-Sink).
6. köhalomský stolec (köhalomszék) . . . . . Köhalom (Köhalom)
7. novýkostolský stolec (ujegyházzék) . . . . . Novýkostol (Ujegyház).
8. segešvárský stolec (segesvárszék) . . . . . Šešešvár (Segesvár).
9. sasvárošský stolec (szászvárosszék) . . . . . Sasvároš (Szászváros)
10. brašcovský kraj (brassó-vidéke) . . . . . Brašov (Brasó)
11. bystrický kraj (besztercze-vidéke) . . . . . Bystrica (Besztercze).

II. SEDMOHRADSKÉJ PODOBA A PRÍRODZENÉ VLASTNOSTI.

Túto peknú okolicu zo všetkých strán obkľúčujú Karpaty, ktorých väčšie, menšie hory i jej vnútro pokrývajú.

Ona je teda vrchovatá; len zdĺhajúce široké doliny. Najvyššie vrchy sú zlaté. V lóne týchto hôr nachádzajú sa rôzne kovy, obzvlášť ale soli mnohých divých zvier; tak tiež dochádzajú k nim veľké množstvo statku. Na teplom sa vinie, pšenica, žito a kukurica. Maruša, Samoš. Aranyos, Sebeš,

III. SEDMOHRADSKÉ KRAJE A NITĚ MIEŠANÉ

a) Kraj maďarov rozprestretý medzi Sedmohradskou a susední je s okolitými. Obyv: 1300000 Maďari, valaši, a

1. Vnútrná-solnočká stolice, sl. pm. s gymnasiumom solné bane. Samos-Ujvár. sl. k. na postav (súkno) a starý zamek. Bathory svojho pokrvného Baltazara esoczyho zamordoval. Lapos-bánya.

2. Dobokanská st. Tn. m. solnými baňami.

3. Kološská st. Zn. m. l. a najpeknéjšie mesto Sedmohradska, má pekné kostoly, universitu gymnázium divadlo, krajinský špital. pekné paláto Mathias Korvin kral sa narodil. Ko leznicu, veľké kupectvo, a starodávnych morských musiel povstalej skale nami na sol a kamenné uhlie.

4. Tordanská st. Zu. m. umom a bohatými solnými baňami. soli sa vykopávajú. Vyšej Tordy je tá ská skala. Torockó, pm. ma bohat tu v jednom potoku nachádza sa zlatý

5. Küküllöská st. (Küküllő). ton. d. sídlo stolice. Erzébetv. kostol, kláštor, veľké jarmarky na ovc

6. Nižná-biela st. (alsó-Nagy-Enyed), pm. sídlo stolice s chýb harňou a papierňou. Belohrad (C kr. m. veľká pevnosť, sídlo kat. bisku

bsahuje v sebe 5

Té sú:

eho sídlo.....	Felvinc (Felvincz)
.....	Marosvásárhely (Marosvásárhely).
ék).....	Udvarhely (Udvarhely).
.....	Čik-Somló (Csik-Somlyó).
.....	Kezdi-Vásárhely (Kezdi-Vásárhely)

uje v sebe 9 stolice

Té sú:

eho sídlo.....	Velký-Sobinov (Nagy-Szeben)
).....	Medješ (Medgyes)
ék).....	Sássebes (Szászsebes).
ék).....	Serdahel (Szer- dahely).
ék).....	Velký-Sink (Nagy-Sink).
.....	Köhalom (Köhalom)
ék).....	Novýkostol (Újgyház).
.....	Šešovár (Szegevár).
ék).....	Sászváros (Szászváros)
.....	Brašov (Brasó)
ék).....	Bystrica (Besztercze).

DOBA A PRÍRODZENÉ
OSTL.

etkých strán obkľúčujú Kar-
nory i jej vnútro pokrývajú.

Ona je tedá vrchovatá; len zdlž potokov najdu sa kde tu dost široké doliny. Najvyššie vrchy sú: Nego, Bučeč, Reče-
zát. V lóne týchto hôr nachádza sa mnoho zlata, striebra a
jiných kovov, obzvláštne ale soli; v ohromných lesách žije
mnoho divých zvier; tak tiež dochováva sa na bujných past-
viskách mnoho statku. Na teplejších úbočiach a v dolinách
rodí sa víno, pšenica, žito a kukurica. Potoky sú: Aluta,
Maruša, Samoš. Aranyos, Sebeš, Köröš.

III. SEDMOHRADSKÉ KRAJE, STOLICE A ZNAME- NITÉ MIESTĽA.

a) Kraj maďarov rozprestiera sa na západnej sed-
mohradskej a susední je s okolitou zátisskou. Rozs: 600□m.
Obyv: 1300000 Maďari, valaší, armení,

1. Vnútrná-solnocká st. [b-szolnok]. Zn. m. Dees
sídlo stolice, sl. pm. s gymnasiomom, dobrým vínom; blízko sú tu
solné bane. Samos-Ujvár, sl. kr. m. má sirotný dom, fabriky
na postav [súkno] a starý zamek, v ktorom v 1594m r. Zigmund
Bathory svojho pokrvného Baltazara Bathoryho a kancelára Ková-
esczyho zomrdoval. Lapos-baňa, so železnými baňami a hutami.

2. Dobokanská st. Tn. m. Sék (Szek), sídlo stolice so
solnými baňami.

3. Kološská st. Zn. m. Kološovár, sl. kr. m, hlavné
a najpeknéjšie mesto Sedmohradska, sídlo stolice a vyššej vrchnosti,
má pekné kostely, universitu, gymnasium, kollegium, sirotný dom,
divadlo, krajinský špital, pekné palace, tu je i ten dom, v ktorom
Mathias Korvin kráľ sa narodil. Kološovár má rozličné fabriky, ze-
leznicu, veľké kupectvo, a starodávny zamek na holej, so zkamene-
lých morských mušiel povstalej skale. Kološ pm. s bohatými ba-
ňami na sol a kamenné uhlie.

4. Tordanská st. Zn. m. Torda, sl. pm. s gymnasi-
umom a bohatými solnými baňami, z ktorých ročíte 550000 centy
soli sa vykopávajú. Vyšej Tordy je tá svetochýrna rozpuklá tordan-
ská skala. Torockó, pm. má bohaté bane na zlato, striebro, železo
tu v jednom potoku nachádza sa zlatý piesek.

5. Kýkylská st. (Küküllő) Zn. m. Dičő-szent-Már-
ton, d. sídlo stolice. Eržebetváros, sl. kr. m. má pekný
kostol, kláštor, veľké jarmarky na ovce a vlnu.

6. Nížnia-biela st. (alsó-fehér). Zn. m. Velký-Enyed
(Nagy-Enyed), pm. sídlo stolice s chýrečným kalv. kollegiumom, kni-
hárňou a papierňou. Belohrad (Gyula-alebo-Károly-Fejérvár) sl.
kr. m. veľká pevnosť, sídlo kat. biskupa s pekným kostolom, v kto-

rom Ján Hunyady a jeho syn Ladislav odpočívajú; tak tiež nektori sedmohradskí panovníci. V Belohrade sú 4 gymnasia, seminaria, hvezdareň, peniazobit (minca), fabriky a veľké kupectvo. Blasin (Balazsfalva) sídlo gr. kat. biskupa s gymnasiumom. Abrudbánya, Zalana, Araños, s veľice bohatými baňami na zlato, striebro. Maros-ujvár a Vizakna p. mestecká s veľkými solnými baňami, ktoré do roka 800000 centy soli dajú.

7. Vyšnia-biela st. (felső-fejér) Zn. m. Mártonfalva d. sídlo stolice s dobrým vínom. Arapatak, Hidvégs kvasnými (kyslými) žriedlami.

8. Hunyadská st. Zn. m. Déva, omurované pm. s medenými baňami a dobrým vínom. Neďaleko medzi horami leží Nadag (Nagyag) s bohatými zlatými baňami v ktorých sa i té najkrajšie amethysty a tellur nalezajú. Piški, d. tu bola v 1849 r. chýrečná bitka v ktorej uhorský general Bem zvíťazil. Vajda-Huňad (V-Hunyad), pm. tu je najhlavnejšie kupectvo so železnými veci v Sedmohradsku, potom hámre, fabriky na kopy, františkanský kláštor a starý zámek, ktorého väčšiu časť Ján Hunyady budoval. Szent-Imre (Szent-Imre), kde Ján Hunyady proti turkom slavno zvíťazil a Simon Kemény život svoj pre dobrobyt krajiny obetoval.

9. Fogaraský kraj (Fogaras-vidéke), Zn. m. Fogaras, kr. m. pri Alute zo 144 šahy dlhým mostom a starým pevným zámkom.

10. Nasódsky kraj (Naszód-vidéke), Zn. m. Nasód s gymnasiumom.

b). Kraj Sikulov (Székely föld) rozprestiera sa na východnom Sedmohradsku. Rozs: 206□m. Obyv: 428000 Sikuli (maďari), valasi.

1. Zlatný-stolec (Aranyos-szék) medzi tordanskou a kýkylskou stolicou. Zn. m. Felvinc, sídlo stolce. Tu býva mnoho organov. V 1848 r. valasi ho spálili.

2. Marušský-stolec (Maros-szék), n. Zn. Marošvášárhel, sl. kr. m. sídlo stolice jedno z najpeknejších miest Sedmohradska. Polovica na hore leží a múrom je upevnená, druhá polovica v doline pri Maruši. Má gymnasium, kalv. kollegium, knižnicu, so 60000 sviazkami kníh, pekné kostoly a veľké trhy na kone.

3. Udvarhelský stolec (Udvarhelyszék), Zn. m. Udvarhel, pm. sídlo st. s gymnasiumom, františkanským kláštorom, obyvatelia pravia drevené nádoby a kupcia s dohanom a mädom. Homoród-Almás, d. blízko nej je najväčšia jaskyňa sedmohradska.

4. Čikský stolec (Csik-szék), Zn. m. Čik-Somle (Csik-Somlyó), s gymnasiumom, sídlo stolice. Borsék, s chýrečnou kvasnou vodou.

5. Háromsék (Három-szék) Zn. m. Kezdi-Vásárhel, sídlo stolice s gymnasiumom. Sepsi-szent-Györgya Kovásna s kúpeľmi.

c.) Kraj Sásikov (szász-ország) zem leží na poludní, polnoci a okolice. Rozs. 145□m. Obyv: 145 000. Maďari, lasi, maďari.

1. Sobinovský stolec (Nagy-Szeben) sl. kr. m. Sobinov (Nagy-Szeben) sl. kr. m. lea a východno gr. arcibiskupa, má p. a museum, 12 kostoly, františkanský tický dom, veľkú listareň, divadlo, r.

2. Medješský stolec (Medgyes) sl. kr. m. sídlo st. v peknej doline, nasium a mnoho vina.

3. Sásšebeský stolec (Sáshebes) sl. kr. m. s veľkými Srekitá (Oláh-pian), tu vymývajú

4. Serdahelský stolec (Serdarhely) veľké pm. s dobrým

5. Velkošinský stolec (Nagy-Sink) pm. preto je tu mnoho tkačov.

6. Kóhalomský stolec (Kóhalom) pekné pm. sídlo stolce, marmaky na kone, na veľice vysokej vode.

7. Novýkostolský stolec (Újváros) sl. kr. m. sídlo st. so s

8. Šeševarský stolec (Szegevár) sl. kr. m. sídlo st. so s kláštorom, gymnasiumom a fabrikou platno.

9. Sásvárošský stolec (Szászváros) pm. s frsiumom a knižnicou. Tu sa dobre nyer) d. tu na chotari bola chýreč Stefan Bathory a Kirišy turka prei

10. Brasooský kraj (Brassó) sl. kr. m. sídlo kraja, najkupecké mesto v Sedmohradsku, mpevný zámek, starodavny mestický v ktorej 154 centovy zvon viši. Ma roka blízko na 8 milliony zlatých.

11. Bystrický kraj (Beszterce) sl. kr. m. s gymnas s Bukovinou.

Všetke té do teraz opísané slúchajú ku uhorskej krajine.

slav odpočívajú; tak tiež nektori
ade sú 4 gymnasia, seminaria,
iky a veľké kupectvo. Blasin
gymnasiumom. A brudbáňa,
atými baňami na zlato, striebro.
stecká s veľkými solnými baňa-
li dajú.

(Só-fejér) Zn. m. Mártonfalva
A rapatak, Hidvégs kva-

n. Déva, omurované pm. s me-
daleko medzi horami leží Nadag
ami v ktorých sa i té najkrajšie
i, d. tu bola v 1849 r. chýrečná
dem zvíťazil. Vajda-Huňad
šie kupectvo so železnými veci v
ky na kopy, františkanský kláštor
ku Jan Hunyady budoval. Sen-
yady proti turkom slavyne zvíťazil
robyť krajiny obetoval.

(Fogaras-vidéke), Zn. m. Fogar-
ny dlhým mostom a starým pe-

Nasód-vidéke), Zn. m. Nasód

Székely föld) rozprestiera sa
Rozs: 206□m. Obyv: 428000

anyos-szék) medzi tordanskou a
in c, sídlo stolce. Tu býva mnoho
i.

(Maros-szék), n. Zn. Maroš-
lice jedno z najpeknejších miest
leži a múrom je upevnená, druhá
gymnasium, kalv. kollegium, kni-
eckné kostoly a veľké trhy na kone.
olec (Udvarhelyszék), Zn. m.
nasiumom, františkanským kláš-
adoby a kupcia s dohanom a mä-
blízko nej je najväčšia jaskyňa

ék), Zn. m. Cik-Somló (Cik-
stolice. Borsék, s chýrečnou

ék) Zn. m. Kezdi-Vásárhel,
ái-szent-György a Ková-

c.) Kraj Sásikov (szászföld). aneb kráľovská
zem leží na poludní, polnoci a po stredku sedmohradskej
okolice. Rozs. 145□m. Obyv: 373000 Sási (nemci), va-
lasi, maďari.

1. Sobinovský stolec (Szeben-szék) Zn. m. Velký-
Sobinov (Nagy-Szeben) sl. kr. m. veľmi pekné a čisté. Sídlo sto-
lce a východno gr. arcibiskupa, má právnicku akademiú, 2 gymnasia
a museum, 12 kostoly, františkanský kláštor a mníšky, pekný mes-
tický dom, veľkú listareň, divadlo, fabriký a preveliké kupectvo.

2. Medješský stolec (Medgyes-szék). Zn. m. Medješ
sl. kr. m. sídlo st. v peknej doline, má františkanský kláštor, gym-
nasium a mnoho vína.

3. Sássebešský stolec (Szász-sebes-szék). Zn. m.
Sássebeš, sl. kr. m. s veľkými fabrikami na postav (súkno).
Srekitá (Olah-pian), tu vymývajú v potokov zlato.

4. Serdahelský stolec (Szerdahely-szék) Zn. m.
Serdahel, veľké pm. s dobrým vinom.

5. Velkošinský stolec (Nagy-sink-szék). Zn. m.
Velký-Sink (Nagy-Sink), pm. sídlo st. tu sa dobrý laň rodi
preto je tu mnoho tkačov.

6. Köhalomský stolec (Köhalom-szék). Zn. m. Kö-
halom, pekné pm. sídlo stolce, má františkanský kláštor, chýrečné
jarmaky na kone, na velice vysokej hore rozvalinu zámku a švablovú
vodu.

7. Novýkostolský stolec (Ujegyház-szék). Zn. m.
Nový-kostol (Ujegyház) sídlo stolice.

8. Šegešvársky stolec (Segesvár-szék). Zn. m. Še-
gešvár, sl. kr. m. sídlo st. so starým zámkom, františkanským
kláštorom, gymnasiumom a fabrikami na perkál, postav (súkno) a
platno.

9. Sásvárošský stolec (Szászváros-szék). Zn. m.
Sásvároš (Szászváros), pm. s františkanským kláštorom gymna-
siumom a knižnicou. Tu sa dobré dyne rodia. Alkenér (Alke-
nyer) d. tu na chotari bola chýrečná bitka, v ktorej 1479ho roku
Štefan Bathory a Kirišy turka premohli. (Kenyérmező).

10. Brašovský kraj (Brassó-vidéke), Zn. m. Brašov,
(Brassó), sl. kr. m. sídlo kraja, najväčšie a najľudnatejšie fabričné a
kupecké mesto v Sedmohradsku, má 2 gymnasia a realku, starý
pevný zamek, starodávny mestický dom s vysokou turnou (vážou)
v ktorej 154 centovy zvon visí. Má rozličné fabriky a kupectvo do
roka blízko na 8 milióny zlatých.

11. Bystričský kraj [Besztercze-vidéke]. Zn. m. Bystri-
ca [Besztercze], sl. kr. m. s gymnasiumom a znamenitým kupectvom
s Bukovinou.

Všetke té do teraz opísané stolice, kraje a okolice prí-
slúchajú ku uhorskej krajine.

G. I. SPOLOČENSKÉ ANEB BRATRSKÉ KRAJINY.

Spoločenské, aneb bratrské krajiny ku korune sv. Stefana prislúchajúce sú: 1. Uhorské Pobrežie moriské. 2. Chorvátska a Slavonská krajinky. 3. Vojenský hraničný kraj.

II. PODOBA A PRÍRODZENÉ VLASTNOSTI TÝCHTO SPOLOČENSKÝCH KRAJÍN.

Od mora jaderského (adriatického) až skoro po Kulpu sú tu vysoké a skalisté hory, len kde tu prervané menšími, aneb väčšími dolinami. Medzi Sávou a Drávou ťahúť poslednie konáre, este dost známenité hôry až po Dunaj pri Zálankymeňu. Na polnocnej stránke týchto hôr otvára sa veľiká rovinna dolno-uhorská; medzi Kulpou a Drávou tiež rozprestierajú sa hory, medzi nimi sú ale pekné doliny a obsirnejšie rovinny. Potoky sú tú: Unna, Likka, Kulpa, Sáva, Dráva, Dunaj, Tisa, ktoré mnohorož poylievajú, nížiny sice súrodňujú, avšak ale i mnoho močiarov zanechajú.

III. KRAJE A KRAJINY SPOLOČENSKÉ.

1. Uhorské pobrežie moriské (magyar tengermellék) Na východno-polnocnej stránke mora jaderského leží pobrežie, aneb pomorie ukorské, ktoré Maria Theresia kráľovna s krajinou uhorskou spojila. Ono býva riadené skrze správnu stolicu kráľovskú, ktorej predseda, správca (gubernator) je spolu údom vrchného domu diety uhorskej.

Pomorie uhorské obsahuje v sebe tri okolice a je rozsiahle na 29□ m. a má 79000 obyvateľov.

Okolice toho pomoria sú:

a.) Fiumanská [Riecká]. Zn. m. Fiume [Rieka] sl. kr. m. Ono a jeho okolička obsahuje v sebe $\frac{1}{3}$ □ m. a má 18000 obyvateľov. Fiume je najväčšie námorské mesto uhorskej krajiny. Leží u quarnerskej zátoky jaderského mora, má námornickú školu a

znamenitým kupectvom. Fiume je sle (szabod kikötő, Freihafen) a je celkom steriluma.

b.) Bukarecká okolic u morskej zátoky tohože mena. a P

c.) Pokladnická okolic sídlo biskupa zengského.

Obyvatelia tohoto pomoria sú tvo provadia s citronami, figami, pon

2. Chorvátska a slavonština táto starodávne krajinsky koru Kulpou, Sávou a Drávon. Chorvatá; najhlavnejšie hory sú: Mnik; najznačnejšia rovinna je polská lúka. Slavonská je hory sú tu: Vrđnik a Fruškajinky majú pre své vnútorné záhrebe, pri tom ale vysielajú posJejich hlavní správca je Bán, on je zákonnite spojený s uhorským

Chorvátska obsahuje rozsiahlosť urobí 206□ m. so 68

Této stolice sú:

a.) Záhrebská (Zágráb, v. v. gráb) sl. kr. m. sídlo arcibiskupské, a slavonských. Má spolek umelecký, u briký. Sisek s veľkým kupectvom a (Karolyváros) sl. kr. m. s pevným zám

b.) Varaždinská (Varasdv kr. m. s pevným zámkom; má gymn briký, mnoho vína a hodbabnictvo.

c.) Križevacká (Körös várm m. sídlo gr. kat. biskupa.

d.) Belovárska stolica. Zn.

Slavonská obsahuje v se siahlosť 164□ m. Obyv: 381000 lesy, v ktorých obzvlášťne na lod drevo roste a veľmi hľadané býva ťami vína, obzvlášťne ale mnoh a konopi.

B BRATRSKÉ KRAJINY.

ké krajiny ku korune sv. Ste-
ské Pobrežie morské.
ská krajinky. 3. Vo-

É VLASTNOSTI TÝCHTO CH KRAJÍN.

atického) až skoro po Kulpu
en kde tu prervané menšími,
ávou a Drávou tiahnú posle-
ité hôry až po Dunaj pri Za-
ke týchto hôr otvára sa veľiká
Kulpou a Drávou tiež roz-
sú ale pekné doliny a obsir-
Unna, Likka, Kulpa,
sa, ktoré mnohoro povylie-
však ale i mnoho močiarov

NY SPOLOČENSKÉ.

ie morské (magyar ten-
nej stránke mora jaderškého
orské, ktoré Maria Theresia
pojila. Ono býva riadené skrze
rej predseda, správca (guber-
domu diety uhorskej.

je v sebe tri okolice a je roz-
obyvateľov.

Zn. m. Fiume [Rieka] sl. kr.
sebe $\frac{1}{2}$ m. a má 18000 obyva-
mesto uhorskej krajiny. Leží u
ho mora, má námornickú školu a

znamenitým kupectvom. Fiume je slobodné kr. m. a slobodný prístav
(szabad kikötő, Freihafen) a je celkom pod správou uhorského mini-
steriama.

b.) Bukarecká okolica (Bukkari). Zn. m. Bukari
u morskej zatoky tohože mena. a Porto-Ré.

c.) Pokladnická okolica s hlavným mestom Novi,
sidlo biskupa zengského.

Obyvatelia tohoto pomoria sú najviac taliani, a veľké kupec-
tvo provadia s citronami, figami, pomerančami a morskými rybami.

2. Chorvátska a slavonská krajiny. Dve
teto starodávne krajinsky koruny sv. Štefana ležia medzi
Kulpou, Sávou a Drávon. Chorvátska je zväčša vrcho-
vatá; najhlavnejšie hory sú: Mačel, Ivančica a Kál-
nik; najznačnejšia rovina je ale tak zvaná Turo-
poľská lúka. Slavonská je menej vrchovitá; najväčšie
hory sú tu: Vrđnik a Fruška-Gora. — Teto dve kra-
jinky majú pre své vnútorné záležitosti dietu (snem) v Zá-
hrebe, pri tom ale vysielajú poslancov i na uhorskú dietu.
Jejich hlavný správca je Bán, jako námestník kráľa; ale
on je zákonnite spojený s uhorským ministeriumom.

Chorvátska obsahuje v sebe štyri stolice jejichž
rozsiahlosť urobí 206 m. so 681.000 obyvateľmi.

Teto stolice sú:

a.) Záhrebská (Zágráb.värm). Zn. m. sú: Záhreb (Zá-
gráb) sl. kr. m. sidlo arcibiskupské, a hlavních úradov chorvátsko-
slavonských. Má spolek umelecký, universitu, všelijaké školy a fa-
briky. Sísek s veľkým kupectvom a fabrikou na lode. Karlovec
(Karolyváros) sl. kr. m. s pevným zámkom, sidlo gr. biskupa.

b.) Varaždinská (Varasd.värm). Zn. m. Varaždin, sl.
kr. m. s pevným zámkom; má gymnasium, 9 katolícké kostely, fa-
briky, mnoho vína a hodbaľníctvo.

c.) Križevacká (Körös.värm). Zn. m. Križevac, sl. kr.
m. sidlo gr. kat. biskupa.

d.) Belovárska stolica. Zn. m. Belovár, sidlo stolice.

Slavonská obsahuje v sebe tri stolice, jejichž roz-
siahlosť 164 m. Obyv: 381000. Slavonská má krásne
lesy, v ktorých obzvlášť na lode a jiné vodné stavby súce
drevo roste a veľmi hľadané býva; rodí sa tu obilia, mies-
tami vína, obzvlášť ale mnoho kostkovitej ovoci (slív)
a konopi.

ek [Eszék]
velkým ku-
biskupa, má

ega, sl. kr.
Pakrác.
s teplými

o v ár. sídlo
Ujlak] s naj-
ktorým Jan
bojovník Já-

örvidék) je
od jader-
jenskou
elia bývali
nice krajin-
čáři v čas
ictvo pilno-
ov, od ve-
hranica vo-
hranica vo-
alát chor-
y a obsa-
(bataillon).

osahuje v se-
e v Záhřebe.

lopago pri

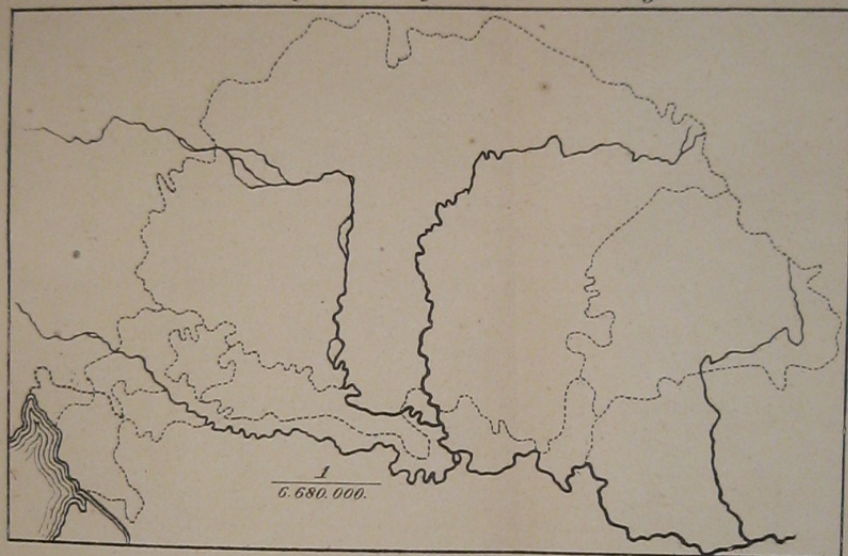
to Ottočác,
kr. m. a sloba-
strašný vieter,

to: Ogulin,

Sluin.
nasto: Gliná.
kúpele.
l sídlac mesto

Krajiny Koruny Sv.Štefanskej.

C. III.

Slavonské tri stolice sú:

a.) Virovitická [Verőcze várm.]. Zn. m. Osiek [Eszék] hlavné mesto slavonské, sídlo stolice a pevnosť, s veľkým kupectvom a hodobabníctvom. Diakovár, sídlo kath. biskupa, má gymnásium.

b.) Požegská [Pozsega várm.]. Zn. m. Požega, sl. kr. m. veľkým kupectvom vína, dohanu, hodbabu a statku. Pakráč, sídlo východno-gr. biskupa. Daruvára Lipník s teplými kúpeľmi.

c.) Srijemská [Szerém várm.] Zn. m. Vukovár, sídlo stolice má dobré vína, rybníctvo a hodobabníctvo. Ilok [Ujlak] s najlepším srijemským vínom a kláštorom frantiskanským, v ktorom Jan Kupistran odpočíva. [Kupistran bol mních a slávny spolubojovník Jána Hunyadyho proti Turkom].

3. Vojenská hranica (katonai határörvidék) je úzky pás zeme, ktorý kolo hranici našej vlasti, od jaderského mora až po Sedmohradsko tiahne, a vojenskou hranicou volá sa preto, pretože jej obyvatelia bývali večitými vojakmi, ktorých povinnosťou bolo hranice krajinské proti vpádom nepriateľským brániť. Hranicári v čas vojny chránili krajinu a po čas pokoja doma roľníctvo pilnovali. Jedna časťka z nich je, podľa nových zákonov, od večitej služby vojenskej už slobodná; pomaly celá hranica vojenská príjde pod pravomocnosť občanskú. Táto hranica vojenská delí sa na dva generaláty: na generalát chorvátsko-slavonský a srbsko-banátsky a obsahuje v sebe 12 pluky (regimenty) a 1 podpluk (bataillon). Rozs: 519 □ m. Obyv: 1,041.000.

Chorvátsko-slavonská hranica obsahuje v sebe 8 pluky, sídlo veliteľstva (Oberkommando) je v Záhrebe.

Té 8 pluky sú:

a.) Lický [likkaí ezred] v nom mesto Karlopaگو pri mori jaderskom; sídelné mestočko je: Gospić.

b.) Ottočácky [ottacsáni ezr.] sídlé mesto Ottočác, s dvoma zámkami. Znamenité je Senj [Zengg] sl. kr. m. a slobodný prístav, sídlo gr. kath. biskupa. Tu často panuje strašný vietor, menom „bora“. Senj je už pod právom občanským.

c.) Ogulinský [ogulini ezr.] sídlé mesto: Ogulin, so zámkom.

d.) Sluinský [sluini ezr.] sídlé miesto: Sluin.

e.) Prvý bánsky [első bani ezr.] sídlé mesto: Glina, má veľký obchod so sviňami. Tapusko má teplé kúpele.

f.) Druhý bánsky [második bani ezr.] sídlé mesto Petrinia. Dubica pri Unne so zámkom.

g.) Gradiškanský [gradiškai ezr.] Zn. m. Nová-Gradiška, sídlo pluku. Stará-Gradiška, s pevným zámkom pri Save.

h.) Brodský [bródi ezr.] Zn. m. Vinkovce, sídlo pluku, má gymnasium a hodbabníctvo. Bród pevný zámek má znamenité kupectvo.

Srbsko-banátska hranica obsahuje v sebe 4 pluky a jeden podpluk (bataillon), sídlo veliteľstva je Temesvár.

Té pluky sú:

a.) Petrovaradinský [péterváradí ezr.] Zn. m. Mitrovic, sídlo pluku. Blízko neho vidno rozvalinu starodávneho rímskeho mesta Sirmium u. Petrovaradin, s pevným z troch strán Dunajom objatým zámkom. [V 1416m. roku tu naši slávne zvíťazili proti Turkom]. Karlovic, sídlo srbského patriarchy, má chýrečné červené vína. — [1699m r. pokoj uzavretý s Turkom]. — Zimón, najkrajšie mesto na srbskej hranici, má veľké kupectvo. Tu zomrel v 1456m roku Ján Hunyady.

b.) Nemecko-banátsky [német-bánsági ezr.] Zn. m. Pančova, sídlo pluku, s hodbabníctvom a živým obchodom v pšenici, dreve a statku.

c.) Srbsko-banátsky [szerb-bánsági ezr.] Zn. m. Biela Cerkva [Fehér-Templom] sídlo pluku s dobrým vinom a hodbabníctvom.

d.) Valašsko-banátsky [oláh-bánsági ezr.] Zn. m. Karánsebeš, sídlo pluku a východno-gr. biskupa, má dobré vína. Mehadia, má svetochnú švablovú [sirkovú] teplú kúpeľ, ktorá už za rímskych časov bola známa. Stará-Oršova, [Oršova] hraničné mesto krajinské, proti tureckej pevnine Novej-Oršovy, s veľmi znamenitým kupectvom. Blízko Oršovy bola v 1854m roku v zemi nalezaná svätá koruna uhorská. Nižej Oršovy je aj tá chýrečná úžina dunajská Zelené-vráta nazvaná.

e.) Čajkášsky podpluk [titeli zászlóalj]. Zn. m. Titel, sídlo čajkášov, leží tam, kde Tisa do Dunaja sa vlieva, má zbrojnicu a lodenice.

Úlohy. Ktoré sú stolice predtiské? zátiské? pred dunajské? zádunajské? sedmohradské? chorvát-slavonské? — Menuj všetky stolice po pri ktorých Dunaj — po pri ktorých Tisa — po pri ktorých Dráva — po pri ktorých Sáva tečú. — Menuj najväčšie — najmenšie stolice predtiské, — zátiské a t. d. okolice. — Povskladaj stolice vlastno-uhorské do šoru dľa počtu jejích obyvateľov. — Vypočuj koľko obyvateľov padne v abaujskej, šarišskej a t. d. stolicách na jednu štvhrannú milu zeme? Cestuj od Peštu rovným smerom ku východu — západu a, t. d. Menuj všetky potoky z levej — z pravej strany Dunaja — Tisy — a prez ktoré stolice tečú? — Menuj mestá v ktorých sú biskupstva — kúpele — veľké kupectvo? Teraz vykreslime podobu uhorskej krajiny a krajín koruny sv. štefánskej. [Vidz na tabličke pod číslom III.]

H. Prehľad krajín koruny sv. Stéfanskej.

I. UHORSKÁ DRŽAVA (Magyar birodalom).

Všetke té vyššej menované krajiny sú častky uhorskej državy, spolu teda tvoria državu uhorskú, aneb stát uhorský.

Úlohy. Ktoré sú teda častky uhorskej državy? Ktorá časťka je najväčšia — najmenšia — najľudnatejšia? a t. d.

II. ROZSIAHLOSŤ, ČÁSTKY A POLOHA UHORSKEJ DRŽAVY.

Krajiny državy uhorskej obsahujú v sebe 5600 □ mile. Obyvateľov jesto 15,417.000. teda na každú kvadrtnú míľu by padlo 2753 ľudí.

Častky državy uhorskej:

1. Vlastná uhorská krajina 3727 □ mile. Má 11,117.600 obyvateľov.
2. Sedmohradsko 954 □ mile. Má 2,101.700 obyvateľov.
3. Chorvátsko-slavonská s pomorím uhorským 379 □ mile. Má 980.000 obyvateľov.
4. Vojenské hranice 583 □ mile. Majú 1,206.200 obyvateľov.
5. Mesto Rieka (Fiume) $\frac{1}{3}$ □ mila. 17.800 obyvateľov.

Naša premilá vlasť leží u prostred Európy, trošku k východu, pri strednom behu Dunaja a rozprestiera sa na polnoci a východe od Karpatov až po dolné snežníky (Alpy); na poludní ku níznemu Dunaju; na západe až ku moru jaderskému (adriatickému).

III. PODOBA. HORY.

Podoba našej vlasti je utešene rozmanitá: výšiny s dolinami, hory s rovinami líbežne sa menia. Keby sme sa tak vysoko mohli vyzdvihnúť, jako orel na krýdlach, a taký ostrý zrak mali, jako on: videli by sme, že naša vlasť je z každej strany, do okola, horami obvenčená. Hory té ku

stredku zmenšujú sa a miznú, rozprestiera sa velice úrodná ro

Hlavné hory uhorskej polokruhle kolo krajiny táhnu. ne Dunaja začnú a kedyž obhrane Dunaja, pri Baziši pret pri Prešporku od západných balkaňských.

Karpaty na viac pásma hraníc krajiny polokruhle bez rinu v nitrianskej štolici volajú alebo „biele hory.“ Z tade na hranici krajinskej táhnu, až p. rom. Od Jablunky obratia sa nočnej strane našej vlasti táhnu sa Beskydy a v oravskej B najvyššie vrchy sú kolo 4—50 sú západno-polnočné K.

Za nimi nasledujú st. menom Tatry sú nazvané. T. patami. Tatry medzi dolinami najca a Popradu vyzdvihujú sa lachovský (8375'); Lor (8340'); Kriváň (7884'). Teto holé skaliská sú, vypínajú sa 8—9 mile dlhé a na 2—3 mile vrchov nekedy i na 6000' vysok a nesmierne hlboké kotliny plné ské jezerá, morské okatami nasleduje špišská M. najec.

Za Popradom vyzdvihujú nočno-východné Karpaty najvyššie týchto vrchy sú v M. Toto pohorie volajú aj: vých. sné Karpaty.

Od Marmarušu k východu hradská, bežia Karpaty a tu majú chy vysoké. Takéto sú: radňa

ny sv. Stéfanskej.

(Magyar birodalom).

krajiny sú častky u h o r -
ržavu uhorskú, aneb stát

y uhorskej državy? Ktorá
udnatejšia? a t. d.

POLOHA UHORSKEJ

ujú v sebe 5600 □ mile.
la na každú kvadrtnú

rskej:

7 □ mile. Má 11,117,600

. Má 2,101,700 oby-

morím uhorským 379 □

le. Majú 1,206,200 oby-

nila. 17,800 obyvateľov.

ostred Európy, trošku k

ja a rozprestiera sa na

o dolnie snežníky (Alpy);

a západe až ku moru ja-

HORY.

rozmanitá: výšiny s do-

menia. Keby sme sa tak

el na krýdlach, a taký

y sme, že naša vlasť je z

obvenčená. Hory té ku

stredku zmenšujú sa a miznú, tak že behom Dunaja a Tisy
rozprestiera sa velice úrodná rovina.

Hlavné hory uhorskej državy sú: Karpáty. Ony
polokruhle kolo krajiny ťahú. Pri Prešporku na ľavej strane
Dunaja začínú a kým obhradily pol krajiny, zas na ľavej
strane Dunaja, pri Baziaši pretrhnú sa. Dunaj delí Karpáty
pri Prešporku od západných snežníkov a pri Baziaši od hôr
balkaňských.

Karpáty na viac pásma hôr sa delia. Vonkajšie, okolo
hraníc krajiny polokruhle bežia. Od Prešporku až po Javo-
rinu v nitrianskej stolici volajú ich „malé Karpáty“
alebo „biele hory.“ Z tade na pravom boku Váha a na samej
hranici krajinskej ťahú, až po Jablunku, polnočným sme-
rom. Od Jablunky obratia sa, ku východu to jest na pol-
nočnej strane našej vlasti ťahú. V trenčinskej stolici volajú
sa Beskydy a v oravskej B a b a - g u r a, a jejich tutejšie
najvyššie vrchy sú kolo 4—5000 stóp (šúchy) vysoké. Tieto
sú západno-polnočné Karpáty.

Za nimi nasledujú strednie-Karpáty, ktoré
menom Tatry sú nazvané. Tatry sú najvyššie medzi Kar-
patami. Tatry medzi dolinami potokov: Oravy, Váhu, Du-
naja a Popradu vyzdvihujú sa až k chmáram. Vrch ger-
lachovský (8375'); Lomnica (8328'); Vysoká
(8340'); Kriváň (7884'). Tieto ohromné hory, ktorých vrchy
holé skaliská sú, vypínajú sa v Liptove a na Špiši, sú na
8—9 mile dlhé a na 2—3 mile široké. Na chrbtoch týchto
vrchov nekedy i na 6000' vysoko nachádzajú sa prirodzené
a nesmierne hlboké kotliny plné prečistej vody, to sú t a t r a n -
ské jezerá,orské oka nazvané. Za vysokými Ta-
trami nasleduje špišská Magura a ťahne až po Du-
najec.

Za Popradom vyzdvihujú sa v šarišskej stolici pol-
nočno-východné Karpáty a ťahú až po Sedmohradsko
najvyššie týchto vrchy sú v Marmaruši na 5—6000 šúchy.
Toto pohorie volajú aj: východné Beskydy, aneb le-
sné Karpáty.

Od Marmarušu k východu a poludňu, kolo Sedmo-
hradská, bežia Karpáty a tu majú tiež vrchy na 6—7000 šú-
chy vysoké. Takéto sú: radňanské snežníky (7700');

v brašovskom kraji Bučee (7800'); vo fogarašskom kraji Negroi (8040'). Potom smerom západným ku Dunajú fahnú, a nektoré jejích vrchy, k. pr. v pohorí Retezat (7800') sú ešte veľmi vysoké.

Do teraz sme ale len hlavný refaz Karpatov pred očima mali, musíme je ešte obšírnejšie prehľadnúť, by sme lepšie poznali té hory našej vlasti, čo v sebe a na sebe toľko pokladov schovávajú.

Už v nitrianskej stolici po ľavom brehu Váhu fahne jeden konár tých hôr ku oravským Beskydom; on sa potom medzi potokami Váhom, Nitron a Hronom (Garam) zas na viac pásma delí a chová na svich vrchoch utesené lesy, medzi ktorými rozprestierajú sa úrodné doliny; potom za potokom Oravou spojí sa s Magurou. — Od stredných Karpatov ku poludniu prez liptovskú, zvolenskú a gemerskú stolice rozširujú sa tak nazvané malé Tatry, medzi ktorými vynika Kráľovská Hoľa na chotároch troch stolíc. Tu zas ďalej medzi Jpľom a Hronom leží jedno pásmo (ostrovske hory) k poludniu až po samý Dunaj.

Od Kráľovskej Hole ku západu v liptovskej, zvolenskej a turčianskej stolici padnú tak nazvané zvolenské hole; k tomu pásmu prislúcha aj Tátra. Z tých striedných Karpatov vychádza ešte jedno veľiké pohorie, ktoré po pravom brehu Hernada a medzi potokami Bodva, Šajó, Ríma a Jpľom v rozličných pásmach fahne najďalej k poludniu, totižto až po Dunaj pri Vácove a mestečko Alberti v peštianskej stolici. Ku tomu pohoriu počítuje sa Čerhát, Bikk a Mátra. — Medzi tými horami najznámejšie sú ale tak nazvané uhorské rudové hory (érchegyek, Erzgebirge) v ktorých veľiké poklady zlata, striebra, medi, zeleza a jiných potrebných kovov nachádzajú sa. Té hory rozprestierajú sa v spišskej, gemerskej, zvolenskej, hontanskej, tekovskej (Bars) stolici a fahnú skôr až po Váh.

Od Torisy a Hernada na východ padne prešov-tokajské pohorie, ktorého poludnia časťka od Sántova po Tokaj, volá sa: Hedalia (Hegyalja), na než sa rodí toto na celom svete najchýrnejšie víno tokajské. Týchto hôr vrchy

nevyzdvihujú sa vyššej 1500' sú drabé opály, soľ a pri Telkibaní

Polnočno-východní plinskej, ungskej, bereg-ugoča náre, aneb pásma hôr, len že té od Verecky až po zriedlá bez takových konarov; majú ale lel-Gebirge) od Solvy až po

Od Tisy ku poludniu Karria sedmohradskú horn jednému nie celkom pravidelné šíruje sa na 1290□ mile, a rovné. Od východu do ruskej skej dolne, od západu do uh hradských Karpatov najvyššie poludnej strane; dnu ale celú náte. Na západe, medzi Ma kajú bohaté rudové hory se skej nížiny; poslednie jejích ke skej stolici a tu sa na nich Érmellék).

Na pravej strane Dunaj pohoria vidíme. Od Ostrihom fahnú Vérteši (Štitné hory) ktoré potom za jezerom Blá pásmach rozširujú sa z jednej čú, z druhej stránky na zápa zas najvyššie, kde sa približujú

Medzi Drávou a Sávou Dunaj pri Zalánkeméni avšak té chorvátsko-slavonsk na jednom mieste sú 3100 Varždinskej stolici. Este nižší nik a Fruška-Gora (150

Na pravom boku Dunaj sko-slavonské a na pobreží mo prislúchajú ku západným sn brežíorském sú neprístupit skaliská na nich sa vlny mori

); vo fogarašskom kraji
a západným ku Dunajú
pr. v pohorí Retezat

refaz Karpatov pred oči-
ejšie prehladnúť, by sme
co v sebe a na sebe tolko

evom brehu Váhu ťahne
Beskydom; on sa potom
Hronom (Garam) zas na
choch utesené lesy, medzi
oliny; potom za potokom
l stredných Karpatov ku
a gemerskú stolicu rozší-
y, medzi ktorými vynika
h troch stolíc. Tu zas da-
no pásmo (ostrovské
aj.

ku západu v líptovskej,
adnú tak nazvané zvo-
prislúcha aj Tatra. Z
za ešte jedno veľiké poho-
rnada a medzi potokami
ozličných pásmach ťahne
o Dunaj pri Vácove a
lici. Ku tomu pohoriu po-
itra. — Medzi tými ho-
nazvané uhorské rudové
orých veľiké poklady zlata,
potrebných kovov nachá-
sa v spišskej, gemerskej,
(Bars) stolici a ťahnú skó-

ýchod ťadne prešov-tokaj-
stka od Sántova po Tokaj,
na nejj sa rodí toto na ce-
okajské. Týchto hôr vrchy

nevyzdvihujú sa vyššej 1500' súchov a v lone svím ukrývajú
drahé opály, sol a pri Telkibani ešte aj zlata a striebra.

Polnočno-východné Karpaty majú tiež v zem-
plinskej, ungskej, bereg-ugoča a satmárskej stolici také ko-
náre, aneb pásma hôr, len že té sú nižšie. Lesné Karpaty
od Verecky až po žriedlá Tisy sú jeden celý retaz hôr
bez takových konarov; majú ale svích rovnobežníkov (paral-
lel-Gebirge) od Solvy až po Sedmohradsko.

Od Tisy ku poludňu Karpaty sa veľmi rozšíria, a tvo-
ria sedmohradskú horniu zem. Táto je podobná
jednému nie celkom pravidelnému štvhranu (kvadratu), roz-
širuje sa na 1290 □ mile, a spúšťa sa na troch bokoch do
rovne. Od východu do ruskej roviny, od poludňa do valaš-
skej dolne, od západu do uhorskej roviny. Týchto sedmo-
hradských Karpatov najvyššie končiare sú na polnočnej a
poludnej strane; dnu ale celé Sedmohradsko je vsade hor-
ňate. Na západe, medzi Marušou a Köröšom vyní-
kajú bohaté rudové hory sedmohradské a ťahnú do banat-
skej nížiny; poslednie jejich končiare sú v aradskej a bihar-
skej stolici a tu sa na nich znamenité vína rodia. (k. pr.
Érmellék).

Na pravej strane Dunaja len nižšie horky a menšie
pohoria vidíme. Od Ostrihoma dolu ku západno-poludňu
ťahnú Vérteši (Štítné hory) a Bakoú (3800' vysoký),
ktoré potom za jezerom Blatnom (Balaton) v kopách a
pásmach rozširujú sa z jednej stránky na poludne ku Mohá-
čú, z druhej stránky na západ ku štyrským horám a tu sú
zas najvyššie, kde sa približujú ku západným snežníkom.

Medzi Drávou a Sávou od západných snežníkov až po
Dunaj pri Zalánkeméni rozprestierajú sa pásma hôr;
avšak té chorvátsko-slavonské okruhlé a lesnaté hory len
na jednom mieste sú 3100 šúchy vysoké (Reka hora) vo
Varaždinskej stolici. Este nižšie sú sriemské, hory Vrd-
nika Fruška-Gora (1500') vysoké.

Na pravom boku Dunaja ležiace hory, tak tiež chorvát-
sko-slavonské a na pobreží morském sa rozprestierajú hory
prislúchajú ku západným snežníkom. Osobytne té na po-
breží morském sú neprístupiteľné, potrhane, strmé a holé
skaliská na nich sa vlny morské zrážajú.

Keď konečne ešte raz pohľadneme na krajinu, vidíme dve veľké kopyské hory, jednu na polnočnej a druhú na východnej strane. Keby sme prešli jednu čiaru (liniu) od Budína na ľavo cez Nitru až po Javorinu, a druhú od Budína cez Miškovec až po Galiciu, mali by sme jeden trojhran (háromszög, Dreieck) západno-polnočný, kde krajina je najhorúatejšia. A zase keby sme takú linu ťahali od Baziaša pri Dunaji až po Verecku v lesných Karpatoch, a zase od Baziaša ku východu až na posledný konček Sedmohradska mali by sme druhý ešte väčší trojhran polnočno-východný, kde je krajina zas najhorúatejšia. Naposledy, keby sme té trojhraný vjedno znali složiť, a ku nim ešte aj zádunajské hory priložili, videli by sme, že väčšia časťka, nežli polovica, kráľovstva je krajina horúatá.

IV. DOLINY A ROVNIE.

Medzi horami sú prirodzené úžlabiny, doliny, nížiny, roviny. Najznámejšie nížiny a doliny našej vlasti sú: záhorská nížina pri Prešporku, medzi Moravou a malými Karpátmi; — povážska, od Zeliny (Zsolna) až po Seréd, a tu sa rozšíri a spojí z menšou rovinou uhorskou, ktorá sa na 300 □ mile zeme z obáň strán Dunaja rozprestiera; — potom nítranská, hrónská, ipolská, šajová, hernádová, a. t. d. doliny. — V sedmohradsku sú najznámejšie kőröšská a marušova doliny. — Najväčšia avšak rovina je u nás dolina uhorská rovina, ktorá od Munkačova k poludniu po Zimoň, od Peštu ku východu po Veľký-Várad sa rozprestiera a s nížinami medzi Drávou a Sávou má 1700 □ mile. Veľiká tá rovina je najúrodnejšia časťka krajiny.

V. RIEKY, POTOKY, JEZERA.

Skoro všetkv potoky našej krajiny majú své prámene v hraničných horách a tečú zo všetkých strán do jedinej a hla-

vnej rieky, Dunaja. Len niekoľko sú: Poprad, tečie do Lomnice a Sedmohradska tečie do Sily zo Sedmohradska tečie do Sily (okrem Popradu) do Dunaja. Vtedy tečie do Dunaja. Z toho kráľovstva vyššie ležia, jako s

Dunaj prichádza z nemohradu; do uhorskej krajiny vopredku delí sa na tri hlavné a tri ostrovy (sichoty — kusy zeme). Veľký-Čaloköz, a na dva zehnané to zeme. Dunaj od Popradu na východ, tu zas tvorí poludnie; nižšie Peštu tvorí os Moháč. Od Vukovára po Oršová od Oršový krúti sa k poludniu. Tok Dunaja v uhorskej

Úlohy. Ktoré sú pobočné? Vyhľadajte všetky té potoky, kde lica tečú, kde sa vlievajú do Dunaja Dunaja na ľavom drehu? Vyhľadajte

Medzi tými sú najznámejšie

a.) Tisa, celkom uhorská. Od Vášaroš-Námeňa parolováši vynde z hôr, začne mútna a tisíc zákrutov vlieva sa pri 185 mile dlhý. Tisa často vyviera zeme zakryje. Teraz ju regulujú a zákruty prerazuju, aby

Úlohy. Ktoré sú pobočné?

Medzi pobočnými Tisy na

b.) Na pravom brehu do

Dráva a Sáva.

Parolode plávajú po Dunaji, Temeši.

Úlohy. Vyhľadajte všetky mestá, ktoré pri nich ležia.

Okrem týchto prirodzených jine nárokom vykopené kanály

lneme na krajinu, vidíme
polnočnej a druhú na vý-
li jednu čiaru (liniu) od
avorinu, a druhú od Bu-
mali by sme jeden troj-
no-polnočný, kde krajina
takú linu ťahali od Ba-
esných Karpatoch, a zase
ní končí Sedmohradska
hran polnočno-východ-
ia. Naposledy, keby sme
ku nim ešte aj záduňaj-
väšia časťka, nežli po-

OVNIE.

žlabiny, doliny, ní-
žiny a doliny našej vlasti
rku, medzi Moravou
žska, od Zeliny (Zsol-
spojí z menšou rov-
00 mile zeme z obách
n nítranská, hron-
dova, a. t. d. doliny.—
šie kôrôšská a ma-
iakovina je u nás dol-
Munkačova k poludňu po
ky-Várad sa rozprestiera
má 17000 mile. Veliká
krajiny.

Y, JEZERA.

krajiny majú své prámene
ech strán do jedinej a hla-

vnej rieky, Dunaja. Len nekela potokov tečú von z kraji-
ny. Tě sú: Poprad, teče do Dunajca. Bistrica z Mar-
maruši a Sedmohradska teče do Moldavy. Aluta, Bodza
Sil zo Sedmohradska teču sice von z krajiny, avšak i té
(okrem Popradu) do Dunaja. Vyššie 600 potokov krajinských
tehda teče do Dunaja. Z toho nasleduje, že hranice krajiny
(kráľovstva) vyššej ležia, jako stredek.

Dunaj prichádza z nemeckej krajiny (z vojvodstva
Baden); do uhorskej krajiny vchádza pri Devine. Pri Preš-
porku delí sa na tri hlavné a nekela menšie konáre; tvorí
tri ostrovy (šihoty—kusy zeme kol do kola vodou objaté):
Veľký-Čaloköz, a na dva rozdelený Sigetköz, po-
žehnané to zeme. Dunaj od Prešporku po Vacov teče od zá-
padu na východ, tu zas tvorí ostrov a náramne sa krúti ku
poludňu; nižej Peštu tvorí ostrov Čepel a ďalej ostrov
Moháč. Od Vukovára po Oršovu teče smerom východným
a od Oršovy krúti sa k poludňu a valí vody své do cierného
mora. Tok Dunaja v uhorskej krajine je 127 mile dlhý.

Úlohy. Ktoré sú pobočné potoky Dunaja na pravom brehu?
Vyhľadajte všetky té potoky, kde majú své žriedla, prez ktoré sto-
lice tečú, kde sa vlievajú do Dunaja? — ktoré sú pobočné potoky
Dunaja na ľavom brehu? Vyhľadajte a. t. d.

Medzi tými sú najznámejšie:

a.) Tisa, celkom uhorský potok, v Marmaruši vzni-
ka. Od Vášaroš-Námeňa parolode plávajú na nej. Pri Söl-
lőši vynde z hôr, začne mútnou byť, pomaly teč a po tisíc
a tisíc zákrutov vlieva sa pri Titeli do Dunaja. Jej tok je
185 mile dlhý. Tisa často vyleje a vodou svou mnoho mil
zeme zakryje. Teraz ju regulujú, to jest, jej brehy oprá-
vajú a zákruty prerezuju, aby rýchlejšie tekla a nevylevala.

Úlohy. Ktoré sú pobočné potoky Tisy? Vyhľadajte všetky.

Medzi pobočnými Tisy najväšia je Maruša.

b.) Na pravom brehu do Dunaja vlievajú sa ešte aj
Dráva a Sáva.

Parolode plávajú po Dunaji, Tise, Dráve, Save, Ma-
ruši, Temeši.

Úlohy. Vyhľadajte všetky väšie potoky a menujte hlavné
mestá, ktoré pri nich ležia.

Okrem týchto prirodzených potokov máme ešte v kra-
jine nárokom vykopené kanáli; medzi nimiž nektoré sú len

aby z močiarov vodu zrážily, a jiné zase väčšie na ktorých lode plávajú, a té poslednie volajú sa: prieply. Takéto prieply máme dvá. Prieply Bega v Banáte 16 míľ dlhý; a Francov prieply v bačskej stolici. Prieply sú kupectvu veľmi prospesné. Možno je, že časom svím ich viac bude v krajine.

Najznamenitejšie jezera sú: Blatno (Balaton) 10 míľ dlhé a 1—4 míľ široké, celkom 24 m. parolod pláva na ňom. — Neziďerské jezero (Fertő) už skôro celé vyschlo. — Okrem týchto sú menšie nečíslné na Karpatoch, a po dolni uhorskej jako velenskú, paluckú, a 15 míľ dlhé močiare ečedské. a t. d.

Úlohy. Medzi ktorými stolicami je Blatno? Jaké mestočka ležia blízko neho?

VI. PODNEBIE.

Pod menom podnebia rozumieme každému kraju vlastnú povetnosť, to jest pomery teplá a zimy, suchoty a vlhkosti, panovania vetrov, slovom: výjavy v kruhu povetria sú podnebie čili klima.

Už samá podoba našej krajiny, a to, že máme zimu, jaro, leto, jeseň ukazuje nám: že podnebie našej vlasti je striedné, čili mierne. Povetnosť je u nás veľmi a veľice premenlivá. Tu je ostro, tam príjemno, tu sucho, tam vlhko. Za horúcimi dňi častokrat nasledujú chladné noci. Povetnosť v našej krajine je i dľa polohy jednotlivých miest rozličná. Veľký rozdiel stupňa teploty je k. pr. medzi Banátom a Oravou a vôbec medzi dolným a horným krajom. Premenlivosť povetnosti zapríčinujú nie len té, krajinu obvenčujúce a križom krážom zasietujúce vrchy, ale i to, jak vysoko (nad hladinou mora) aneb nízko leží nejaký vidiek. Na západ a poludne obrátené doliny sú teplejšie, nežli té, ktoré otvárajú sa na východ a polnoc, tak tiež chladnejšie sú té, ktoré medzi vysokými snežníkami a veľkými horami ležia. O mnoho chladnejšie je tehda v tatranskom krají a v Sedmokradsku, nežli na dolniakoch.

Na rovni dolnej mesiac januar je najzimnejším a teplomer ukazuje 1—15 stupne (grady) pod nullou; v hornom

Uhorsku ale často aj 24 grady. Mesiac juli je najteplejším, a teplomer ukazuje na dolniakoch 15—22, ba na horách (vyššej nully). Strednie teploty sú kolo 15—16 gradov.

Uhorská krajina je trochou na východ ležiace krajiny, a síce plynúť ostrých polnočných vetrov tu poludni není tak vysokých hôr, a dnejšie vejú do krajiny. Medzi nimi vetrove panujú u nás.

Na hornom krají je viac rovinách; možno je, že i preť je lesov. Najviac dážďu má Marcu, Aprili. Jesenské a zimné krajiny často v neprebroditeľné sotva kto môže v taký čas ísť. — Na hornom krají v lete často mnoho snehu napadá, ten sa nerozvodnia. V lete búrky sú časté, a obilja pokazia.

Na hornom krají povetnosť je dobrá; na dolniakoch smradlavé povetrie zakázem nemoci.

VII. POKLADY.

Krajiny koruny svatošty sú božskými požehnané. Karpátmi sú smierne poklady: zvláštne uhlie, hory, nízke Tatry a banátské hory, zlata, striebra, medi, zelezá, uhlia. Striebrné a zlaté hory sú Kremnici, Gelnici, Abrudbane. Na dolniakoch máme kolo Smolníka, Nováky a t. d. — najviac zelezá sú v stolici. — Kamenného uhlia v

né zase väčšie na ktorých
sa: prieplyavy. Také-
Bega v Banáte 16 míle
bačskej stolici. Prieplyavy
no je, že časom svím ich

í: Blatno (Balaton)
celkom 24□ m. parolod
jezero (Fertő) už skôro
menšie neščíslné na Kar-
lencské, paluěské,
é. a t. d.
ni je Blatno? Jaké mes-

B I E.

miame každémn kraju
omery teplá a zimy, su-
slovom: výjavy v kruhu

iny, a to, že máme zimu,
podnebie našej vlasti je
nosť je u nás veľmi a ve-
príjemno, tu sucho, tam
nasledujú chladné noci.
polohy jednotlivých miest
oloty je k. pr. medzi Ba-
olnám a horním krajom.
ujú nie len té, krajinu
ujúce vrchy, ale i to, jak
nízko leží nejaký vidiek.
ny sú teplejšie, nežli té,
noc, tak též chladnejšie sú
mi a veľkými horami le-
a v tatranskom kraji a v
a.
uar je najzimnejším a te-
dy) pod nullou; v hornom

Uhorsku ale často aj 24 grady pod nullou. Najteplejší me-
siac je július, a teplomer ukazuje na hornom kraji 15—20;
a na dolniakoch 15—22, ba miestami nekedy aj 25 grady
tepla (vyššej nully). Strednie teplo uhorskej krajiny urobí
kolo 15—16 gradov.

Uhorská krajina je trošku teplejšia, nežli susedné na
východ ležiace krajiny, a síce preto lebo Karpaty ju od tých
ostrých polnočných vetrov trošku chránia, a pokiaľ na
poludni není tak vysokých hôr, teplejšie južné vetre slobod-
nejšie vejdú do krajiny. Medzitým vôbec polnočné (severné)
vetre panujú u nás.

Na hornom kraji je viac vlhkosti, nežli na dolných
rovinách; možno je, že i preto, pokiaľ na rovinách málo
jest lesov. Najviac dažďu máme v Novembri, Decembri,
Marcu, Aprili. Jesenské a zimné dažde dolnú uhorskú
krajinu často v neprebroditeľné blatovo moro obratia, tak že
sotva kto môže v taký čas cestovať, kým blata jest až po
uši. — Na hornom kraji v Decembri, Januári a Februári
často mnoho snehu napadá, ten kým sa na jar topí, potoky od
neho sa rozvodnia. V lete búrky nastávajú a nekedy ladov-
com obilia pokazia.

Na hornom kraji povetrie (luft) je zdravé a voda na
pitie dobrá; na dolniakoch ale, obzvláštne kde močiare
smradlavejú povetrie zakázené pričinkuje zimnice a jiné
nemoci.

VII. P L O D Y.

Krajiny koruny svato-štefanskej sú rozmanitými dary
božskými požehnané. Karpaty schovávajú v lone svím ne-
smierné poklady: zvláštne uhorské a sedmohradské rudové
hory, nízké Tatry a banátské hory pokrývajú ohromné sklady
zlata, striebra, medi, zeleza, olova; máme aj kamenného
uhlia. Striebrné a zlaté bane máme kolo Štiavnici,
Kremnici, Gelnici, Abrudbane, Zalatni, Oravici a t. d. me-
di máme kolo Smolníka, Novejvi, Banskej Bystrici, Ora-
vici a t. d. — najviac zeleza máme v gemerskej a spišskej
stolici. — Kamenného uhlia v Sedmohradsku, potom v Šal-

ici. — Soli márne obrom-
hradsku. — Sódy, salitry,
ej, biharskej, beregskej a
áme rozličného kamenia a
skej stolici. — Množstvo

—
nás. Na najvyšších, zim-
rchových končiaroch (ho-
; níže vrcholcov týchto
šie širokolisté lesy (buky,
ách zem je úrodná. Preto
tečne rodí. Na rovinách
iku, dýň, cukrovky, do-
lobrej rížkaše. Na chlad-
(jačmen) ovsu, zemiakov
lan rodí sa na horňom
sa dobré a svetochybné
akoch je mnoho a na dol-

na dosť bohatá. Má kone,
e, kozy; dakde i byvoly
úky. V močiaroch číky a
a lesoch najdu sa vlci,

) A KUPECTVO
(od).

šiu tak rozličnými darmi
kvitnúť priemysle a ku-
sme z ohľadu týchto na
začína krajina na predek
z začínajú kvitnúť. Také
(Kunstmühlen), ktorých
i do druhých strán sveta
sa fabriky železné, skle-
a mestách sú i veľmi do-
olnictvo je ešte vždy

gotarjane, pri Pátkosteloch a Oravici. — Soli márne ohromné sklady v Mármaruši a v Sedmohradsku. — Sódy, salitry, liadku (kramskej soli) v sabolčskej, biharskej, beregskej a t. d. stolicách. — Na budoviska máme rozličného kamenia a marmoru. — Drahé opály v šárišskej stolici. — Množstvo liečnych a kyslých (kvasných) vôd. —

Rostliny sú tiež rozmanité u nás. Na najvyšších, zimných a dlho snehom pokrytých vrchových končiaroch (holách) niečo skoro žiadnych rastlín; nízke vrcholcov týchto rastlín ihličnaté (jedlové) a ešte nižšie širokolisté lesy (buky, duby a t. d. — Po rovinách a dolinách zem je úrodná. Preto v našej milej vlasti zbožia sa zbytočne rodí. Na rovinách rodí sa pšenica, žito, kukurica, repčiku, dýň, cukrovky, dohann, konopi, ba v banáte aj dost dobrej rížkaše. Na chladnejšom hornom krají, žito, jarec (jačmen) ovsu, zemiakov (grule, bandurky, švabky). Dobrý ľan rodí sa na hornom krají a v Sedmohradsku. — Rodia sa dobré a svetochybné biele a červené vína. — Na horniakoch je mnoho a na dolniakoch nedostatok lesa.

Aj v ríše zvierát je naša krajina dosť bohatá. Má kone, rohatý statek, osipane (svine), ovce, kozy; dakde i byvoly dochovávajú. V potokoch ryby a ráky. V močiároch čiky a vodné ptáctvo. (Jaké?) Po horách a lesoch najdu sa vlci, medvedi, jeleni, srn, líšky, a jiné.

VIII. PRIEMYSLE (remeslá) A KUPECTVO (handel, obchod).

Ponevác Pán Bôh krajinu našu tak rozličnými darmi prírody požehnal, v nej by mohli kvitnúť priemysle a kupectvo. Avšak z rozličných príčin sme z ohľadu týchto na zadku zostali. Až v novších časoch začína krajina na predek pokračovať. Nektore priemysle teraz začínajú kvitnúť. Také sú na príklad: umelecké mlyny (Kunstmühlen), ktorých fajná múka do cudzích krajín, ba i do druhých strán sveta býva odposielaná. Potom dvíhajú sa fabriky železné, sklennárne, pápiérne, a. t. d. Vo väčších mestách sú i veľmi dobré remeslníci. — Medzi tým ale roľníctvo je ešte vždy

g.) Gradiškanský [gradiška, sídlo pluku. Stará kom pri Save.

h.) Brodský [bródi ezr.] Z... ka, má gymnasium a hodbabnictvo. B... nité kupectvo.

Srbsko-banátska hr... ky a jeden podpluk (bataillon) mešvár.

Té pluky sú:

a.) Petrovaradinský... trovic, sídlo pluku. Blízko neho v... ského mesta Sirmiumu. Petr... strán Dunajom objatým zámkom. zvitázili proti Turkom]. Karlov... má chýrečné červené vína. — [1699m... Zimón, najkrajšie mesto na srb... Tu zomrel v 1456m roku Jan Huny...

b.) Nemecko-banátsk... Pandova, sídlo pluku, s hodbab... pšenici, dreve a statku.

c.) Srbsko-banátsky... la Cerkva [Fehér-Templom] sídlo... habnictvom.

d.) Valašsko-banátsk... Karánsebes, sídlo pluku a vý... vína. Mehadia, má svetochytnú... ktorá už za rímskych časov bola zna... šova] hraničné mesto krajinské, prot... šovy, s veľmi znamenitým kupectvo... roku v zemi nalezenej svätej koruna... chýrečná úžina dunajská Zelená...

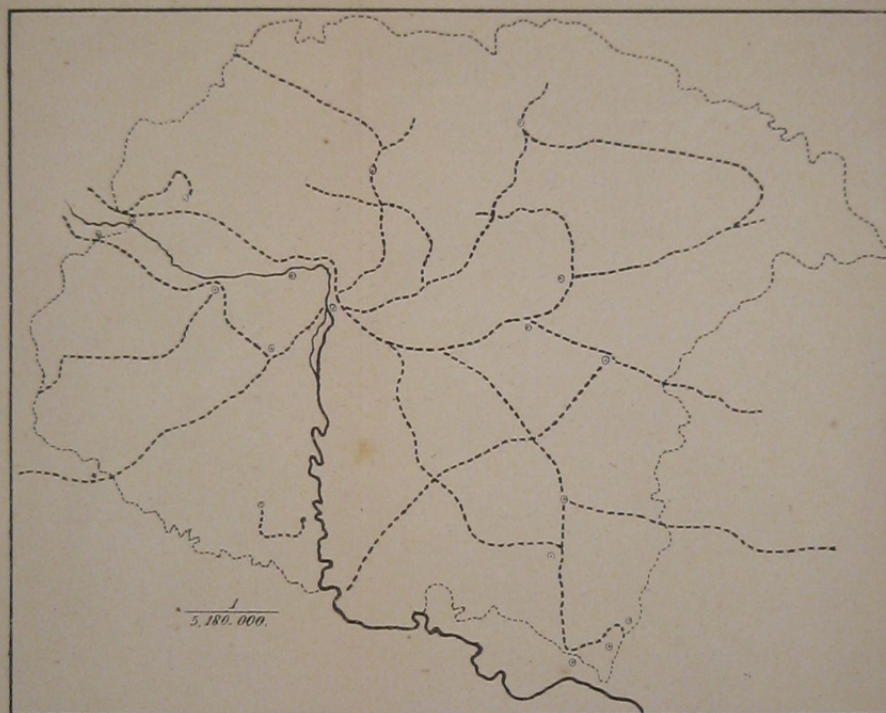
e.) Čajkašský podpluk [... sídlo čajkašov, leží tam, kde Tisa... ňarňu a lodenice.

Úlohy. Ktoré sú stolice p... ské? zádunajské? sedmohradské? ch... stolice po pri ktorých Dunaj — po... rých Drava — po pri ktorých Sa... najmenšie stolice predtisej. — zátis... daj stolice vlastno-uhorske do šoru... Vypočítaj koľko obyvateľov padne v... licach na jednu štvrtinu milu... smerom ku východu — západu a... — z pravej strany Dunaja — Tis... Menuj mestá v ktorých sú biskupst... Teraz vykreslime podobu uhorskej k... fanskej. [Vidz na tabličke pod číslom...

Zeleznice Uhorské.

Čist. II.

hlavnou živnou
vo väčších ma
deň vždycky d
poskytuje, než
nícké plody sú

Kupectv
znamenitejšie
v Rábe, v Koš
kereskedelem)
cierskú krajinu
krajín my od
vo, tučný stat
dzých krajín č
mutové, hodba
cuker, koreniv

IX. K

Obchodn
vy, pošty a da
brých jest, tar
ani dôležité do
sty. Jiný nema
horhom krají
trebno zelezníc
Do teraz má u

Najznam
polnočná ž
ide, tu sa spoj
skú, ktorá pre
zeleznica od P
prez Debrecin
chodná, od
Neodluha bude
zas prez Chorv

Úlohy.
nič. jaká tam je
na jednej, aneb

hlavnou živnosťou obyvateľov krajinských; a to roľníctvo vo väčších majetnostiach (dominiuoch) stáva sa zo dňa na deň vždycky dokonalejším. Poneváž roľníctvo viacej plodín poskytuje, nežli koľko pre krajinu potrebné jest, preto roľnícké plody sú hlavným predmetom uhorského kupectva.

Kupectvo vnútorné provodí sa skrze jarmaky. Najznamenitejšie jarmaky bývajú v Pešti, Debrecine, Temešvári, v Rábe, v Košicach a t. d. Zahranické kupectvo (kúľkereskelelem) sprievadza sa s Rakúskom, s nemeckú, švajcierskú krajinu a s krajinami dolného Dunaja. Do cudzích krajín my odvážame: zbožie, múku, vlnu, škôry (koží) drevo, tučný statek, slaninu, omastu, repčik, loj a t. d. Z cudzích krajín do nás privádzajú: plátna, postav (súkno), pamutové, hodbabné látky (materie), rozličné nástroje, kavu, cukor, korenivá, južnú ovoc (figy, pomeranče) a t. d.

IX. KUPECKÉ (obchodné) PROSTREDKY.

Obchodné prostredky sú cesty, železnice, lode, priplavy, pošty a dalekopisectvo (telegrafie), kde tých mnoho a dobrých jest, tam je i obchod živý. U nás není tých ešte na dost ani dôležité dobrých. Nektory kraj Uhorska nemá dobré cesty. Jiný nemá takej vody, ktorá by lode nosila, k. pr. v horňom krají niet žiadnej plavnej vody. Z tejto príčiny potrebné železnice budovať, a kde možno plavné kanály kopat. Do teraz má uhorská krajina kolo 434 mile hotových železníc.

Najznamenitejšie naše železnice sú vykrošiac z Peštu: polnočná štátna železnica, ktorá z Peštu do Miškovca ide, tu sa spojí s tísskú až po Košice, tu zase s oderbergskú, ktorá prez Spiš, Liptov vede do Prússka. — Štátna železnica od Prešporku po Baziaš. — Tísská, od Miškovca prez Debrecin do Arađu, Temešvára. — Uhorsko-východná, od Veľkého-Váradu do Sedmohradska, a t. d. Neodluha bude jedna od Košíc prez Prešov do Polsči; jina zas prez Chorvátsko pôjde do Rieky (Fiume).

Úlohy. Vykreslite stolicu v ktorej bývate a do nej železnicu, jaká tam je. — Vykreslite železnice celej krajiny. — Cestujte na jednej, aneb na druhej železnici a menujte mesta, do ktorých

prijdete. 'Na ktorej zeleznici by ste išli do Peštu, do Segedína? a. t. d. — (Zeleznice Uhorska vidz na tabličke pod číslom IV.)

X. OBYVATELSTVO.

Známo nám je, že vedľa počtovania národa v 1870m. roku vykonaného krajiny koruny svato-štefanskej mali 15,417.327 obyvateľov.

Obyvateľstvo to, ačpráve je rozličného jazyka a náboženstva predca je sviazkom lásky spoločného občanstva vjedno spojené. Všetci, ktorí tu bývame, užívame jednaké práva, všetci máme jednaké povinnosti. My sme teda všetci spolubratia, spolukrajani, spolusynovia tej jednej premilej vlasti našej uhorskej, my sme všetci uhri, ačpráve dľa jazyka na viac národnosti sa delíme.

Maďarov jesto tu . . . . . 5³/₄ millionov.
Slovakov . . . . . 4¹/₆ millionov; té sa v rozličné kmene delia (slováci, rusiny, nemci, chorváci, srbi).
Nemcov . . . . . 1³/₄ millionov.
Rumenov (valachov) . . . . . 2¹/₂ millionov. Okrem týchto najdu sa ešte taliani, francúzi, armeni, cigania a greci. (Hovorí, že cigani z Indie pochádzajú a majú svoj indský jazyk).

Dľa náboženstva této 15 milliony takto sa delia:

Katolíci sú: . . . . . 7¹/₂ milliony
gr. kat. . . . . 1¹/₂ milliony
východno-grecké . . . . . 2¹/₂ milliony
evangelické (luterani). . . . . 1¹/₈ milliony
helvetské (kalvini). . . . . 2¹/₁₂ milliony
židi . . . . . 1¹/₂ milliona

rozličné jiné viernici . . . 62000.

Katolíci latinskí a grécki majú spolu 5 arcibiskupov a 22 biskupov.

Východno-gréci majú 2 patriarchov a 8 biskupov.
Lutherani a kalvini majú po 4 Superintendentov.

XI. DUŠEVNÁ VZDELANOSŤ (učenosť) A JEJ PROSTREDKY.

Dľa duševnej vzdelanosti sme ešte nie na tom stúpane vysosti, kde druhé národy, obzvlastne nemci stoja. Preto sa

nám učiť treba. Prostredky vzd. ešte málo máme a opravdivé doby 2 university (po slovensky: v š. e. vyššie školy v ktorých všetky ve university v Pešte, druhú v Z. Koložváru. — Máme zo 12 pr. učia). — Máme kolo 100 gymnasi týchto pripravovne pre duchovní vojenské, námornické školy. V. nemých a v Pešte pre temných še sú nám ešte národné školy usilovať do poriadku doviest.

Naposledy máme rozličné

XII. ÚSTAVA

Pod menom ústavy roz. va, vedľa ktorých riadení býva (kormány, Regierung). Vládou úradníkov krajinských so všetk. tóság, Jurisdiktion), ktoré kraji

Kde najvyššiu vládu nie je j. jú v rukách, tam je spôsob vlád.

Kde najvyššiu vládu jedna o. spojuje, tam je spôsob vlády je narchia.

Monarchia zase môže byť (önkényes, absolut) aneb o b m e d z. pantje cisar, alebo kral jedine d. ústavných zákonov.

Uhorsko-so spoločnickým sko-slavonskými krajinami je aneb ústavné královstvo Veličenstvo, najjasnejší kral apo Habsburg-Lotrungen pochádzajú dediči koruny svato-štefanskej.

Kral Pan moc zákonodarnu konodarstvom krajinským.

Zakonodarstvo pozustáva z v. mu. Vo vyššom dome shromaždení sú

šli do Peštu, do Segedína? a. t.
liče pod číslom IV.)

ELSTVO.

čtovania národa v 1870m.
ny svato-štefanskej mali

je rozličného jazyka a nábo-
y spoločného občanstva vje-
rame, užívame jednaké prá-
osti. My sme teda všetci
ynovia tej jednej premilej
šetci uhri, ačprave dla
me.

. . . 5³/₄ millionov.
. . . 4¹/₆ millionov; té sa v roz-
nci, chorvati, srbi).
. . . 1³/₄ millionov.
. . . 2¹/₂ millionov. Okrem
cúzi, armeni, cigani a
pochádzajú a majú svoj indský

llyony takto sa delia:

. . . 7¹/₂ milliony
. . . 1¹/₂ milliony
. . . 2¹/₂ milliony
. . . 1¹/₆ milliony
. . . 2¹/₁₂ milliony
. . . 1¹/₂ milliona

ici ... 62000.
jú spolu 5 arcibiskupov a 22

rchov a 8 biskupov.
4 Superintendentov.

NOT (učenosť) A JEJ
EDKY.

sme ešte nie na tom stúpne
vlastne nemci stoja. Preto sa

nám učiť treba. Prostredky vzdelanosti sú školy. Týchto
ešte málo máme a opravdive dobrých škôl ešte menej. Máme
2 university (po slovensky: všeučeliská, to jest: naj-
vyššie školy v ktorých všetky vedy (známosti) učia). Jednu
universitu v Pešte, druhú v Záhrebe. Tretia bude teraz v
Koložváru. — Máme zo 12 právnické školy (kde sa práva
učia). — Máme kolo 100 gymnasia (latinské školy). — Okrem
týchto pripravovne pre duchovných, pre učiteľov, gazdovské,
vojenské, námornické školy. Vo Vacove ústav pre hluchó-
nemých a v Pešte pre temných (slepých). — Najpotrebnej-
šie sú nám ešte národné školy, tieto poslednie musíme sa
usilovať do poriadku doviest.

Naposledy máme rozličné spolky umelecké.

XII. ÚSTAVA (konštitucia)

Pod menom ústavy rozumieme této základné prá-
va, vedľa ktorých riadení bývame. — Krajinu rídi vláda.
(kormány, Regierung). Vládou nazývame tých najvyšších
úradníkov krajinských so všetkými pravomocnosťami (ha-
tóság, Jurisdiktion), ktoré krajinu správujú.

Kde najvyššiu vládu nie jeden, ale viac mužovia ma-
jú v rukách, tam je spôsob vlády, tak nazvaná, republika.

Kde najvyššiu vládu jedna osoba (čisar, kráľ, vojvoda) v sebe
spája, tam je spôsob vlády jednopanovanie, čili mo-
narchia.

Monarchia zase môže byť svehlavná, svevolná
(önkényes, absolut) aneb obmedzená, čili ústavná. V prvej
panuje čisar, alebo kráľ jedine dla szej vule, v poslednej ale dla
ústavných zákonov.

Uhorsko-so spoločníckými, čili bratrskými chorvát-
sko-slavonskými krajinami je ústavná monarchia,
aneb ústavné kráľovstvo, nad ktorým panuje Jeho
Veličenstvo, najjasnejší kráľ apoštolský, Franc Jozef, z domu
Habsburg-Lotrungen pochádzajúci. Jeho dediči sú spolu aj
dediči koruny svato-štefanskej.

Kráľ Pan moc zákonodárnu deli so snemom (dieta) čili zá-
konodárstvom krajinským.

Zákonodárstvo pozustáva z vyššieho a nižšieho do-
mu. Vo vyššom dome shromaždení sú krajinskí biskupi, grofové, baroni

a fcišpani; v nižšom dome sú shromáždení vyvolení poslanci (ablegati) krajinski.

Len to je zákonom krajinským, čo té dva domy snemu (diety) uridia a kráľ potvrdí.

Kráľ ridi a spravuje krajinu skrze ministerium. Ministerium pozustava z nasledujúcich ministrov:

1. Predseda celého ministeria. 2. Minister pri boku Jeho Veličenstva kralovského. 3. Minister vnútra. 4. Minister financií. 5. Minister verejných prác. 6. Minister osvety a náboženstva. 7. Minister spravodlivosti. 8. Minister obrany krajinskej. 9. Minister orby, priemyslu a kupectva. 10. Minister chorvátsko-slavonských záležitostí. — Ministerium je odpovedné snemu krajinskému.

XII. KRAJIN KORUNY SV-ŠTEFANSKEJ CÍMERI, FARBY A SVATÍ PATRONI.

Vláštno-uhorským címerom je vo dve poly rozdelený štít, ktorý v pravom, červenom poli má 4 štyry strieborné stužky (pántliky) a té znamenajú 4 hlavné potoky; na ľavom, tiež červenom poli má tri zelené hory, na strednej je postavená zlatá koruna a nad korunu strieborný dvojný kríž. Na vrchu štita spočiva koruna sv. Štefana. — Farby uhorské sú: červená, biela, zelená.

Sedmohradským címerom je, vodorovnou čiarou na dva poly rozdelený štít, a v jeho vyššom belavom (modrom) poli jest zlaté slunko, strieborný rastuci mesiac a pod ňom do slunka pozierajúci čierny orol; v nižšom zlatom poli vo dvoch riadoch 7 červené zámky (hrady).

Chorvátskym címerom je, na strieborné a červené kostky rozdelený štít.

Slavenským címerom je nebeskej barvy štít, ktorý dva strieborné pántliky (potoky) delia a medzi nima v červenom poli jedna kúna beží na pravo a nad ňou hviezdička sa lígoce.

Svaté patroni sú: v Uhorsku sv. Štefan kráľ — sväto v 20. Aug.
" v Sedmohradsku sv. Ladislav kráľ — sväto v 17. Jun.
" v Chorvátsku sv. Eliáš a sv. Roch — sväto v 20. Jul.
" a 16. Auguste.
" v Slavonsku sv. Ján krstiteľ — sväto v 24. Juniu

XIV. SÚSEDNÉ KRAJINY, A HRANICE KORUNY SVATO-ŠTEFANSKEJ:

Krajiny koruny sv-štefanskej hraničia od polnoci (severne) so Šľezkom, Haličom a Vladimírskom (Slezia, Gali-

cia, Lodomeria); — východne s východno-poludne a poludne (južne) Bosniou (oláh, szerb, bosnyákors) jaderským (adria) Krajinskom (Rakússkom (osztrák) a Moravou hranice sú; od polnoci, východu paty a dolnie Alpy; od polnoci; od západu moro jaderské potoky Lutava (Leitha) a Morymami, ku polnoci a východu ležia úzke doliny a presmyky je možná Jablúnka do Moravy; popradská presmyk pri Derečke do Haliču; tny; presmyky: Radna, Borgo, T do Moldavy; presmyky: Bodza, C (červená tureň) a Vulkán do valáš

Úlohy. Opakuj hranice krajiny najte hranice jednotlivých častiek krajiny dla najväčšieho počtu obyvateľov. — Menšie, najľudnatejšie a. t. d.

XV. RAKÚSSKO-UHORSKÝ ŠTÁT

Jeho Veličenstvo náš kráľ, jinými krajinami, ktoré neprislúchajú k rakússkej, ale ku korune cisársko-rakússkej (lajthania). Uhorsko a Rakússko tvoria sú jedno od druhého neodvislé vnútorné záležitosti každého slobodného a žiadnej nenie slobodno do vnútra zamiešať. Medzitým ale, pokiaľ sa nezrúšitedlnom sviazku živ uznávajú, preto majú aj isté spoločné záležitosti potahujúce sa za hranice a na tejto príčinu majú okrem svojej vlády ministerium. (Minister zahraničných a spoločných vojenských;

ždení vyvolení poslanci (able-
čo té dva domy snemu (diety)
krze ministerium. Ministerium
a. 2. Minister pri boku Jeho
nútra. 4. Minister financij. 5.
svety a náboženstva. 7. Minis-
krajinskej. 9. Minister orby.
morvatsko-slavonských záležito-
u krajinskému.

ŠTEFANSKEJ CÍMERI, PATRONI.

je vo dve poly rozdelený štít,
oli má 4 štyry striebné stuž-
ú 4 hlavné potoky; na lavom,
elené hory, na strednej je po-
korunu striebný dvojný križ.
na sv. Štefana. -- Farby uhor-

odorovnou čiarou na dva poly
vom (modrom) poli jest zlaté
od ňom do slunka pozierajúci
dvoch riadoch 7 červené zám-

striebné a červené kostky po-
tej barvy štít, ktorý dva strie-
nima v červenom poli jedna
ička sa ligoce.

Štefan kráľ -- sväto v 20. Aug.
Ladislav kráľ -- sväto v 17. Jun.
as a sv. Roch -- sväto v 20. Jul.

kratitel -- sväto v 24. Juniu

A HRANICE KORUNY ANSKEJ:

kej hraničia od polnoci (se-
Vladimírskom (Slezia, Gali-

cia, Lodomeria); -- východne s Bukovinou a Moldavou;
východno-poludne a poludne (južne) s Valáchiou, Srbskom,
Bosniou (oláh, szerb, bosnyákország); -- západne s morom
jaderským (adria) Krajinskom (Krain) Štýrskom (Stájer),
Rakússkom (osztrák) a Moravou (morvaország)..... Vlastné
hranice sú; od polnoci, východu a východno-poludňa Kar-
paty a dolnie Alpy; od poludňa Dunaj, Sáva, Un-
na; od západu moro jaderské, potom hory štýrske,
potoky Lutava (Leitha) a Morava. -- Obchod so sused-
nými, ku polnoci a východu ležiacimi, krajinami len prez
úžke doliny a presmyky je možný. Takéto sú: presmyk pri
Jablúnke do Moravy; popradská dolina, presmyk duklanský,
presmyk pri Derečke do Haliču; tatárska dolina do Bukovi-
ny; presmyky: Radna, Borgo, Töldeš, Békás, Gimes, Ojtoz
do Moldavy; presmyky: Bodza, Ósánc, Tömös, Vörös-Toroñ
(červená tureň) a Vulkán do valášskej krajiny.

Úlohy. Opakuj hranice krajín koruny sv. štefanskej. -- Me-
nujte hranice jednotlivých častiek kralovstva. -- Menujte krajiny ve-
dľa najväčšieho počtu obyvateľov. -- Menujte stolice najväčšie. -- naj-
menšie, najľudnatejšie a. t. d.

XV. RAKÚSSKO- UHORSKÝ ŠTÁT (Osztrák- magyar állam).

Jeho Veličenstvo náš kráľ, panuje ešte nad nektorými
jinými krajinami, ktoré neprislúchajú ku korune sv. štefan-
skej, ale ku korune cisársko-rakússkej. (Cis-lajthania, Trans-
lajthania). Uhorsko a Rakússko tvoria jednu monarchiu, ale
ony sú jedno od druhého neodvislé, samostatné štáty; svoje
vnútorné záležitosti každé slobodne rídi, oba majú své vlády
a žiadnej nenie slobodno do vnútorných záležitostí druhej sa
zamiešať. Medzitým ale, ponevác té štáty od 300 rokov v
nezrúšiteľnom sviazku žijú, a jedného za panovníka
uznávajú, preto majú aj isté spoločné záležitosti:
Této poslednie záležitosti potahujú sa na spoločné po-
selstva zahraničné a na spoločnú obránu. Z
tejto príčiny majú okrem svojej vlády i spoločné mini-
sterium. (Minister zahraničných záležitostí; mini-
ster spoločných vojenských; minister spoločných pe-

ňazitých záležitosti). Toto ministerium je odpovedné výslanstvu (delegacie) snema uhorského a rakúsského. — Té dva samostatné štáty tvoria jednu monarchiu, to jest: Rakússko-Uhorský Štát. Okrem 800.000 mužov spoločného vojstva, každá stránka má svojich zemebráncov (honvédov). Rozsiahlosť krajín dedičných koruny cisarsko-rakússkej má 5329 □ m. Obyv: 18.690.000.

Z toho teda vidíme, že na svete, okrem našej vlasti uhorskej, ešte aj jiných krajín, aneb štátov jest.

XVI. STRÁNKY SVETA.

Viac krajiny, aneb štáty (državy) jedna pri druhej ležiace, tvoria jednu stránku sveta. Keď na zemeguľu pohľadneme, vidíme, že 5 takých strán sveta jest, a ony sú jedna od druhej ohromnými morami, alebo prevelkými horami oddalené. Tá stránka sveta v ktorej my zijeme volá sa

Europa:

Europa je síce nie najväčšia stránka sveta, avšak ona nás najviac zaujíma, lebo v nej je naša vlasť; potom národy tejže stránky sveta vykročili na najvyšší stupeň vzdelanosti, vedy a priemyslu, preto ony panuju aj nad mnohými krajinami v ostatných stránkach sveta. Cestujme teda v duchu a na mappe (zemevidu) predovšem v Europe.

TRETÍ B

Stránky Sv

A. Europa. Štáty

V Europe sú krajiny a štáty

I. Našavlasť, aneb štefianskej. (vidz na stranách

II. Rakússké čisárts padu susedné s nami a ku nemu

a) Arcivojvodstvo rakússke

b) Kniežactvo solnoh

130 □ m. Obyv. 150.000.

c) Vojvodstvo štýrs

Obyv: 1.100.000.

d) Kniežactvo krajín

m. Obyv. 500.000.

e) Kniežactvo korúta

188 □ m. Obyv: 350.000.

Gorica a Gradiska kniež

f) Kniežacie grófstvo

(hercegitett grófsag Tyr. és Voralb.

h) Kráľovstvo české

5. Obyv. 140.000.

k) Vojvodstvo sliezké

Obyv. 500.000.

l) Kráľovstvo Halič

Lodomeria királyság). 1422-a m. Oby

m) Vojvodstvo Bukov

Obyv: m. 460.000.

n) Kráľovstvo dalmats

m. Obyv. 450.000.

a) PODOBA A PRIRODZENÉ

RAKUSSK

Krajiny toho čisártsva p
od východu ku poľnoci, západu
(iv, Bogen) polokruhlo jako neja
mi zakryté, medzi ktorými nal
v Tyrolsku, v Solnohrade v arc

TRETÍ BECH.

Stranky Sveta.

A. Europa. Státy europské.

V Europe sú krajiny a štáty nasledujúce:

- I. Našavlasí, aneb krajiny koruny sv. štefanskej. (vidz na stranách 25 — 81.)
- II. Rakússké čisárstvo. Ono je od východu a západu susedné s nami a ku nemu patria nasledujúce krajiny:
  - a) Arcivojvodstvo rakússké, hornie a dolnie (Enns-foletti is Enns alatti austriai főhercegség). 578 □-m. Obyv. 2.620.000
  - b) Kniežactvo solnohradské (Salzburgi hercegség). 130 □ m. Obyv. 150.000.
  - c) Vojvodstvo štýrské (Stájer hercegség). 407 □ Obyv.: 1.100.000.
  - d) Kniežactvo krajinské (Krajnai hercegség). 181 □ m. Obyv. 500.000.
  - e) Kniežactvo korúťanské (Karinthiai hercegség). 188 □ m. Obyv.: 350.000.
  - f) Gorica a Gradiska kniežacie grófstvo; pomorie istri-
anské a Terst (Triest) slobodné mesto. 135 □-a m. Obyv. 800.000.
  - g) Kniežacie grófstvo tyrolské a Voralberg
(hercegitett grófság Tyr. és Voralb. 522 □-a m. Obyv. 880.000.
  - h) Kráľovstvo české (Cseh királyság). 943-a m. Obyv.
5. Obyv. 140.000.
  - k) Vojvodstvo sliezké (Szileziai hercegség). 93 □ m.
Obyv. 500.000.
  - l) Kráľovstvo Halič a Vladimírsko (Galicia és
Lodomeria királyság). 1422-a m. Obyv. 5.300.000.
  - m) Vojvodstvo Bukovina (Bukovina hercegség). 189 □
Obyv.: m. 460.000.
  - n) Kráľovstvo dalmatské (dalmatia királyság). 232-□
m. Obyv. 450.000.

a) PODOBA A PRIRODZENÉ VLASTNOSTI ČÍSÁRSTVA
RAKÚSSKEHO.

Krajiny toho čisárstva prestierajú sa okolo Uhorska od východu ku polnoci, západu a poludňa v podobe obluka (iv, Bogen) polokruhlo jako nejaký srp. Ony sú zväčša hora-
mi zakryté, medzi ktorými nalezajú sa znamenité snežníky
v Tyrolsku, v Solnohrade v arcivojvodstvi rakússkom a ko-

rútanskom (Orteles 12.400', — Veľký Glockner 12.000', — Terglou 8.500', — Brenner 6.300'). — V polnočných krajinách fahňú hory Sudety, k nimžto prislúchajú tak nazvané Krkavce- Rudové- Izerové hory a Český les. (Medzi tými žaden vrch nevynika nad 5.000'). Na poludných stranách vyzdvihuje sa jedno divné, pusté, neúrodné pohorie: Karst, ktoro so samých vápenných skalísk pozostáva a v lóne svim nesčíslné jaskyne ukrýva. — Znamenitejších rovín neni len v Haliči a kolo Dunaja. Rastliny sú v tých krajinách té isté ktoré u nás, len stupeň úrodnosti je tam mensí (vynimajúc roviny české, moravské a dolno-rakúské). Hornie kraje sú z častky neúrodné. — Potoky a rieky: Dunaj, Dnjester, Vistula, Odera, Labe (Elba), Vltava, Jun.

Národ í sú pilní a pracovití. Dľa reči sú nemci, poliaci, česi, slovaní, morláci (chorváti v Dalmácii), taliani, valasi a armeni (v Bukovine). Najvzdelanejší sú nemci, česi a poliaci.

Dľa náboženstva su katolici (najviac), potom sjednotené a nesjednotené gréci, lutherani a židí.

b.) PRĚHLAD KRAJIN ČISÁRSTVA RAKÚSKEHO.

Prehliadnime té krajiny a sice začnime od východu:

a) Tu najprv vyššie Semohradska rozprestiera sa Bukovina. Poludniá stránka toho vojvodstva je horňatá, práve jako Sedmohradsko, peknými lesy ozdobená. Dalej ku východu a polnoci otvárajú sa obširnejšie doliny. Naposledy medzi potoky Dajstrom a Pruthom je úrodná, krásna rovina. Pecná je to krajinka, avšak národ je ešte nevyučení, nevzdelaní, preto roľníctvo a priemysel na nizkom stupni stoja. Obyv. sú najviac Rusiny. Je tu i niekoľko maďarských dedín. Hlavné mesto Černovič (34.000. obyv.).

b) Dalej ku západe rozprestiera sa Halič a Vladomirsko. Poludnie týchto stránky ležia v karpatskom kraji, sú tehda horňaté. Na polnočných stranách súžtu veľké urodne roviny. Roľníctvo a baniectvo je v tom kráľovstvi znamenité. Má i petroleum (kamenný olej). Priemyslu len málo co jest. Medzi Karpaty a rovinou vyzdvihujú sa vrchy

Mazurý nazvané. Potokov je v L v o v (Lemberg), hlavné mesto (pekné mesto (60.000 obyv.). B o c h nými solnými baňami. B r o d y, s

c) Vojvodstvo Sli častky rozdelené, ono je vrchov má, preto národ z pilností sa obzvlastne plátia a súkno (a jiné zelezné a ocelové veci (Troppau 20.000). Tešin, oba ma parne zeleza.

d) Markhrabstvo M krížom krážom je vrškami za doliny a rovinie sa rozprestia stupni dokonalosti stoja, tak též ku, a jiné pilností; Morava s úkenické potom na látky pa cellán, na ihly, cverny, papier s mnohými fabrikami a skladmi a pevnost. J i h l a v a (Igla) b (Austerlitz) 1805-m r. chýrečná b uzavretý pokoj medzi Rakúskom

e) Kráľovstvo Čes a rozsiahuje sa najdalej k poln čisárstva rakúsského. Ono je t — horamy pokrýto; ale hory úbočia úrodné. Medzi tými hor sa pekné široké doliny. V Čes je na vysokom stupni. Priemis nejšie sú vidieky na polnoci a (Riesenbgebirg) a rudových (E reční tkáci a čipkáři. Čessko kúpele. Má striebra, zeleza, ka dava, Elba. Hlavné mesta: P lebbe ležiace mesto na oboch bu

Tu bydlili dakedy česki pa Prahe jest universita a mnoho jiný mi najpeknější je kostol sv. Víta, v nep. na striebnom oltári, v strieb a mnoho (275) rozličných fabrik (13 s fabrikami na súkno. R u m b u r g g r ä t z, (Kralovec) pevnost (chyren rice, Plzno, Budejovice)

elký Glockner 12.000', —
(0'). — V polnočných kra-
imžto prislúhajú tak naz-
hory a Český les. (Medzi
.000'). Na poludních stra-
pusté, neúrodné pohorie:
ých skalísk pozostáva a v
a. — Znamenitejších rov-
unaja. Rastliny sú v tých
a stupeň úrodnosti je tam
moravské a dolno-rakús-
rodné. — Potoky a rieky:
Labe (Elba), Vltava, Jun.
tí. Dľa reči sú nemci, po-
váci v Dalmácii), taliani,
Najvzdelanejší sú nemci,

(najviac), potom sjedno-
a židi.

RAKÚSKOHO.

síce začneme od východu:
radská rozprestiera sa Bu-
vojvodstva je horiatá, práve
sy ozdobená. Ďalej ku vý-
širnejšie doliny. Naposledy
je úrodná, krásna rovina.
je ešte nevyučený, nevzde-
le na nízkom stupni stoja.
niekoľko maďarských dedín.
(1000. obyv).

riestiera sa Halič a Vla-
stránky ležia v karpatskom
očných stranách sú tu veľké
niectvo je v tom kráľovstvi
menný olej). Priemyslu len
ovninou vyzdvihujú sa vrchy

Mazurý nazvané. Potokov je v tom kráľovstvi mnoho. Zn. m.
L v o v (Lemberg), hlavné mesto (78.000 obyv). Krakov, pevnost,
pekné mesto (60.000 obyv). Bochnia a Vielička so svetohyr-
nými solnými baňami. Brody, s veľkým kupectvom.

c) Vojvodstvo Sliezske hornie a dolné na dve
časti rozdelené, ono je vrchovité; urodnej zeme len málo co
má, preto národ z pilností a priemyslu žije. V Sliezku
sa obzvlášť plátna a súkna (postav) tkajú, chýrečný zbroj
a jiné zelezné a oceľové veci vyhotovujú. Hlavné mesto Opava
(Troppau 20.000). Tešin, oba majú fabriky na plátno, súkno a to-
parne zeleza.

d) Markhrabstvo Moravské leží vôbec vysoko,
krížom krážom je vrškami zasietené, medzi ktorými široké
doliny a rovnie sa rozprestierajú. Rolníctvo na vysokom
stupni dokonalosti stojí, tak tiež priemysle, dochovávanie stat-
ku, a jiné pilností; Morava má nesčíslné fabriky, zvlášť
súkenické potom na látky pamutové a hadbabské, na por-
cellán, na ihly, cverny, papier a. t. d. Zn. m. Brno (Brünn)
s mnohými fabrikami a skladmi na súkno (74.000 obyv). Olomouc,
pevnost. Jihlava (Iglau) bohaté fabrické mesto. Slavkov
(Austerlitz) 1805-m r. chýrečná bitka. Nikolsburg [1866-ho r.
uzavretý pokoj medzi Rakúskom a Prúskom].

e) Kráľovstvo Česká leží k západu od Moravy
a rozšahuje sa najďalej k polnoci medzi všetkými krajinami
čísárstva rakúskeho. Ono je tiež — okrem doliny kolo Elby
— horami pokrýto; ale hory té sú najviac lesnaté a a jejich
úbočia úrodné. Medzi tými horami po celej krajine otvárajú
sa pekné široké doliny. V Česku roľníctvo a zahradníctvo
je na vysokom stupni. Priemysle sú tiež v kvete. Najneúrod-
nejšie sú vidieky na polnoci a východno-polnoci v krkavcá-
(Riesengebirg) a rudových (Erzgebirge) horách. Tu sú chý-
reční tkáči a čipkári. Česko má svetochybné liečivé vody a
kúpele. Má striebra, zeleza, kameného uhlia. Potoky: Mol-
dava, Elba. Hlavné mesta: Praha (Prága) pekné a ma-
lebo ležiace mesto na oboch brechoch Moldavy (Vltavy). —

Tu bydlili dakedy českí pánovníci v zámku Hradšín. V
Prahe jest universita a mnoho jiných škôl; medzi mnohými kostol-
mi najpeknější je kostol sv. Víta, v němž odpočívají ostatky sv. Jána
nep. na stříbrném oltáři, v stříbernej truhle. Jest tu i hvezdareň
a mnoho (275) rozličných fabrik (130.000 obyv). Reichenberg
s fabrikami na súkno. Rumburg s fabrikami na plátno. König-
grätz, (Královec) pevnost (chýrečná bitka v 1866-m r). Litom-
erice, Plzeň, Budejovice (Budweis), Joachimsthal.

Časlov, Prziibram banské mestá. Karlsbad (Váry), Marienbad, Teplice, chyrečné kúpele; a jiné znamenité mestá, ktoré priemyslamí vynikajú.

f) Arcivojvodstva Rakússke hornie a dolnie sú tiež veľmi hornaté, zvláštne ale v hornom Rakússku pozdvihujú sa veľké hory, medzi ktorými jest aj snežníkov. Len jedna väčšia rovina je medzi Moravou, Litavou a Dunajom. V hornom Rakússku je i povetrie zímnejšie, nežli v dolnom. Avšak v dolinách a po úbočiach úrodi sa obilia, ovoci, ba miestami i vína. V horách jest zezeza, soli, kamenného uhliá, a dreva. Rolnictvo a zahradičtvo všade je dokonalejšie, nežli u nás. Hlavná voda je Dunaj. Potom potoky Lutava (Leitha) a Morava. — Hlavné mesto: Viedeň (Bécs), sídlne a najväčšie mesto cisárstva a jedno z najpeknejších celej Európy. Leží v dolnom Rakússku pri Dunaji. Tu je sídelný hrad cisársky. Universita, rozličné školy, ústavy, banky, najhlavnejšie cisárske úrady, obrazareň, zbrojareň, rozličné pamätnosti, divadlá, prevelice krásne budoviska, veľké kupectvo, 30 kostoly, a medzi tými kostol sv. Štefana (s turnou na 72 siah vysokou) nčinkujú, že Viedeň je tretím svetomestom tejto stranky sveta. (630.000 obyv.). Blízko Viedne ležia Schönbrunn a Laxenburg, krásne cisárske paláce aneb hrady. V dolnom Rakússku je ešte mnoho jiných znamenitých a ludnatých miest, medzi ktorými vynika Neustadt, čili Nové mesto, v ktorom Zrinyi a Frangepán státi boli. Neustadt leží blízko hór Semmering, prez ktoré umelecky budovaná železnica vedie do Štyrska. — V hornom Rakússku zn. m. sú: Linec, pri Dunaji. Štajer s mnohými železnými fabrikami. Gmunden so slanými kúpeľmi. Hallstadt, so slaným jezerom.

g) Kniežactvo Solnohradské, krajinka s prevelikými horami a chladným povetím. Zn. m. Solnohrad (Salzburg) vysoko ležiace pekné mesto s cisárskym palácom. Gastein chyrečna kúpeľ pri snežníkoch.

h.) Tyrolsko a Vorarlberg najvyššie ležiaci kraj cisárstva s ohromnými horami a na 23 mil zeme rozprestierajúci sa snežníkami. V celej tej krajinke ani leu jednej znamenite širokej doliny niet. Z horách spúšťajú sa ľadové grúne (Gletscher), v zime úsušte (Lavinen), ktoré nekedy lesy a obce zniročia. Zn. m. Jnomostie (Jnnbruck). Brixen, Botzen, Trient, tu bolo pred 300 rokami obecné shromaždenie cirkevné. Bregenz, pri jezeru Bodens. Feldkirch.

i.) Kniežactvo Korútanské je tiež celkom hornaté, avšak má niekoľko úrodných dolín, jako je na príkl. dolina Drávy. Má bohaté železné a olovové bane. Zn. m. Če-

lovec (Klagenfurt) s fabrikami Villach, má železárné a olovové bane.

k.) Kniežactvo Kniežatstvá. Tu sú jaskyňo-bohaté hory). Zajímavé je tu jezero, zvodňuje sa a upaduje, tak, že polujú a ryby lapajú. Potok (Lajbach), Adelsberg má, s väčšími baňami živého striebra.

l.) Vojvodstvo Štyrských krajín cisárstva. Polno, poludnu otvárajú sa i pekné uhliá a zezeza. Štyrské železnice sú veľmi malebné (80.000 obyv.) pri potoku Mur.

m.) Kniežacie grófov pomorie Istrianské a Terezienský ostrov, tu je to hole, neúrodné, ry bez lesov, bez oko obvese vidno zakarpateľé kraky, i v vidiaka okolo Gorici. Tu pa Bora. Zn. m. Gorica, ná ú vojenským prístavom. Parenz, Terst (Triest), najväčšie kupecký obchod s celým svetom. Da zo čite zo všech strán sveta. Mir Maximiliana bývalého cisára mex.

n.) Kráľovstvo Dalmácie. Zeme na brehu mora jaderského, jako aj prez té mnohé ostrovy, chajíce. Má mnoho úzkych doličiek, nictvo je nepatrné, i priemysel sú najviac námorníci. Zn. m. v kupectvo. Split (Spalato); (Cattaro) prístavy a pevnosti s r

e.) HRANICE ČISA

Sú od polnoci Rusko a s Švajciersko; od poludňa Taliansko; od východu Moldava a

mestá. Karlsbad (Vary), Ma-
ské kúpele; a jiné znamenité mesta,

Rakússke hornie a dolnie
ale v hornom Rakúsku poz-
i ktorými jesto aj snežníkov.
zi Moravou, Litavou a Duna-
ovetrie zimnejšie, nežli v dol-
bočiach úrodi sa obilia, ovoci,
jest zezeza, soli, kamenného
ahradníctvo všade je dokona-
da je Dunaj. Potom potoky
Hlavné mesto: Viedeň (Bécs).
jedno z najpeknejších celej Eu-
Dunaji. Tu je sídelný hrad cisár-
avy, banky, najblavnejšie cisárske
né pamätosti, divadla, prevelice
30 kostoly, a medzi tými kostel
h vysokou) účinkujú, že Viedeň je
veta. (630.000 obyv.). Blízko Vie-
n burg, krásne cisárske paláce
je ešte mnoho jiných znamenitých
vynika Neustadt, čili Nové-
ín státi boli. Neustadt leží blízko
decky budovaná železnica vedie do
m. sú: Linec, pri Dunaji. Šta-
ni. Gmunden so slanými kú-
jezerom.

nohradské, krajinka s pre-
ovetrim. Zn. m. Solnohrad
to s cisárskym palácom. Gastein

arlberg najvyššie ležiaci
rami a na 23□ míľ zeme roz-
i. V celej tej krajinke ani leu-
ny niet. Z horách spúšťajú sa
zíme úsušte (Lavinen), ktoré

Zn. m. Jnomostie (Jnn-
rient, tu bolo pred 300 rokami
Bregenz, pri jezeru Bodén.

rtánské je tiež celkom hor-
ých dolín, jako je na príkl. do-
né a olovové bane. Zn. m. Ce-

lovec (Klagenfurt) s fabrikami bielokrušu (Bleiglätte, Bleiweiss).
Villach, má železárne a olovo-topárne.

k.) Kniežactvo Krajinské zväťša je tiež hor-
naté. Tu sú jaskyňo-bohaté hory Karst (najviac vápenné
hory). Zajímavé je tu jezero Zirkniz, ktoré časom ro-
zvodňuje sa a upaduje, tak, že každý rok v ňom trávu kosia,
polujú a ryby lapajú. Potok: Sáva. Zn. m. Lublana
(Lajbach). Adelsberg má, svetochyrmú jaskyňu. Idria s naj-
vätsimi baňami živého striebra, (rtuť).

l.) Vojvodstvo Štýrske, jedno z najpeknej-
ších krajín cisárstva. Polnočná stránka veľmi horúatá; k
poludňu otvárajú sa i pekne úrodné doliny. Má kamenného
uhlia a zezeza. Štýrske zezezo je výborné. Zn. m. Gratz, le-
ží veľmi malebne (80.000 obyv.). Marburg, pri Drave. Leoben,
pri potoku Mur.

m.) Kniežacie grófstva Gorica, Gradiska,
pomorie Istrianské a Terst. Do mora siahajúci pol-
ostrov, tu je to hole, neúrodné pohorie Karst, smutné to ho-
ry bez lesov, bez oko obveselujúcich rastlín; len sem a tam
vidno zakarpatelé kraky, i v dolinách len biedné role, okrem
vidieka okolo Gorici. Tu panujú strašné víchrice menom
Bora. Zn. m. Gorica, ná úrodnej rovine, má i vinice. Pola s
vojenským prístavom. Parenzo, sídlo biskupa. — Slobodné mesto
Terst (Triest), najvätsie kupecké námorské mesto cisárstva. Má
obchod s celým svetom. Da zo 12.000 lode priplávajú do Tersta ro-
čite zo všetkých strán sveta. Miramare, krásny palác nešťastlivého
Maximiliana bývalého cisára mexikánskeho.

n.) Kráľovstvo Dalmatské, úzky to smuch
zeme na brehu mora jaderského, i prez ne tahnú hory Karst,
jako aj prez té mnohé ostrovy ku tomu kráľovstvu prislú-
chajúce. Má mnoho úzkych dolín, obširnejšej ani jednej. Rol-
níctvo je nepatrné, i priemyslu je tu len málo. Obyvatelia
sú najviac námorníci. Zn. m. Zador (Zara) má prístav a ži-
vé kupectvo. Split (Spalato); Dubrovnik (Ragusa), Kotor
(Cattaro) prístavy a pevnosti s nezdravým povetrim.

c.) HRANICE ČISARSTVA RAKÚSSKEGO.]

Sú od polnoci Rusko a Nemecko; od západu Nemecko
s Švajciarsko; od poludňa Taliansko, more jaderské, Turec-
ko; od východu Moldava a Rusko.

Úlohy. Sostav krajiny čisárstva rakúskeho dľa rozsiahlosti — dľa počtu obyvateľov? Vyhľadaj a menuj potoky. Vyhľadaj a menuj najvyššie hory. — Ktoré krajiny čisárstva ležia najďalej k západu — k východu...? Vykresli Bukovinu, — Sliezko a t. d.

3. Jiné štáty europské.

Kamkoľvek by sme cestovali od nás, či na západ, či na východ a t. d. všade by sme prišli do nejakej krajiny; všade by sme videli hory, doliny, potoky, rieky, dediny a mestá. Obráťme sa prvé k poludniu a tak pojdeme do okola.

1. Turecko a Grécko. K poludniu od nás leží balkanský, aneb turecko-grécky polostrov na nomž rozličné, najviac slovanské národnosti bývajú. Ten polostrov má na polnočnej strane, zvláštne kolo dolného Dunaja veľké roviny, inde všade je zväčša horinatý. Hory: Balkan, Egri-Dagh čili Orbelus a Pindus. Potoky?... Podnebie je príjemné, teplejšie nežli u nás. Zimy len na polnočných stranách jest; inde počas zimy len dážď bývajú. Pôda je úrodná, ale nedokonale obrábaná. Rodí sa obilie, kukurica, olivo, víno, bavlna, riž, dobrá ovoc. Na tom polostrove je turecké čisárstvo s krajinami pod ochranou tureckú postavenými, a kráľovstvo grécke ku Turecku prislúchajú mnohé ostrovy v blízkych morách ležiace.

a.) Turecké Čisárstvo. Rozs: 6175 □ m. Obyv: 11.000.000. Oni sú, okrem kresťanov, mahomedani. Čisára volajú sultánom. Hl. m. Carihrad (Konštantinopol), velice pekne leží. Má 700.000 obyv: Zn. m. Drienopole, Várna, Gallipole, Filipopole, Sofia, Salonich.

Krajiny pod ochranou tureckou, čili poplatné sú:

aa.) Vojvodstvo Srbské, 1107 □ m. 1.100.000 obyv. srbí, východno greckého náboženstva. Srbsko je vrchovité, ale veľmi úrodné. Hl. m. Belgrad, pevnosť, nekedy bolo uhorské. Zn. m. Semendria, Sabac, Kragujevac.

bb.) Vojvodstvo Rumunské (spojená Moldva a Valachia) 2090 □ m. Obyv: 4.000.000. Najviac úrodná rovina. Hl. m. Bukarešt. Zn. m. Jassy, Galac.

cc.) Vojvodstvo Čiernahora (Montenegro) 60 □ m. Obyv: 200.000. Hornia krajinka. Hl. m. Cettinje.

Turecko má osadné krajiny i v druhých stránkach sveta.

b.) Kráľovstvo Grécke 948 □ m. Obyv: 1.320.000 greci. Krajinka horinatá a morom poprerivaná.

Hl. m. Atheny, staro-lávne mesto Patras. Ku tomu kráľovstvu patria

2. Čisárstvo Russ

Rozsiahlosť Russka v tejto strane. Obyv: 68 milliony. Siahá od čierneho moru, a od Haliču až po ské Russko je preveliká, len sa pretrhnutá rovina. Na polnočnej jako sú: Ladoga, Onega, Ilme najväčšej rieky europskej, má ve Prút, Don, Dnjepr, Dvina, Pets rozsiahle, preto i podnebie je takmer večnú zimu a na poludni čajne na 9 pásma delia podnebie večného ľadu — mochu — lesn sa roľníctva, — pásmo žita a olivy. Zem je tehda miestami Russko má zlata, striebra, platy drahých kameňov, soli, kamen mysle len teraz začínajú sa divi rozličným národnostiam patria notení greci, katolíci, protesti vzdelanejšie sú čisárstva tohoto Petrohrad (Pétěrvár) veľmi m. Moskva, Nižni-Novgorod, Odessa, Kiev, Varšava.

Russko má ešte v druhej strane co sú väčšie nežli celá Európa.

3. Kráľovstvo Šve

veliký polostrov severnej Európy 6 milliony. Zväčša protestanti, kráľovstvo je tiež horinaté hlavný Podnebie je zimné. Zima i na mesiaci, preto tu pšenica nedozri a jeseň sotva trvá za 52 dní. S Junia, a o pol Augusta už nov 7 týždne ustavične vidno na obl neá slunko i o pol noci vidno lete ale nasleduje tá predlhá zima

stva rakúskeho dla rozsiahlo-
a menij potoky. Vyhľadaj a
ny čisárstva ležia najdálej k
ovinu, — Sliezko a t. d.

europské.

li od nás, či na západ, či
prišli do nejakej krajiny;
potoky, rieky, dediny a
iu a tak pojdeme do okola.
K poludniu od nás leží
o-grécky polostrov na
národnosti bývajú. Ten po-
lástne kolo dolného Duna-
tša hornatý. Hory: Bal-
us a Pindus. Potoky?...
nežli n nás. Zimy len na
čas zimy len dažde bývajú.
obrabaná. Rodí sa obilie,
z, dobrá ovoc. Na tom po-
s krajinami pod ochrá-
álovstvo grécke Ku
v blízkych morách ležiace.
o. Rozs: 6175 m. Obyv:
estánov, mahomedani.
Carihrad (Konštantinopel).
m. Drienopole, Varna,
Salonich.
kou, čili poplatné sú:
107 m. 1.100.000 obyv.
stva. Srbsko je vrchovité.
d, pevnosť, nekedy bolo uhorské.

u n s k é (spojená Moldva a
000. Najviac úrodná rovina.
y, Galac.
ernahora (Montenegro)
krajinka. Hl. m Cetinje.
v druhých stránkach sveta.
écke 948 m. Obyv:
atá a morom poprivaná.

Hl. m. Atheny, staroslávne mesto. Zn. m. Korynt, Nauplia.
Patras. Ku tomu kráľovstvu patria i nektoré ostrovy.

2. Čisárstvo Russké. Najvätsi štát Europy.
Rozsiahlosť Russka v tejto stránke sveta má 96.000 m.
Obyv: 68 milliony. Siahá od severno-ladového mora po
čierné moro, a od Haliču až po Ural a Kaukazus. Europ-
ské Russko je preveliká, len sem a tam nízkymi horkami
pretrhnutá rovina. Na polnočnej stránke má veľké jezerá,
jako sú: Ladoga, Onega, Ilmen, Pejpus. Okrem Volg y,
najväčšej rieky europskej, má veľké potoky a rieky: Dnjestr,
Prút, Don, Dnjepr, Dvina, Petschora. Ponevác Russko je tak
rozsiahlé, preto i podnebie je v ňom rozličné. Na polnoci
takmer večnú zimu a na poludni príjemné povetie má. Oby-
čajne na 9 pásma delia podnebie Russka, totižto: pásmo
večného ladu — mochu — lesných stromov, — počínajcieho
sa roľníctva, — pásmo žita a lanu, — pšenjci, — vina, —
oliv. Zem je tehda miestami úrodná, miestami neúrodná.
Russko má zlata, striebra, platyny (biele zlato) medi, zeleza,
drahých kameňov, soli, kamenného uhlia. Roľníctvo a prie-
mysle len teraz začínajú sa dvíhať. Obyvatelia snad ku 100
rozličným národnostiam patria a sú dla náboženstva nesjed-
notení gréci, katolici, protestanti, židi, mahomedani. Naj-
vzdelanejšie sú čisárstva tohoto krajinky západné. Hl. m. Sv.
Petrohrad (Pétěrvár) veľmi pekné mesto, (580:009 obyv.) Zn.
m. Moskva, Nižni-Novgorod, Kazan, Astrahan,
Odessa, Kiev, Varšava.

Russko má ešte v druhej stránke sveta, v Asii, krajiny,
co sú väčšie nežli celá Európa.

3. Kráľovstvo Švedské a Norvežské, pre-
veliký polostrov severnej Europy. Rozs: 13.830 m. Obyv:
6 milliony. Zväčša protestanti, oni sú nemeckej fajty. Toto
kráľovstvo je tiež hornaté hlavný reťaz hôr volajú: Kjöl en.
Podnebie je zimné. Zima i na poludních stranách trvá za 8
mesiac, preto tu pšenica nedozreje. Dalej k polnoci jar, leto
a jeseň sotva trvá za 52 dni. Sneh začína topiť sa ku koncu
Junia, a o pol Augusta už nový napadá. V lete slunko i za
7 týždne ustavične vidno na oblohe; z jednej hory pri Tor-
neá slunko i o pol noci vidno v 21 m Juniu. Po krátkom
lete ale nasleduje tá predlúhá zima, v ktorej noci i po 7 týž-

dne sú dlhé a bývajú snehom, mesiacom a polnočnou zorou osvietené. Veľká časť kráľovstva toho je neúrodná, má ale preveliké lesy a v horách striebra, zlata, medi, železa, ciny a jiné kovy; potom množstvo divokých zverí. V týchto krajinách je mnoho jezer, potokov a mlák; potoky ale pre časté vodopády nie sú plavné. Hlavnou živnosťou je rybárstvo a baníctvo, potom námorské kupectvo. Hl. m. Stockholm. Kristiania. Zn. m. Upsala, Bergen, Drontheim, Hammerfest (najsevernejšie mesto Európy.) — Ku Švédskemu prislúchajú ostrovy Öland a Gothland.

Kráľovstvo Danske leží nižej Švédska ku poludniu, a pozostáva z jednej častky polostrova Jütland a z niekoľko ostrovov. Rozs: 693 □ m. Obyv: 1,600.000; protestanti. Krajinka tá je rovná, má úrodné polia a prekrásne lesy. Ku nej prislúchajú ostrovy Island, Faröer a Grönland. — Tieto ostrovy ku polnoci vysoko ležia a sú kraje takmer večnej zimy. Island je veľmi horiatý, má sopky (hory, čo v nich podzemný oheň horí) Hekla, Krabla, Jökulur; tieto na veky vymetajú zo seba popel a skaly; má Island i také miesta, čo z nich vriaca voda vyvie- ra (Geyser). Obyvatelia živia sa kupectvom, rybárstvom a a remeslami. Pri Islande a Grönlande lapajú veľryby. Dansko má krajinky a niekoľko mestá i v Afrike a na Asiatických ostrovoch. Hl. m. Kopenhaga.

5. Čísárstvo Nemecké, leží v prostred Európy. Rozs: 9776 □ m. Obyv: 69 milliony. Dľa národnosti: nemci, poliaci a Slováci. Dľa náboženstva: katolíci, protestanti, židi. Poludnie strany sú horiaté, severné ale dolné roviny. Táto podoba zeme pričinkuje, že rieky a potoky Nemecka zväčša k polnocnému moru tečú, a len menšia časť tých potokov teče s Dunajom do čierneho mora. Potoky a rieky sú: Rýn (Rhein), Majná, Neckar, Maass, Mosel, Ems, Vesper, Elba (Labe) Odera, Vistula, Dunaj, Lech, Isar, Inn. — Podnebie je na horňom kraji chladné v stredku a na rovni stredné a príjemné. Osveta a vzdelanosť národa, roľníctvo, baníctvo, remeslá, priemysla sú tu na najvyššom stupni. Nemecké školy sú v Európe najlepšie. Nie len mestický, ale i dedinský národ je dostatočne učený tak, že roľník za pluhom noviny si číta a mnoho dobrého sa naučí. Kupectvo je tiež v roz-

kvete. Železnice hotových morských a riekových lodí, kupecké mestá: Altona, Hamburk, Štettin, Königsberg, Lipsko, (Breslau) a. t. d.

Politicky Nemecko tvorí 25 jednotných štátov a jednu provinciu; pruský kráľ a ostatné krajiny majú svojich zogl. Fürst).

Vedľa polohy delí sa Nemecko na stredné štáty.

- a) Polnočno (severno)-pruské kráľovstvo Prusko. Hl. m. Berlin (700.000). Königsberg, Posen, Vratislava, D. Hannover, Magdeburg, Kassel, Frankfurt a. M.
2. Kráľovstvo Sasko. Hl. m. Drazdany (Dresden), Chemnitz, Zwickau.
3. Veľké vojvodstvo Sasko. Obyv: 290.000. Hl. m. Veimár.
4. Vojvodstvo Sasko-Altenburg. Hl. m. Altenburg.
5. Vojvodstvo Sasko-Koblenz. Hl. m. Gotha.
6. Vojvodstvo Sasko-Mecklenburg. Hl. m. Rostock, 45 □ m. Obyv. 182.000.
7. Vojvodstvo Reus:
  - a) Reus-Sleiz, 15 □ m.
  - b) Reus-Greiz, 64 □ m.
8. Vojvodstvo Schwarzburg:
  - a) Schwarzburg-Rudolstadt, 75.000. Hl. m. Rudolstadt.
  - b) Schwarzburg-Sonderhausen, 68.000. Hl. m. Sonderhausen.
9. Kniežactvo Valdeck a Rolsen.
10. Kniežactvo Lippe-Detmold. Hl. m. Detmold.
11. Kniežactvo Schaumburg-Lippe. Hl. m. Bückeburg.
12. Vojvodstvo Braunschweig. Hl. m. Braunschweig. Obyv: 303.000.
13. Vojvodstvo Anhalt-Dessau.

mesiacom a polnočnou zorou
a toho je neúrodná, má ale
ra, zlata, medi, zezeza, ciny
vokých zver. V týchto kra-
a mlák; potoky ale pre časté
ou živnosťou je rybárstvo a
ctvo. Hl. m. Stockholm.
a. Bergen, Drontheim,
esto Európy.) — Ku Švedskemu
hland.

leží nižšie Švedska ku polu-
polostrova Jütland a z ne-
n. Obyv. 1,600.000; prote-
má úrodné polia a krásne
ovy Island, Faröer a
u polnoci vysoko ležia a sú
land je veľmi horňatý, má
ý oheň horí) Hekla, Kra-
vymetajú zo seba popel a
co z nich vriaca voda vyvie-
sa kupectvom, rybárstvom a
nlande lapajú veľryby. Dan-
está i v Afrike a na Asiatic-
naga.

ké, leží v prostredí Európy.
liony. Dľa národnosti: nemci
va: katolíci, protestanti, židi.
severné ale dolné roviny.
že rieky a potoky Nemecka
ečú, a len menšia časť tých
ierného mora. Potoky a rie-
á, Neckar, Mass, Mo-
(Labe) Odera, Vistula,
— Podnebie je na horňom
a rovni stredne a príjemné.
rolníctvo, baníctvo, remeslá,
a stupni. Nemecké školy sú
mestický, ale i dedinský ná-
e rolník za pluhom noviny si
uú. Kupectvo je tiež v roz-

kvete. Železnice hotových má skôro na 3000 míle. Ná-
morských a riekových lodí blízko 14.000. Svetochybné sú
kupecké mestá: Altona, Hamburg, Brema, Danzig, Lübeck,
Stettin, Königsberg, Lipsko, Köln, Frankfurt, Vratisláva
(Breslau) a. t. d.

Politicky Nemecko tvorí štátny spolok, ktorý z
25 jednotlivých štátov a jednej ríšskej krajinky (Reichs-
provinz) pozostáva; prusský kráľ je „nemeckým cisárom“
a ostatné krajiny majú svich kráľov, alebo vojvodov (Her-
zog. Fürst).

Vedľa polohy delí sa Nemecko na polnočné a na po-
tudnie štáty.

a) Polnočno (severno)- nemecké štáty sú:

1. Kráľovstvo Prusské, 6367 □ m. Obyv. 24 mil-
liony. Hl. m. Berlin (700.000. obyv.) Zn. m. Potsdam, Danzig,
Königsberg, Posen, Vratislava, Düsseldorf, Köln, Koblenz, Aachen,
Hannover, Magdeburg, Kassel, Frankfurt pri Majne a. t. d.
2. Kráľovstvo Sásské, 272 □ m. Obyv. 2 1/2 millio-
ny. Hl. m. Drazďany (Dresden). Zn. m. Lipsko (Leipzig), Meis-
sen, Chemnitz, Zwickau.
3. Veľké vojvodstvo Sás- Veimar- Eisenach, 66 □ m.
Obyv. 290.000. Hl. m. Veimar.
4. Vojvodstvo Sás- Altenburg, 24 □ m. Obyv. 142.000. Hl.
m. Altenburg.
5. Vojvodstvo Sás- Koburg- Gotha, 35 3/4 □ m. Obyv. 168.000.
Hl. m. Gotha.
6. Vojvodstvo Sás- Meiningen- Hildburghau-
sen, 45 □ m. Obyv. 182.000. Hl. m. Meiningen.
7. Vojvodstva Reus:
a) Reus- Schleiz, 15 □ m. Obyv. 88.000. Hl. m. Schleiz.
b) Reus- Greiz, 6 1/2 □ m. Obyv. 44.000. Hl. m. Greiz.
8. Vojvodstva Schwarzburg:
a) Schwarzburg- Rudolstadt, 17 1/2 □ m. Obyv.
75.000. Hl. m. Rudolstadt
b) Schwarzburg- Sonderhausen, 15 1/2 □ m. Obyv.
68.000. Hl. m. Sonderhausen.
9. Kniežactvo V�ldeck, 20 1/4 □ m. Obyv. 57.000. Hl. m.
Arolsen.
10. Kniežactvo Lippe- Detmold, 26 □ m. Obyv. 110.000.
Hl. m. Detmold.
11. Kniežactvo Schaumburg- Lippe, 15 □ m. Obyv.
37.000. Hl. m. Bückeburg.
12. Vojvodstvo Braunschweig (Brunsvick), 67 □ m.
Obyv. 303.000. Hl. m. Braunschweig.
13. Vojvodstvo Anhalt, 48 1/4 □ m. Obyv. 198.000. Hl. m.
Dessau.

burg, 117□m. Obyv: 317000.

enburg-Schverin. 234□
in

enburg-Strelitz, 39 $\frac{1}{2}$ □m.
elitz. (Neu-Strelitz).

a, Lübeck, Hamburg. ná-

ské štáty.

ké, 1382□m. Obyv: 5 milliony.
170.000 obyv. Zn. m. Nürnberg.
burg. Passau. Speier.

g, 353□m. Obyv: 1.800.000.
Zn. m. Tübingen, Ulm, Marbach.
77□m. Obyv: 1 $\frac{1}{2}$ miliona Hl.
n, Heidelberg, Freiburg, Baden-

en, 139□m. Obyv: 853.000.

inz, pevnost. Worms, Giesen.

ein 3□m. Obyv: 8360. Hl.

s-Lotharingia 359□m.
necko francúzkej v 1870m roku
rassburg, mesto a pevnost.

rieky Nemecka, prez ktoré kraji-
mestá ležia pri tých veľkých
stujú od nás do Berlína, do Mni-

ciarská, spolek 22 slobod-
ktoré užívajú rovné práva a
ujú. Rozs: 740□m. Obyv:

nemci, taliani. Dľa nábožen-
Švajciarsko je nad hladinou

rchovatejšia krajina Európy.
preveliké snežníky, večným

ay: Bernina (10.500'), Död-
reckhorn (12.613'), Jungfrau

.205'), Bernhard (10.400'),
(14.222'): a blízko v Savojs-

7'). Po medzi té ohromné hory
edú do súseďných krajín, a na

átoré, počestným hospodu a
mňú laviny, sv. bernhardské
u v snehu zachránených ľudí

vyučené psy.) Medzi týmito snežníkmi je mnoho jezerov a
a vodopádov. (Ktoré potoky majú tu pramene?) Podnebie
je dľa polohy rozličné. Ľud schopný, pilný. Vedy, premysle
prekvitajú. Kde čo to úrodnej zeme jest, roľníctvo je v kvete.
Na úbočiach chyrečné švajciarské kravy. Švajciarský syr po
celom svete predáva sa. V Švajci sú mnohé fabriky na hod-
babné, pamutové látky, na hodinky, mašiny a rozličné veci.
Zn. m. Ženeva (Genf 42.006 obyv.) Bern (35.000 obyv.).
Sv. Gallen. Basel, Curich (Zürich), Lausanne.

7. Kráľovstvo Talianské; polostrov s nektó-
rými ostrovy (najväčší Sicília) leží medzi dvoma morami k
poludňu od Rakúska. Rozs: 5371□m. Obyv: 25 milliony,
taliani a najviac katolíci. Prez celý ten ostrov ťahne pohorie
apeninské, preto sa i ten polostrov volá apeninským
polostrovom. Na polnočných stranách sú veľké roviny. Kolo
výtokov Arna a Tibera jesú veľké močiare, jejichž výpary
tamejší kraj nezdravým robia. Na polnoci u pätách snež-
níkov rozprestierajú sa veľké jezerá. Potoky: Po, Eč, (Adige)
Arno, Tiber. Medzi horami sú dve sopky: Vesuv a Etna.
Podnebie je velice príjemné; v strednom a južnom Tali-
ansku zriedka kedy je zima. Pôda je úrodná. Rodí sa rýža,
vína, pšenica, oliva, fig, citromov, pomerančov, dobrej ovoci.
V tej krajine sprievádza sa veľké hობabníctvo. Národ talian-
ský je (pre horúcosť) trošku lenivý a nie na dosť vzdelaný.
Hl. m. Rím, starobylé mesto; tu býva i pápež v paláci
vatikanskom, pri nomž je slavný kostel sv. Petra, najväčší
na svete. V Ríme vidno je tých najkrajších obrazov, mar-
morových sôch (štatue), a starodávných rozvalín. (210.700
obyv.). Zn. m. Florenc, Benátky (Venedik), Mai-
land, Neapel, Turin, Genua, Pisa, Palermo.

V Talianskom je i maličká republika San-Marino 1-□
m. a 8000 obyv.

8. Republika Francúzska, 10.040□m. 37
milliony. Francúzi, Katolíci. Východná stránka je hornatá,
západná a južná najviac rovinná. Potoky, Rhone, Saone,
Garonne, Loire, Sajna. Podnebie je príjemné a v južnom
Francúzsku teplé. Zem je úrodná. Rodí obilia, vína, oliva,
južnej ovoci. Roľníctvo a priemysle sú na vysokom stupni.
Francúzsko má nečíslné fabriky na rozličné výrobky zvláste

ale na té najdrahšie hodbabné látky. Hl. m. Paríž, 2 miliony obyv. jedno z najslavnejších miest celého sveta; leží na 3 milach zeme. Paríž je, tak rečeno, stredisko celého sveta. Zn. m. Versailles, Lyon, Bordeaux, Marseille. — Ku francúzsku patrí ostrov Korzika a nektoré krajiny a ostrovy v druhých stránkach sveta.

O. Kráľovstvo Belgické v susedstve Nemecka a Francúzska. Rozs: 535 m. Obyv: 5 miliony. Na východe a poludňu je vrchovité, na polnoci a západe rovné. Ono je úrodné. V horách má zeleza a kameného uhlia. Potoky: Maas a Šelda. Národ je francúzsky a nemecký, veľmi pilný vzdelený. Rolníctvo a premysle sú v rozkvet. Tá krajinka má mnoho železníc a prieplavov, preto je tu veľké kupectvo Hl. m. Brusel. (190.000) tu robia té najdrahšie čipky. Zn. m. Antverpen, Gent, Lüttich (tu fabriky na zbroj a mašiny). Namur, Mecheln.

10. Kráľovstvo Nizozemsko (Németalföld, Niederlande, Hollandia). Rozs: 641 m. Obyv: 3.700.000. Národ nemeckej fajty, protenstanský. Nizozemsko je dolnia rovina pri severnom mori ležiaca. Morské brehy sú tak nízke, že proti vlnám morským museli sa ohrady vystaviať. Podnebie je veľmi mlhovité. Potoky: Rýn, Maas, Šelda a medzi nimi mnohé prieplavy. Národ zamestnuje sa roľníctvom, rybárstvom (harengy) a kupectvom. Hl. m. Haga. Zn. m. Amsterdam, veľké kupecké mesto, leží medzi mlákami, preto domy sú na drevených stĺpoch (páloch) vystavené. Rotterdam Utrecht, Gröningen kupecké mestá.

K tomu kráľovstvu patrí veľké vojvodstvo Luxemburg a jine krajinky v druhých stránkach sveta.

11. Kráľovstvo Veľkej Britanie, to jest spojená anglická, škótská a írská krajiny celkom morom otočené. Rozs: 5770 m. Obyv: 30 miliony. Reč anglická. Náboženstva rozličné; najviac protesantí a katolíci. Anglia je na západe horňatá, na východe rovná. Škotia skôro celá horňatá. Írská vo stredku rovina, na severných a južných krajoch vrchovitá. Podnebie dla polohy rozličné, mierné. Pôda-okrem vrhov, zvláste škotských-úrodná. Rolníctvo dokonalé. Chy-rečné sú anglické kone a statek, vínohrozno tu nedozrieva, lebo pre výpary morské v tých krajoch veľké mlhy panujú.

V Škoti je hladnejšie a na severnom snehom prikryté. V horách jest ného uhlia. Premysle kvitnú. Britanie. Chyrečné sú anglické mašiny výrobky. Námorské kupectvo je prichádzajú a odchádzajú i po Potoky: Humber, Ouse, Tem Barrov. Hl. m. Londyn, má väčšie kupecké mesto na svete. Liverpool, Manchester, Birminghams, Bristol, Plymouth, Glasgow, — V Irsku Cork.

Ku Britanie prislúchajú mnohé krajinky v druhých stránkach sveta, čo sú väčšie

12. Kráľovstvo Španielske. Francúzska na polostrove pyrenejskej. Rozs: 505 m. Obyv: 16 miliony. Reč španielska. Španielsko od ostatnej Európy oddelené vysokými vrchmi východnými sú horý: Sierra Nevada, to jest krajiny dva rovnobežné retazy hory. V horách jest strieborné kameného uhlia. Rieky a potoky: Guadiana, Guadalquivir, Manzanares, suché. Pôda obzvláste v dolinách. Rodí sa pšenica, vína, rýža, dýň, vej trstí, šafranu, sladkého dreva dohanu, vav (drevo čo z neho kožu d. Jest tu mnoho tých fajných koňov a mulíc. Národ je málo civilizovaný. Priemyslu málo. Hl. m. Madrid. Zn. m. Escorial s chyrečným kláštorom (má 20 dvorov a kolón). Salamanca, Saragossa.

Ku Španielsku patria ostrovy, ktoré krajinky v druhých stránkach

13. Kráľovstvo Portugalsko. V Európe, pri atlantickom svetom

y. Hl. m. Paríž, 2 mil-
ni miest celého sveta; leží
k rečeno, stredisko celého
on, Bordeaux, Mar-
strov Korzika a nektoré
ach sveta.

ké v susedstve Nemecka
Obyv: 5 milliony. Na vý-
polnoci a západe rovné.
a kameného uhlia. Potoky:
y a nemecký, veľmi pilný
i v rozkve. Tá krajinka
preto je tu veľké kupectvo
obia té najdrahšie čipky.
üttich (tu fabriky na
eln.

zemsko (Németalföld,
1 m. Obyv: 3.700.000.
ký. Nizozemsko je dolnia
orské brehy sú tak nízke,
a ohrady vystaviať. Pod-
Rýn, Maas, Selda a medzi
estnuje sa roľníctvom, ry-
Hl. m. Haga. Zn. m. Am-
leží medzi mlákami, pre-
(páloch) vystavené. Rot-
en kupecké mestá.
ké vojvodstvo Luxemburg
ch sveta.

ej Britanie, to jest
tá krajiny celkom morom
30 milliony. Reč anglická.
esantí a katolíci. Anglia je
ná. Škotia skôro celá hor-
severných a južných krajoch
ličné, mierne. Pôda-okrem
Roľníctvo dokonalé. Chy-
vínohrozno tu nedozrieva,
ajoch veľké mlhy panujú.

V Škóti je hladnejšie a na severných krajoch hory sú večným
snehom prikrýté. V horách jest zlata, cinu, zeleza, kame-
ného uhlia. Premysle kvitnú. Britania má najviac fabrik na
svete. Chyrečné sú anglické mašiny, nože, britvy a jiné zelezné
výrobky. Národné kupectvo je tu nesmierne veľké, do roka
prichádzajú a odchádzajú i po 30.000 té najväčšie lode. —
Potoky: Humber, Ouse, Temse, Severn, Mersey, Clyde,
Barrov. Hl. m. Londyn, má vyššie 3 milliony obyv. Naj-
väčšie kupecké mesto na svete. Zaujima $4\frac{1}{2}$ m. Zn. m. Li-
verpool, Manchester, Birmingham, Hull, Ox-
ford, Bristol, Plymouth. — V Škótsku: Edin-
burg, Glasgow, — V Irsku: Dublin, Belfast
Cork.

Ku Britanie prislúchajú mnohé ostrovy a krajiny v dru-
hých stránkach sveta, čo sú väčšie nežli celá Európa.

12. Kráľovstvo Španielské; leží v susedstve
Francúzska na polostrove pyrenejskom. Rozs: 9068 m. Obyv: 16 milliony. Reč španielská. Obyvatelia sú kato-
lici. Španolsko od ostatnej Európy delia hory Pyrenei;
týchžto najvyššie vrchy východné sú snežníky. Na poludni
sú hory: Sierra Nevada, též veľmi vysoké a na stredku
krajiny dva rovnobežné reťazy hôr a medzi nimi širavé vys-
ko-rovné. V horách jest striebra, olova, medi, cinu, zeleza,
kameného uhlia. Rieky a potoky: Ebro, Duero, Tajo, Gva-
diana, Guadalquivir, Manzanares. Podnebie často horúce a
súché. Pôda obzvláštne v dolinách kolo riek, veľmi úrodná.
Rodí sa pšenica, vína, rýža, dýň, južnej ovoci, bavlny cukro-
vej trsti, šafranu, sladkého drevka, datlí, granatských jablk,
dohanu, vav (drevo čo z neho kolky do flášiek struhajú) a t.
d. Jest tu mnoho tých fajných oviec (merinos) dobrých
koňov a mulíc. Národ je málo čo vzdelaný. Roľníctvo nedo-
konale. Priemyslu málo. Hl. m. Madrid (170.000 obyv).
Zn. m. Escorial s chyrečným kráľovským budoviskom a
kláštrom (má 20 dvory a kolo 5000 oblakov). Toledo,
Salamanca, Saragossa, Barcelona, Granada.

Ku Španolsku patria ostrovy Baleary, Pythyusi a ne-
ktoré krajinky v druchých stranách sveta.

13. Kráľovstvo Portugalské na samom kraji
Európy, pri atlantickom svetomori. Rozs: 1770 m. Obyv:

4 milliony. Reč portugalská. Najviac katolíci. Podnebie práve jako v španielsku, lež horúčosti bývajú skrz mora miernejšími. Pôda úrodná. Národ vzdelanejší, nežli sú španoli. Spreádzajú kupectvo a roľníctvo. Hl. m. Lissabonne, snad najpeknejšie leží medzi všetkými mestami. (230.000 obyv.). Zn. m. Oporto, Coimbra.

Ku Portugalsku patria ostrovy: Azory, Kapverdy, Madeira, a menšie krajinky v druhých stranách sveta.

Úlohy. Menuj hranice jednotných krajín europských. Menuj všetky rieky, čo do polnočného-cierného-jaderského-polzeimského mora tečú. Menuj mestá, ktoré pri Dunaji. Rýne- Labe (Elbe) a. t. d. stoja. — Vykresli jednu — druhú krajinu. — Cestuj od nás do Francúzska, — do Anglicka. Sostav štáty europské dľa rozsiahlosti — dľa počtu obyvateľov a. t. d. Opakuj všetky jezera europské — všetky hory severnej- západnej- južnej- východnej Európy, kde sú spojené? Sostav štáty europské dokopy severnej západnej-južnej, východnej a. t. d.

B. HRANICE A PREHLAD EUROPY.

Hranice Európy sú od polnoci severné ladovo more; od východu Asia; od poludňa stredozemské more; od západu atlantické svetomoro. Európa rozprestiera sa od východu smerom západným. S Asiou je v dĺžke 362 mil pevnou zemou spojená. Rozs: 190.000 m.

Svetomoro brehy europské veľmi povymývalo, preto navstaly tu mnohé medzi-zemské mora (Binnenseen), zátoky (Meerbusen, tengeröböl), úžiny morske (Meerenge, tengerszoros) a mnohé polostrovy, a ostrovy, ktoré sú kupectvu a spojenosti národov veľmi užitočné. Morá europské sú:

1. Severné ladovo a tohože častky biele more, a Petčora-, Tscheskaja-, Dvina-, a Onega zátoky. — 2. Atlantické svetomoro (ocean), jehožto častky sú: polnočné (nemecké) more, ktoré skrz Skagerrack, Kattegat, Sund, veľký a malý Belts východným, aneb baltickým morom jest spojené. (Východného mora častky sú: bottska, finská a rigaská zátoky). Potom na západe medzi Francúzskom a Anglickom úžina Calais; moro írské a biškajské s polnočnej a západnej stránky; a na južnej stránke Európy moro stredozemské (Mit-

telmeer), jehožto častky sú lyonská a genuanská zátoka; jaderské, jonské a gréck daneliskú s marmorový úžinu Bosporus s čiernym je spojené. Linia, na ktorej táto úžina robí 4362 mile.

Ku Európe počítajú sa nasledujúce:

1. V severno-ladovo Vajgac, Kalujev, Lofody a Island; 2. V severozápadnom mori: farörské, britské, Orkady, Schetland; 3. V nemeckom more: Nordern; 4. V východnom, čili baltickom: Gothland, Öland. — 5. Vo stredozemskom mori: Korsika, Sardinia, Elba, Sicilia, Lampedusa, a Kandia čili Kreta. — 6. V jadranskom mori: Dalmácia, a t. d.

Úlohy. Menuj polostrovy a ostrovy, ktoré krajiny tečú a do ktorých vlietajú. Vyhľadaj úžiny morske. — Vyhľadaj vlny.

Videli sme už jednotné more, teda ešte raz pohľadneme na Európu z južnej stránky, a vzhľadom na polnociu. Polostrovy europské sú všade, kde moro najvyššie stojí nad hladinou mora, v Savoje, Tyrolu a v Španielsku. Sú obkľúčené retazmi hôr, ktoré sa od východu rozprestierajú. Asi od Európy sa oddeľujú Kázké hory. Medzi všetkými horami sú sopky (hory z ktorých skutočne sa vypúšťajú an vraca voda vali) sú v Islande, a na liparských ostrovoch). Vyhasávajúce hory celej Európy, aj u nás.

Podnebie Európy je rozličné, v krajoch zimné, inde všade mierne, ale o mnoho teplejšie, nežli vo východných krajinách; príčinou tomu je, že v týchto krajinách sú morami viac otočené, nežli v týchto. Rozličnýb krajín závisí čiastočne od toho, ako nektorý kraj leží nad hladinou mora, a začína na výsosti 10.000 šúchov. V

Najviac katolíci. Podnebie horúcejšie bývaajú skrz mora. Rod vzdelanejší, nežli sú španielske. Poľnohospodárstvo. Hl. m. Lissabon. Medzi všetkými mestami. Coimbra.

REHĽAD EUROPY.

elmeer), jehožto částky sú: úžina gibraltarská, lyonská a genuanská zátoky; moro toskanské, jaderské, jonské a grécké, ktoro skrze úžinu dardaneliskú s marmorovým a ďalej k polnoci skrz úžinu Bosporus s čiernym a azovským morami je spojené. Linia, na ktorej té mora mýju brehy Europy urobí 4362 mile.

snežníckoch na 8000, a v Švedsku až na 5000- 4200 šuchov. I panujúce vetre premenia stupeň teploty. Severné a východné vetre sú zimné a suché. Západné mokré a južné sú horúce (Širokko na prkl. v Italije).

Rostliny európske. Jakožto rastliny v nížinách sú bujné a na horách, čím vyššie sa ide, vždy chatrnejšie, až naposledy na línii večného snehu už len mošček rastie, alebo nič: takto sa má vec aj od poludňa ku polnoci. Na južných stranách Európy rastliny sú najbujnejšie a najviac ich jest. Ku severným krajom, čo krok, tratia sa a chatrnejšie. V Španolsku a Taliansku rodí sa tá najsladšia ovocina a vysoké palmy zelenajú sa; a na polnoci v Švedsku a v Rusiji už len sob (Rennthier, iramszarvas) vyhrábuje si po pod snehu chatrný lišajník (moch). — Z tohoto ohľadu rastlinstva delia Európu na 4 pásma. 1. Severné pásmo obsahuje v sebe Island, severnú stránku Švedka a Russka. Tu sa rodí moch, oves, zemiaky, a v lesoch brežina s jedlina. 2. Severné stredné pásmo obsahuje v sebe Anglicko Belgicko, Nizozemsko, polnočné Nemecko, Dansko, južno Švedsko a stredné Rusko: tu sa rodí jarec, (jačmen), žito (raž), len málo pšenici, nečo ovoci; v lesoch už i buky a duby. 3. Stredné južné pásmo od Balkanov ku Pyreneom; to je kraj vlastný pšenici, cukrovky, konopa ovoci a na vrchoch rástu duby, kastany, víno. 4. Južné pásmo pozostáva z troch polostrovov (balkanský, talianský, pyrenejský) a nižej tých ležiacich ostrovov. Tu sa rodí, okrem rozličného obilia, rýžkaša, oliva, bavlna, citróni a miestami i palmy.

Z ríše zvierat rozličné domáce zveri; divoké dravci zo dňa na deň rednú. Škoda, že v európskych lesoch jeleňov už len málo čo jest, a turov (bölény, Auerochs) z hola nič.

Národy európske prislúhajú k rozličným kmeňom. Hlavné kmeny sú: 1. Nemecký čili germanský, k nemu patria: nemci, daní švedi a norvegy, nizozemčani čili holanďi a angličani, do viedna kolo 90 milliony. 2. Latinský čili romanský, k nemu patria: taliani, španoli, portugali, francúzi a válasí, kolo 70 milliony. 3. Slovan- ský, k nemu patria: slováci, poliaci, česi, srbi, bolhári, chorváti, rusini, russi, kolo 70 milliony. Naposledy menšie

kmeni: maďari, turci, gréci, alb a. t. d.

Dľa náboženstva sú té ná- rody židov a da zo 1/2 milliona pohá- je najviac katolíkov latinského- teného a nesjednoteného; potom a kalvínského nábožensta.

Jiné Strán

ASI

Asia je najväčšia stránka. Obyv: kolo 650.000.000. Najvi- šiu padu hory uralské, moro ka- moro strednozemské; k moro červené, a svetomoro- tomoro tiché čili veľký oce- ľadovo moro.

Té mora tvoria mnohé me- polostrovy a ostrovy.

Medzizemské mora- kársky a obšký zátoky. 2. rom spojuje úžina Behring. častky sú: kamčatské, o- chodno-čínské čili žlté mora- sú: južno-čínské, bengals- čili červené mora. Stredo- padnej Asii sú: marmorské,

Polostrovy: Kamčat- Malakka, Prednia India, Arabia

Znamenitejšie ostrovy- ostrovy v ľadovom: Aleuty, K- Liu-Kiu a Formosa v tichom- veľko-sundské (Sumatra, Borneo- ské (Bali, Sumbava, Flores, Ti- Ceylon, Lakedivy v indickom; S- skom more.

dsku až na 5000- 4200 suchov.
peň teploty. Severné a východné
adné mokré a južné sú horúce

k é. Jakožto rastliny v nížinách
vyššie sa ide, vždy chatrnejšie, až
nehu už len mošček rastie, alebo
ľudňa ku polnoci. Na južných
najbujnejšie a najviac ich jest.
k, tratia sa a chatrnejú. V Špa-
tá najsladšia ovocina a vysoké
noci v Švedsku a v Rusiji už
vas) vyhrábuje si po pod snehu
Z tohoto ohľadu rastlinstva delia
verné pásmo obsahuje v sebe
ika a Russka. Tu sa rodí moch,
žina s jedlínou. 2. Severné stred-
Anglicko Belgicko, Nizozemsko,
južno Švedsko a strednie Rus-
en), žito (raž), len málo pšenice,
y a duby. 3. Strednie juž-
Pyráneom; to je kraj vlastný
ovoci a na vrchoch rástu duby,
pásmo pozostáva z troch polo-
ský, pyrânejský) a nižej tých
dí, okrem rozličného obilia, rýž-
a miestami i palmy.

čné domáce zveri; divoké dravci
že v európskych lesoch jeleňov
(bölény, Auerochs) z hola nič.

rislúhajú k rozličným kmeňom.
ecký čili germanský, k nemu
a norvegy, nizozemčani čili hol-
a kolo 90 milliony. 2. Latin-
k nemu patria: taliani, španoli,
sí, kolo 70 milliony. 3. Slovan-
váci, poliaci, česi, srbi, bolhári,
o 70 milliony. Naposledy menšie

kmeni: maďari, turci, gréci, albaní, keltí, cigani, korsí, finn
a. t. d.

Dľa náboženstva sú té národy-vynímajúc mohamedanov,
židov a da zo 1/2 milliona pohánov- kresťaní; a medzi tými
je najviac katolíkov latinského; starovercov grécko sjedno-
teného a nesjednoteného; potom lutheránskeho, anglického
a kalvínskeho náboženstva.

Jiné Stránky sveta.

ASIA.

Asia je najväčšia stránka sveta. Rozs: 850.000 □ m.
Obyv: kolo 650.000.000 Najviac poháni. Hranice: k zá-
padu hory uralské, moro kaspické, hory kaukazské
moro strednozemské; k poludňu: prielav suezský,
moro červené, a svetomoro indické; k východu: sve-
tomoro tiché čili veľký oceán; k polnoci: severné
ľadovo moro.

Té mora tvoria mnohé medzimora (Biunensee), zátoky,
polostrovy a ostrovy.

Medzizemské mora a zátoky sú; 1. K polnoci
kársky a obský zátoky. 2. veľký oceán s ľadovým mo-
rom spojuje úžina Behring. Toho veľkého oceána častky
častky sú: kamčatské, ochotské, japonské, vý-
chodno-čínské čili žlté mora. 3. Indického mora častky
sú: južno-čínské, bengalské, perzské a arabské
čili červené mora. Stredozemského mora častky pri zá-
padnej Asii sú: marmorské, čierne a azovské mora.

Polostrovy: Kamčatka, Korea, Zadnia India a
Malakka, Prednia India, Arabia a Malá Asia.

Znamenitejšie ostrovy: Nová Siberia a Medvedie
ostrovy v ľadovom: Aleuty, Kurily, Sakhaliny, Japonské,
Liu-Kiu a Formosa v tichom oceáne; Filipíny, Molukky,
veľko-sundské (Sumatra, Borneo, Java, Celebes); malo-sund-
ské (Bali, Sumbava, Flores, Timor); Nikobary, Andomany,
Ceylon, Lakedivy v indickom; Sporady Cyprus v stredozem-
skom more.

Jezera: Kašpiké jezero čili moro (6864□ m), Aral, Balkas Saisan, Baikal, Genesaret, a tak zvané moro mrtvé.

Potoky a rieky: Ob, Jenisei, Lena, Amur, Hoangho, Jantčekiang, Mechong, Menam, Iravaddi, Brahmaputra, Ganges, Eufkrat, Tygris, Ural, Amu, Sir, Jordan.

Hory: Himalaja, najväčšie to hory na svete; medzi nimi sú da zo 29 vrchy vyššie, nežli Montblanc. Najvyšší je Mount-Everest (27.600); k polnoci sú hory K ũen-L ũn, potom Thian-Sehan a Altai s horami Da-uri. Všetke tu zpomínané hory spojené sú na západe skrze Balordagh. Medzi tými horami je tiež mnoho snežníkov.

Podoba a prirodzené vlastnosti. Asia tvorí na stredku ohromne veľkú hornú zem s prevelikými vysoko rovinami a najvyššími vrchy na svete. Po pri tej hornej zemi k západe a k polnoci rozprestierajú sa preveliké nížiny. Vysoko-rovné asiacké sú: mongolská, malá-bulharská a Goby pustatiny. V malej Asii: arménska a iránska hornie. V Indii hornia Dekan. — Nížiny asiacké sú: dolina Turan; sibirská a čínska; naposledy dolina India, medzi Gangesom a Indusom.

Podnebie. Tri štvrté častky Asie ležia z pásme miernom; ničmenej ale v Asii je chladnejšie, nežli v Europe. Južné polostrovy a ostrovy ležia v pásme horúcom, a severné končiny v pásme zimnom. V Sibírii polnočnej už v Oktobru živé striebro tak túcho zamrzne, že ho kovať môžu a v tom istom mesiacu v Arabii taká horúčosť a suhota panuje, že blištiaceho zeleza ardza sa nelapí. V polnočnej Asii len mošček, kosodrevina (Krummholz) a jako ledník malučké jablka rastú a na poludni rastliny sú prevelice bujné; palmy i 35 siahly sú vysoké. Té najväčšie zvieratá (slony, lvi, tygre, strašné hadi, krokodile) plodia sa v južnej Asii. Tu rastú té najdrašie korenivá, najsladšia ovocina, chlebovo stromy, kokus palmy, kava, thea a. t. d. Té najdrahšie perly, diamanty, jiné drahé kamene, zlato, striebro a. t. d. všetkého jest v Asii. — Asia je vlastou našho obilia, našich domácich zverat; ba Asia je i vlastou pokolenia ľudského. Tu byly prvšie obce, prvšie štáty na svete; tu povstaly i tri hlavné náboženstva: židovské, kresťanské, mohamedské. Tu bývala

dakedy veľká vzdelanosť. Dnes asiacké sú vandrovné nomadi. europiskou.

Štáty asiacké. 1. Asia tak veľké, jako Europa, a len 6 mill. Irkutsk. Sibíria poskytuje té najd. čierne a belavé (modré) lisky) — 2. (Bukhara, Kokand, Samarkand, Chy (Smyrna, Jeruzalem, Bagdad, Damas Medína, Mocca, Aden), vlast veľblu Iran, tri štáty: Afghanistan (Me Beludžistan (Mestó: Kelat). — 1 Siras). — 6. Prednia India a viac pod mocou anglickou (Mestá: bay, Madras). — 7. Zadnia India (mesto: Ava). Siam (mesto: Banko [mesto: Malakka]. Cochinchina [mesto: čínské, väčšie nežli Europa, aj theja a hodbabu. [Mestá: Peking, ton]. K tomu čisarstvu patria: M [mesto: Mukden]; Mongolsko [mesto: 9. Čisarstvo japonské, 30 ko, Nangasaky). 10. Ostrovy v in Szundy, a malé Szundy sú zväťa Surabaja, Dilli). — b) Filippiny, zväť c) Ostrovy Sulu, pod vlastnými pan

Afri

Od Europe k poludňu leží poneváč na užine zemskej Suez je tehda ostrov. Rozs: 540.000 nežli Europa, ale len da zo p kolo 180 millionov. Zväťša po Afrika tvoria starý-svet, k (Hranice?) Vnútro (stredok) Afri lebo táto stránka sveta je veľmi mývaly brehy africké na tolko j v Afrike není ani zátok, ani u do pevnej zeme ďaleko tiably, tehda preto a pre horúčosť ťažko príčiny menej vieme o nej, než

ezero čili moro (6864□ m),
Baikal, Genesaret, a tak

b, Jenisej, Lena, Amur, Ho-
Menam, Iravaddi, Brahma-
Ural, Amu, Sir, Jordan.

itšie to hory na svete; medzi
ie, nežli Montblanc. Najvyšší
O); k polnoci sú hory K ü e n-
a Altai s horami Da-uri.
né sú na západe skrže Balor-
téz mnoho snežníkov.

né vlastnosti. Asia tvo-
horniu zem s prevelikými vy-
hy na svete. Po pri tej hornej
prestierajú sa preveliké nížiny.
i: mongolská, malá-bulharská
e: arménská a iránská hornie.
hy asiacké sú: dolina Turan;
dolina India, medzi Gangesom

e častky Asie ležia z pásme
je chladnejšie, nežli v Európe.
žia v pásme horúcom, a sever-
V Sibírii polnočnej už v Ok-
zamrzne, že ho kovať môžu a
taká horúčosť a suhota panuje,
a nelapí. V polnočnej Asie len
holz) a jako ledník malučké
tliny sú prevelice bujné; palmy
vätšie zvieratá (slony, lvi, tygre,
ia sa v južnej Asie. Tu rastnú
dšia ovocina, chlebovo stromy,
t. d. Té najdrahšie perly, dia-
zlato, striebro a. t. d. všetkého
u našho obilia, našich domácich
u pokolenia ľudského. Tu boli
svete; tu povstali i tri hlavné
anské, mohamedské. Tu bývala

dakedy veľká vzdelanosť. Dnes už nenie tak: mnohé národy
asiacké sú vandrovné nomadi. Mnohé krajiny sú pod mocou
europskou.

Státy asiacké. 1. Asiacké Rusko, poldruharaz
tak veľké, jako Európa, a len 6 milióny obyv. Zn. m. Tobolsk, Tomsk,
Irkutsk. Sibíria poskytuje té najdrahšie prémie (sobole, hermeliny,
čierné a belavé (modré) lisky) — 2. Turan, aneb slobodné Tatarsko
(Bukhara, Kokand, Samarkand, Chyva). 3. Asiatické Turecko
(Smyrna, Jeruzalem, Bagdad, Damaskus a. t. d. 4. Arabia [Mekka,
Medina, Mocca, Aden], vlast veľbludov, koňov, balsamů, kavy. — 5.
Iran, tri štáty: Afghanistan (Mestá: Herat, Kadul, Kandahan). —
Beludžistan (Mesto: Kelat). — Perzia (Mestá: Teheran, Ispahan,
Siras). — 6. Prednia India a Dekan, 180 milióny obyv. naj-
viac pod mocou anglickou (Mestá: Kalkutta, Delhy, Benares, Bom-
bay, Madras). — 7. Zadnia India, viac štáty: Birma, aneb Ava
[mesto: Ava], Siam (mesto: Bangkok), Anam (mesto: Hue), Malakka
[mesto: Malakka], Cochinchina [mesto: Saigon]. — 8. Čísárstvo
činské, vätšie uceli Európa, aj viac obyvateľov má. To je krajina
theja a hodbabu. [Mestá: Peking, najvätsie na svete. Nanking, Kan-
ton]. K tomu čisarstvu patria: Mandšchuria, čili vysoké-Tatarsko
[mesto: Mukden]; Mongolsko [mesto: Urga]; Tybet (mesto: Lassa).
9. Čísárstvo japonské, 30 mill. obyv. (Mesta: Jeddo, Mia-
ko, Nangasaky). 10. Ostrovy v indickom more. — a) Štyry veľké
Szundy, a malé Szundy sú zvätsa hollandské (Mesta: Batavia,
Surabaja, Dilli). — b) Filippiny, zvätsa španolské (mesto: Manilla). —
c) Ostrovy Sulu, pod vlastnými panovníkmi.

Afrika.

Od Európy k poludňu leží, svetomoramí je otočená, a
ponevác na užine zemskej Suez prieplav je prekopaný, Afrika
je tehda ostrov. Rozs: 540.000□ m. Tehda je triraz vätšia
nežli Európa, ale len da zo polovicu tolko obyvateľov má,
kolo 180 miliónov. Zvätsa poháni a murini. Európa, Asia,
Afrika tvoria starý-svet, ktorý od dávna bol poznaný.
(Hranice?) Vnútro (stredok) Afriky ešte málo je nám známy,
lebo táto stránka sveta je veľmi neprístupná. Mora nepovy-
mývaly brehy africké na tolko jak europské, alebo asiacké;
v Afrike není ani zátok, ani užín morských, ktoré by dnu
do pevnej zeme ďaleko tiahly, potoky sú zvätsa neplavné;
tehda preto a pre horúčosť ťažko je v Afrike cestovať, z tejto
príčiny menej vieme o nej, nežli o jiných stránkach sveta.

I ostrovov kolo Afriky len málo jest. Najznamenitejšie sú: Madeira, Kanáry, Capverde čili zelené, sv. Helena, Madagaskar a Sokotora.

Potoky a rieky: Nil, Senegal, Gambia, Niger, Congo, Coanza, Zambezi. — Jezera: Tšad, Nyanza, Nyassa, Tanganika.

Hory: Atlas k severo-západu. Mesiacové hory (Mondgebirge, holdhegy.) na východe. Kong hory na západe. Predhorie nádeje (Jóreményfoka) na juh.

Podoba. Afrika je takmer jeden preveliký trojuhol (trojuhel) k polnoci široký, k poludniu končitý. Južná stránka je zem hornia a vysoko-roveň, ktorá sa azdá práve až po stredok rozprestiera. Na polnočno-východnej stránke sú tiež menšie výšiny, a potom nesmierna dolnia a pieskovita pustatina Sahara 120.000 m. kde ani vody, ani stroma, ani zvierania. Len zriedka kde nájde sa tu pojeďen o a z, to jest: miestečko, hde prámeň vody, niekoľko stromov a trošku pažiti jest.

Podnebie je v Afrike zväčša horúce: chladno je len na najvyšších vrchoch. Inde dve častky roka zjavujú sa: dlhá suchá horúčosť a krátky dažďovný čas s hroznými búrky a lejavicami. V Sahare zjavujú sa nekedy páľčivé a strašné vetre, Samum, Harmattan, ktoré zvierajú a človeka horúčosťou a jedovými parami zabijú.

Plody z ríše zvierat: slony, veľbludy, gazelly, lvi, tygre, nalpy (opice), giraffy, štruci (ptáci) hadí a. t. d.; — z ríše rastlín: palmy, datoly, pomaranče, sv. janský chlieb, ryž, kava, a. t. d.; z ríše nerosty: zlato, striebro, sol, meď, železo.

Africké štáty 1. Egypt pod ochranou tureckou s krajinami: Nubiou, Sennar a Kordofanom. [Mestá: Kairo, Alexandria, Damiette, Chartum]. 2. Habissinia [mesto: Gondar]. — 3. Berberia, a sice: a) Tripolis [mesto: Tripolis], b) Tunnis [mesto: Tunis]. Obidva té krajiny sú pod turkom. — c) Algir [mesto: Algir, Oran, Constantine, pod mocou francúzskou]. — 4. Feza Marokko cisárstva [mestá: Fez, Tetuan, Tanger]. — 5. Senegambia, veľice horúci kraj, majetek anglický, francúzsky, portugalský. [mesta: Bathurst, St.-Louis, Goree]. — 6. Saharské oazy. — 7. Sudán, aneb Nigritia, to jest: Bambarra, Borgu, Bornu, Vadaí, Darfur, Masina, murinké krajinsky [mesto: Tombuktu]. — 8. Západné pomorské krajinky, výšnia, nižnia Guinea a strednia Afrika (zväčša európske osady). — 9. Pohorie (Capland) anglický majetok [mesto: Kapstadt]. — 10. Natal, aneb Viktoria. — 10. Na východnom brehu Kaffer, Suahel, Somal krajiny. 11. Juž-

no-africká vysoko-roveň ešte Madagaskar (mesto: Tannanarivo) v rukách európskych.

Ame

Amerika, od Európy k západu býva „Novým svetom“ n. lumbus v 1492. roku, teda meno svojo dostala od Ameropa opisal. Amerika je triraz väčšia. Obyv: kolo 100 milliony, roční prírastok (stava). — Amerika deli sa na severnú a južnú (Hranice? . . .)

Mora. Severné ľadové; tichý oceán; všetky té svetové zátoky. (Hudson, Sv. Vavrinca, Karibská. — Kalifornická, panamská.)

Potoky a rieky. A na svete: Missisipi, Sv. Vavrinca, Kolumbia čili Oregon, Amazonka, celého sveta. (776 mile dl. a p. noko, Magdalena, La-plata a. t. d.)

Jezera. Medvedie j; Čierne, Vyšnie, Michigan, Huron, Erie, Ontario je ten svetochybný vodný Maracaibo.

Hory. Kordillieri čili dlhý reťaz tiahnu sa cez Ameriku. Ankonkagua, Chimborazzo, sú najvyššie. V týchto amerických štátoch Amerike jesú kolo 30 sopky, najvyššie: Antisana, Gualatieri.

Ostrovny a polostrovy. Yukatan, Florida, Nový-Schottland, Najznamenitejšie ostrovy sú v Karibiku, bermudské a bahamské, San-Salvador, kde Kolumbus

n o - a f r i c k á vysoko-roven ešte je málo známa. — 12. Ostrov Madagaskar (mesto: Tannanarivo). — Ostatné ostrovy africké sú v rukách európskych.

Amerika.

Amerika, od Európy k západu leží za atlanským oceánom a býva „Novým svetom“ menovaná, lebo ju Kristof Kolumbus v 1492. roku, teda len pred 380 rokami vynalezol: meno svojo dostala od Ameriga Vešpúzia, ktorý ju poprvé opísal. Amerika je trikrát väčšia, nežli Európa (750.090. □). Obyv.: kolo 100 milióny, rozličných národností a náboženstvá. — Amerika delí sa na severnú, strednú a južnú. (Hranice? . . .)

Mora. Severné ľadovo; atlantský oceán; veľký čili tichý oceán; všetky té svetomora tvoria v Amerike veľké zátoky. (Hudson, Sv. Vavrinc, mexikánska, Honduras, karibská. — Kalifornická, panamská a úžina Magelhaens.)

Potoky a rieky. Amerika má té najväčšie rieky na svete: Missisipi, Sv. Vavrinc (St. Laurent), Rio-Colorado, Kolumbia čili Oregon, Amazon čili Marañon, najväčšia rieka celého sveta. (776 mile dl. a pri výtoku 17 mile široká), Orinoko, Magdalena, La-plata a. t. d.

Jezerá. Medvedie j; Otrokov j; Athabasca, Vinipeg, Vyšnie, Michigan, Húron, Erie, a Ontario (medzi Erie a Ontariom je ten svetochybný vodopád Niagara); Titicaca a Maracaibo.

Hory. Kordillery čili Andes, ktoré jako 1900 mil dlhý reťaz ťahú prez Ameriku, jejichžto vrchy: Sorate, Ankonkagua, Chimborazzo, sú len málo menšie, nežli himalajské. V týchto amerických horách, zvláštne strednej Amerike jesú kolo 30 sopky, a medzi tými väčšie sú: Koto-paxi, Antisana, Gualatieri.

Ostrovy a polostrovy. Aljaska, Kalifornia, Yukatan, Florida, Nový-Schottland, Labrador polostrovy. — Najznámejšie ostrovy sú v atlantskom: Nový Fundland, bermudské a bahamské (medzi tými Gvanahani, čili San-Salvador, kde Kolumbus prvšráz došol); veľké Antilly

(Kuba, Haiti, Jamaika Portoriko), malé Antilly, Ohňova zem Falkland. V tichom svetomori: Vancouver, Gallopagos, Chile. — V severno-ladovom: Grönland, Cumberland a. t. d.

Podoba a prirodzené vlastnosti. Amerika rozprestiera sa od severnoladového mora k poludniu na 2000 mile dluho. Stredok tejto stránky sveta povymivaly dva svetomora, tak že Amerika je prirodzene na dve častky, severnú a južnú rozdielená, a té častky len skrz úžinu zeme Panama sú vjedno spojené. Prez té dve častky tiahne pohorie Kor-dilleras, a delí Ameriku na východnú a západnú. Západná je úzky pás, ktorý od vrchov hned do tichého mora upadá, preto ani nemá tak ohromne rieky, jako východná Amerika. V tejto poslednej rozprestierajú sa preveliké roviny (Savanny) Pampasy, Llanossy) a prez ne teču najväčšie rieky sveta.

Podnebie je dľa polohy rozličné. Päť rozličné pásy podnebia amerického sú: severno-ladový, mierny, horúci, mierny a chladný. V Amerike je trošku chladnejšie, nežli po miestach starého sveta pod tou istou liniou ležiacich. Ničmenej ale Pán Bôh požehnal Ameriku tými najrozmanitejšími dary, zo všetkých troch ríš. Má Amerika té najbohatšie bane na striebro, zlato, diamanty, meď, zezezo a. t. d. Má preveliké lesy, v horúcom pásme palmy 30 šiahy vysoké, a rozličné, nad mieru bujné rastliny. Kákao, vanília, dohan, kava, rýža, cukrová trst, bavlna, zemiaky, kukurica, pšenica, ovoc a jine veci hojne rodia sa v Amerike. Zvieratá sú tu tiež veľmi rozmanité. Ten najväčší orel: kondor, a té najmenšie krásne ptáčata: kolibry; jaquar, kaiman, alligator, láma, opice, papagali, strašné hadi, nesčíslné, i divo žijúcie, rozné statky a. t. d. žijú v Amerike. Praobyvatelia (starodávne oby.) čili Indiani prislúhajú k červeno-brunatej fajte (plemeňu). Z týchto ale pre ukrutnosť europejských národov vela vyhynuli, dneš je ich už len málo.

Štáty americké:

a.) Štáty severnej Ameriky sú: 1. Krajina slo-bodných Indianov a Grönland [mesto: Friedrichshafen]. — 2. Spitzberg (neobývateľné) tu v lete je štyrimesiacny deň, a v zime štyrimesiacna noc. — 3. Anglické osady, jakžto Kanada, britská Kolumbia, Nový-Braunschweig, Nová-Skotia, Nový-Fundland, Labrador a ostrovy Bermudy (mesta: Quebec, Montreal, Halifax, Ottava, London). — Spojené severo-americké štáty (do vjedna 37 krajiny, 166500 m. Obyv: 35 milliony) tvo-

ria republiku a sú najmocnejším v najväčšom kvete a má najväčším svetom. (Hl. m. Vashington york. 1 million obyv), Philadelph-frañcesco, Cincinnati a. t. d.). — lifornia, bohaté na striebro Veracruz, Queretaro, v nomž Max b.) Štáty strednej 1a (m. Gvatemala). -- 2. San-3. Honduras (m. Comayagua raqua). — 5. Costa-Rica [India [ostrovy] najviac v rukach dve murinské republiky.

c.) Štáty južnej Am-ké republiky: Kolumbia, Venezu-gota, Caracas, Quito a Maracail-Bolivia [m. Chuquisaca]. — raguay [m. Assumption]. — 1 Ayres]. — 7. Uruguay [m. čisárstvo [m. Rio Janeiro]. Esquesebo]. — 10. Patagon zeme.

Aust

Australia záleží z ostro-svetomorom sa nachádzajúci Mnohoostrov menuje, Rozs: milliony, najviac diví pohánia dno-východnej stránke má vat ešte nepoznaný. Najväčší potojemné a trošku teplejšie, než mnoho europčanov usadilo. Ne-zlata a medi. Australia má zv

Táto stránka sveta delí vá-Hollandia, 2. Vnútr-ne ostrovy. 4. Osobne le

I. Nová-Hollandia s 5 au-nie], totižto: 1. Nový-južný-2. Viktoria [m. Melbourne]. [m. Adelaide]. — 4. Západná-Severná-Australia [m.

II. Vnútrne ostrovy: Nová-ské, Santa-Cruz, Hebridy, Novo-

(ko), malé Antilly, Ohňova zem;
Vancouver, Gallopagos, Ch-
Grónland, Cumberland a. t. d.
vlastnosti. Amerika rozpres-
mora k poludňu na 2000 mile
eta povymivaly dva svetomora,
e na dve častky, severnú a
y len skrz úžinu zeme Panama
ve častky tiahne pohorie Kor-
ýchodnú a západnú. Západná
hned do tichého mora upadá,
rieky, jako východná Amerika.
ú sa preveliké roviny (Savanny)
teču najvätsie rieky sveta.
hy rozličné. Päť rozličné pásy
erno-ladový, mierný, horúci,
ke je trošku chladnejšie, nežli
tou istou liniou ležiacich. Nič-
meriku tými najrozmanitejší-
š. Má Amerika té najbohatšie
anty, meď, zezezo a. t. d. Má
sme palmy 30 šiahy vysoké, a
tliny. Kákao, vanília, dohan,
a, zemiaky, kukurica, pšenica,
y Amerike. Zvieratá sú tu tiež
orel: kondor, a té najmenšie
uar, kaiman, alligator, láma,
nesčíslné, i divo žijúce, rozné
ke. Praobyvatelia (starodávne
k červeno-brunatej fajte (ple-
utnosť europejských národov
en málo.

Ameriky sú: 1. Krajina slo-
onland (mesto: Friedrichsha-
ývateľné) tu v lete je štyrime-
a noc. — 3. Anglické osady,
Nový-Braunschweig, Nová-Skócia,
rovy Bermudy (mestá: Quebec,
— Spojené severo-americké
900 m. Obyv: 35 milióny) tvo-

ria republiku a sú najmocnejším štátom americkým. Tento štát je
v najvätsom kvete a má najviac priemyslu a veľké kupectvo s co-
lým svetom. (Hl. m. Vashington. Veľmi zn. m. Nový-York (Nev-
york. 1 milión obyv.), Philadelphia, Nový-Orleans, sv. Louis, San-
francisco, Cincinnati a. t. d.). — 5. Mexico s polostrovom Ka-
lifornia, bohaté, na striebro a zlato (Zn. m. Mexico, Puebla,
Veracruz, Queretaro, v nomž Maximiliana cisára zastrelili).

b.) Štáty strednej Ameriky sú: 1. Gvatemala
la (m. Gvatemala). — 2. San-Salvador (m. San-Salvador). —
3. Honduras (m. Comayagua). — 4. Nicaragua (m. Nica-
ragua). — 5. Costa-Rica (m. San-José). — 6. Západná
India [ostrovy] najviac v rukach europejských. Na ostrove Haiti sú
dve murinské republiky.

c.) Štáty južnej Ameriky sú: 1. Kolumbiac-
ké republiky: Kolumbia, Venezuela Ecuador [m. Santa fe de Bo-
gota, Caracas, Quito a Maracaibo]. — 2. Peru [m. Lima]. — 3.
Bolivia [m. Chuquisaca]. — 4. Chile [m. St-Jago]. — 5. Pa-
raguay [m. Assumption]. — 1. Rio de la Plata [m. Buenos-
Ayres]. — 7. Uruguay [m. Montevideo]. — 8. Brailské
cisárstvo [m. Rio Janeiro]. — 9. Guyana [m. Paramaribo,
Esquesebo]. — 10. Patagonia a ostrovy tak zvanej ohňa
zeme.

Australia.

Australia záleži z ostrovov medzi indickým a tichým
svetomorm sa nachádzajúcich, preto sa aj Polynesia, tojest:
Mnohoostrov menuje, Rozs: 162000 m. Obyv: kolo 4
milióny, najviac diví pohání malajského plemena. Na polu-
dňo-východnej stránke má väčšie hory; stredek Australie je
ešte nepoznaný. Najvätsi potok je: Murray. Podnebie prí-
jemné a trošku teplejšie, nežli u nás. V Austrálii sa už tiež
mnoho europejanov usadilo. Nedávno tu odokryli bohaté rudy
zlata a medi. Australia má zvlastné zvieratá a rastliny.

Táto stránka sveta delí sa na 4 častky; té sú: 1. No-
vá-Hollandia, 2. Vnútrne ostrovy. 3. Zevnítr-
ne ostrovy. 4. Osobne ležiace ostrovy.

I. Nová-Hollandia s 5 anglickými osadami [gyarmat. Colo-
nie], totižto: 1. Nový-južný-Vales [m. Sidney a Bathurst. —
2. Viktoria [m. Melbourne]. — 3. Južná-Australia
[m. Adelaide]. — 4. Západná-Australia [m. Perth]. — 5.
Severná-Australia [m. Viktoria].

II. Vnútrne ostrovy: Nová-Britania, Nový-Irland, Admiral-
ské, Santa-Cruz, Hebridy, Novo-Caledonské ostrovy.

III. Zevnítrné ostrovy: Marianny, Karoliny, Marschalské, Gilbertské Priateľské, Lodnické a. t. d. ostrovy.

IV. Osobné ostrovy: Nový- Seeland, Šandvichy a Vandimiansland.

Úlohy. Opakujte všetky hory, jezera, potoky, mora týchto 5 strán sveta. — Jaké krajiny ležia kolo ľadového, atlantského a t. d. mora? — Probujte vyrajsovať Afriku, Ameriku a t. d.

PEVNÁ ZEM A MORO.

Té opisane 5 stránky: Europa, Asia, Afrika, Amerika, Australia, tvoria p e v n ý, s u c h ý povrch zeme. Ale najvätsiu časť zeme zakrývajú morá. Len $\frac{1}{3}$ časť je zem pevná, $\frac{2}{3}$ častky povrchu zeme zaujímajú morá. To jest $2\frac{1}{2}$ milliony $\square$ mil jest p e v n i n y, a $67\frac{1}{10}$ milliony $\square$ míl jest m o r a; povrch tehda celej zeme urobí $9\frac{1}{5}$ milliony $\square$ míl. — Jako pevná zem, tak aj moro delí sa v 5 stránky: severnó-ladovo, atlantské, tiché čili veľké, indické a južno-ladovo svetomoro.

Moro nie všade je jednak hlboké. Dakde voda je len po kolena, a dakde na 45.000 šúchy hlboko ešte nenášli spodka. Môžeme si myslieť, že spodek čili dno mora je práve také, jako pevná zem, tu je dolina, roveň; inde výšina, horaz. Ostrovy sú výšiny. aneb hory, ktoré z hlbokosti, nad hladinou mora sa vyzdvíhajú. Barva morskej vody je pri jasnom nebi belavá (modrá), pri mračnom tmavo-zelená, keď z nej do sklenici nabereme, je celkom čistá a prezračná. Ona je horkasto-slaná. Pri povrchu je najteplejšia, dolu v hlbokosti zimnejšia. Moro sice netečie, jako potok, avšak keby vždy na jednom mieste stala, mohla by sa zakaziť a jako močiare škodlive výpary vydychávať; preto múdrosť božská urídila, aby i morská voda sa pohybovala. Pohyby mora sú rozličné. Na mori vždycky duje vieter a skrze neho povstávajú vlny, ktoré nekedy i 60—70 šúchy bývajú vysoké. Krom vlnenia má moro ešte jiný, podivný pohyb: každý deň totižto zdvíha sa dvarazy za šest hodín neustále, a trvá potom v rozvodnenom svojom stave za štvrt hodiny, potom sa tichúcou napätá utahuje, tak že jedna částka morského dna holou zostane. Toto utahovanie trvá zas za štyri hodiny. To

to pohybovanie mora voláme
ní ľudie tvrdia, že prítok a od
sila mesiaca. — Má moro eš
môr zinná voda valí sa spo
tade tiská teplejšiu ku ľadov
ky veľikým riekam podobné,
skej ku Europe valí sa v mori
vody. V mori žijú rozličné zv
som podobné rastliny.

ŠTVRT

Podoba a p

Zem je těleso okrouhlé
sa z následujících příčin: 1.
sa nám být okrouhlým.

2. Když na velikej ro-
tých najvyšších predmetov (l-
díme z ďaleka a čím bližej de-
z nich.

3. Mnohí lodníci (Mag
morách obešli celú zem a po
strany, zas tam došli z kade v

4. Tým, ktorí na východí slunko, nežli tým, čo na západí, bola guľa podobná, ale rovná by na raz vychodilo.

5. Tieň zeme, ktorý v mesiac, je guľatý, čo by nebo bola guľatá.

(Okruhlost zeme nepre-
ony porovnavájúc ich s ohrom-
drobné zrnká piesku, na prjhl-

Ale zem predca nenie do
proti sebe ležiacich punktoch
punkty volajú sa t o e n á čili

anny, Karoliny, Marschalské, Gil-
ostrovy.
Seeland, Sandvichy a Vandi-
mory, jezera, potoky, mora týchto
a kolo ľadového, atlantského a.
Afriku, Ameriku a. t. d.

A MORO.

ropa, Asia, Afrika, Amerika,
chý povrch zeme. Ale naj-
á. Len $\frac{1}{3}$ časť je zem pevná,
ajú morá. To jest $2\frac{1}{2}$ milli-
 $\frac{7}{10}$ milliony $\square$ míľ jest mo-
robí $9\frac{1}{5}$ milliony $\square$ míľ. —
elí sa v 5 stránky: severnó-
lké, indické a južno-ľadovo

k hlboké. Dakde voda je len
šúchy hlboko ešte nenášli
podek čili dno mora je práve
ina, roveň; inde vyšina, hora.
ktoré z hlbokosti, nad hladi-
a morskej vody je pri jasnom
račnom tmavozelená,
je celkom čistá a prezračná.
rchu je najteplejšia, dolu v
neteče, jako potok, avšak ke-
a, mohla by sa zakaziť a jako
hávať; preto múdrosť božská
pohybovala. Pohyby mora sú
je vieter a skrze neho povstá-
0—70 šúchy bývajú vysoké.
ný, podivný pohyb: každý deň
est hodín neustále, a trvá po-
tave za štvrt hodiny, potom sa
že jedna časťka morského dna
e trvá zas za štyri hodiny. To-

to pohybovanie mora voláme prítokom a odtokom. Uče-
ní lude tvrdia, že prítok a odtok mora zapríčňuje príťažlivá
sila mesiaca. — Má moro ešte aj iné pohyby. Od ľadových
môr zimná voda valí sa spodkom ku horúcemu pásmu a z
tade tiská teplejšiu ku ľadovým pásmom. Sú v morách i to-
ky veľkým riekam podobné, tak k. pr.: od zátoky mexikan-
skej ku Europe valí sa v morí ohromne veľký potok teplej
vody. V mori žijú rozličné zvierata, ba najdú sa i celým le-
som podobné rastliny.

ŠTVRTÝ BEH.

Podoba a pohyb zeme.

Zem je teleso okruhlé čili guľaté. O tom presvedčíme
sa z nasledujúcich príčin: 1. Obzor, kdekolvek stojíme vidí
sa nám byť okruhlým.

2. Kdýž na veľikej rovni, alebo na mori cestujeme i
tých najvyšších predmetov (hôr, vŕž) prvširaz len vrchy vi-
díme z daleka a čím bližej dojdeme, tým viac a viac vidíme
z nich.

3. Mnohí lodníci (Magellan, Draké, Cook a jinf) po
morách obešli celú zem a po dlhom cestovaní, z protivnej
strany, zas tam došli z kade vykročili.

4. Tým, ktorí na východe bývajú, ráno skorej vycho-
dí slunko, nežli tým, čo na západe bývajú; bo keby zem ne-
bola guľi podobná, ale rovná plocha, vtedy slunko každému
by na raz vychodilo.

5. Tieň zeme, ktorý v prvej a druhej štvrti padá na
mesiac, je guľatý, čo by nebolo, keby i zem samá v sebe ne-
bola guľatá.

(Okruhosť zeme neprekazujú i té najväčšie hory, lebo
ony porovnávajú ich s ohromnosťou celej zeme sú len jako
drobné zrnká piesku, na prjhlad, na jednom jablku).

Ale zem predca nenie dokonalá guľa. Ona je na dvoch
proti sebe ležiacich punktoch (bodoch) tlapkatá. Té dva
punkty volajú sa točná čili osy a ležia jeden na polnoci

(severná os) a druhý na poludni (južná os). Myslíme sebe teraz jednu rovnú linu prez stredek zeme od jednej osy až po druhú pretiahnutú. Tá linia volá sa osa zeme, alebo priemer zeme; ona by bola 1720 míľ dlhá; ale ponač tlapkatosť urobí kolo 6 míľ, teda osa zeme je 1714 míľ dlhá.

Zem sa okolo svojej osy točí (krutí) za 24 hodín raz; toto točenie kolo osy účinkuje, že nám raz slunko svieti a raz nesvieti, to jest: máme deň a noc. Teda nie slunko točí sa — jako sa nám zdá byť — kolo zeme, ale zem kolo svojej osy, a sice ona sa točí od západu ku východu.

[Že slunko kolo zeme sa točí, to je len taká zdánlivosť, jako, keď k. pr: na voze rýchle vezeme sa, zdá sa nám, jakoby my stali a stromy pri ceste po pri nás utekali].

Zem sa nie len kolo svojej osy točí za 24 hodín. ona sa i kolo slunka točí čili koluje za 365 dní 5 hodiny, 49 minuty; to jest za jeden rok. Následkom toho kolovania kolo slunka máme rozličné častky roka: jar, leto, jeseň, zimu.

Okolo zeme je kruh povetria, jehožto výjavy sú nám známe. Stupeň teploty podnebie (povetriosť) nie všade je jednako na celej zeme. Jest pásma zimná, pásma mierne a horúce:

UMELECKÁ (zrobená) ZEMEGUĽA.

K lepšiemu porozumeniu a prehľadu zeme učení ľudia zrobili umeleckú zemeguľu. (Hľa tu je!). Ona je obrazom zeme. Podstatné jej častky sú:

1. Prez severnú a južnú jej točno preložená je jedna dlhá ihla, kolo ktorej sa celá guľa krútiť môže; ihla tá vyobrazuje osy zeme. Na vrchu je severná, na spodku južná. (Sarkok, Pole).

2. Na stredku guľe, medzi dvoma osami, vidíme jednu kružnú linu, ktorá práve prez stredek objíma zemeguľu. Liniu tú voláme rovníkom. (Aequator). Rovník delí zem na dve rovné polovice, na polovicu severnú a južnú.

Každý kruh, aneb kružná linia delí sa na 360 stupne (grady); teda i rovník tiež. Jeden grad rovníka je 15 míľ dlhý. Teda objem (körkerület, Peripherie) celého

rovníka urobí: $360 \times 15 = 5400$ míľ. Každá guľa obsahuje sa, keď sa pomnoží rovník sám sebou. (Priemer zeme ale čili os zeme $5400 \times 1720 = 9.288.000$ míľ. Ona urobí: $9.288.000 \square$ míľ.

3. Z obách strán rovníka a poludni. Tých meno je: mierne, horúce a chladné. Pomocou tých rovníka vzdálenosť každého miest na zemi volá sa: zemepisná šírka (geographische Breite). Na poludni južnej južná šírka. — Keď 48 $\frac{3}{4}$ stupni polnočnej šírky Košice od rovníka k polnoci.

Úlohy. Vypočítajte v jakom dĺžku, Prešov, Bardiň a t. d. — V jakom dĺžku — najsevernejší pnnkt Uhorsko od polnoci k poludni. — francúzske, — Europa — Afrika.

Veľmi dôležité sú medzi obrátniky (térító, Wendekreis, sarkkör, Polarkreise). Severný obrátnik; južný obrátnik. Tieto menované obrátniky a pásy podnebia. — Pod rovníkom až po druhý je pásma horúceho; pod druhým je pásma mierne; pod tretím je pásma zimné čili ľadové.

Úlohy. Menuj všetky pásma zimného.

4. Od polnoci k poludni. Tých meno je: severná, južná, východná, západná. Keby sme rovník prerazili, mali by sme na ony obyčajne na papierí vy-

(južná os). Myslíme sebe te-
lek zeme od jednej osy až po
sa osa zeme, alebo prie-
20 míľ dlhá; ale ponevác
ebda osa zeme je 1714 míle

oči (krutí) za 24 hodín raz;
že nám raz slunko svietí a
noc. Teda nie slunko
yf — kolo zeme, ale zem
od západu ku východu.

to je len taká zdánlivosť, jako,
zda sa nám, jakoby my stali a

osy točí za 24 hodín. ona sa
365 dni 5 hodiny, 49 minu-
edkom toho kolovania kolo
ka: jar, leto, jeseň, zimu
ria, jehožto výjavy sú nám
e (povetnosť) nie všade je
sma zimné, pásma mierne a

á) ZEMEGULA.

a prehľadu zeme učení ľuďe
la tu je!). Ona je obra-
y sú:

jej točno preložená je jedna
gula krútiť môže; ihla tá
u je severná, na spodku

dzi dvoma osama, vidíme je-
rez stredok objíma zemegulu.
(Aequator). Rovník delí
polovicu severnú a južnú.

á linia delí sa na 360 stu-
pň. Jeden grad rovníka je 15
rkerület, Peripherie) celého

rovníka urobí: $360 \times 15 = 5400$ míle. — A ponevác povrch
každej gule obsahne sa, keď sa objem kruhu množí s prieme-
rom. (Priemer zeme ale čili osa má 1720 míľ). Tehda mno-
ziac $5400 \times 1720 = 9.288.000$. — To jest povrch celej ze-
me urobí: $9.288.000 \square$ mile.

3. Z obách strán rovníka vidíme jiné kruhy k polnoci
a poludňu. Tých meno je: menšie rovnobežné kru-
hy. — Pomocou tých rovnobežníkov môžeme vymerať
vzdálenosť každého miesta od rovníka, a tá vzdále-
nosť volá sa: zemepisná šírka (földrajzi szélesség,
geographische Breite). Na poluočnej polovici bude polnočná,
na južnej južná šírka. — Keď poviem k. pr. Košice ležia na
 $48\frac{3}{5}$ stupni polnočnej šírky ($48\frac{3}{5} \times 15$), to znamená, že
Košice od rovníka k polnoci ležia na $729\frac{1}{2}$ mile.

Úlohy. Vypočítajte v jakéj šírke leží Pešť, Debrecin. Sege-
din, Prešov, Bardiof a t. d. — Vypočítajte v jakéj šírke leží najpo-
ludnejší — najsevernejší punkt Uhorska? — Kolko míľ má tehda
Uhorsko od polnoci k poludňu. — Vypočítajte v jakéj šírke leží
francúzsko, — Europa — Afrika a t. d.

Velmi dôležité sú medzi tými rovnobežníkami dva
obratníky (térítő, Wendekreise) — a dva uhovníky
(sarkkör, Polarkreise). Severný obratník volá sa obratní-
kom ráka; južný obratník ale obratníkom kozorožca.
Této menované obratníky a uhovníky sú povážné z ohľadu
pásov podnebia. — Pod rovníkom od jedného obratní-
ka až po druhý je pásmo horúce; od obratníkov po uhel-
níky sú pásma mierne; od uhelníkov po osy sú pásma
zimné čili ľadové.

Úlohy. Menuj všetky kraje pásma horúceho, mierneho,
zimného.

4. Od polnoci k poludňu vidíme zas mnoho kruhov,
ktoré rovníka na každom stupni prerivujú; jedenkaždý teh-
da delí zem na dve polovice, východnú totiž a západ-
nú. Té kruhy sú poludníky (délkörök, Meridiane). pre-
to tak nazvané, lebo na každom mieste, ktoré pod jedným
poludníkom ležia naraz je poludne. Najdôležitejším je me-
dzi poludníkami prvý poludník, ktorý prez jeden z kanar-
ských ostrovov beží. Keby sme zemegulu smerom toho po-
ludníka prerezali, mali by sme zem vo dvoch polgulách, jak
sa ony obyčajne na papierí vyobrazujú.

Poludníky nám slúžia i ku vymieranu vzdálenosti rozličných miest od prvého poludníka. A táto vzdálenosť volá sa: zemepisná dĺžka. Pomocou týchto kruhov teda ľahko nájdeme polohu každého miesta na zemi.

Úlohy. V akej šírke a dĺžke leží Pešt, Prešporek, Koložvár? — Marmarúška, trencianska stolica? — Uhorsko, Európa a t. d.

Kruh povetria a jeho výjavy (vidz na strane.

POVETRNOŠŤ ZEME.

1. Južná polguľa zeme je chladnejšia, nežli severná; lebo na tamtej je mnoho viac vody, ktorá sa ani tak neohreje, ako pevná zem, a potom skrze výparovanie mnoho tepla zaviaže.

2. Od západu k východu teplo tiež ubýva.

3. Starý svet je teplejší, nežli nový svet: lebo tu je viac výparov.

4. Povetrie na veľkých pevninách (pov. názemské) je teplejšie, nežli na pobreží morském a na ostrovoch.

5. Povetrie námorske je stejnotvárnejšie (egyformább, gleichmässiger) nežli názemské, to jest: blízko mora menší je rozdiel medzi stupňom tepla v rozličných častkoch roka.

6. Nad hladinou mora na vysokosti ubýva; pod hladinou morskou v hĺbokosti tiež ubýva teplo.

7. Pod rovníkom na dolniach nikdy nepadá sneh, a miesto zimy sú tu lejavice.

8. Medzi obrátnikami padá dažď a sneh.

9. Medzi uhelníkami vždy len sneh padá dažď nikdy.

10. Na pobreží morském častejší padá dažď, nežli inde.

Rolníctvo.

Rolníctvo závisí od podnebia od teploty, vlhkosti (svetla a hromoviny). Možno je teda zem od rovníka ku uhelníkom, tak ako aj od hladiny morskej ku snehovej linie, do vysokosti, na pásma rastlinstva podeliť.

1. Rastlinstvo od rovníka ohľadu bujnosti, jak aj z ohľadu horúcom pásme je najrozličnejším zimnom najmenej a najmenšou vysokosti rastliny ubývajú. Rastlinstvo.

2. Horný kraj je bol (fajty) nežli dolný kraj, lebo v

3. V horúcom kraji zo miernom a zimnom pásme list

Zvlastné a rastliny rozličné

a) Horúceho pásma: palmy, šký chlieb, banany, kaktusy, ananasy, bavlna, cukrová trst, kava, the, smoly (gummi) a najvoňavšie kve

b) Mierného pásma: stynn nivo), zemiaky, lan, konopä: v tany, pomeranče figy, myrtus, o nejšom kraji pásma tohoto: ihlič

c) Zimné pasmo len má kosodrevina, jalevec, moch, a nek

Živo

Živočíchy tiež zavisia

Kde rastlinstvo je bujné a mnohy. 1. Vzrost, krása, sila hov od rovníka ku uhelníkom najväčšie živočíchy žijú blízko nemá ani tak veľkých, ani tak Dakedy ale i v Amerike žijú tom nás presvedčia nalezene

Zvlastné živočíchy rozličné

a) Horúceho pásma: rozličné tygri, leopardi, hyeny, sloni, zebra, žiraf; — veľké a pekné [orel], kasuar, papagali, rajske krokodyli a t. d.

b) Mierného pásma: náš krava, vól, ovca, koza, niekoľko Luchs, hiúz), liška, kuna; — je

vymeraniu vzdálenosti roz-
luďníka. A táto vzdále-
ž k a. Pomocou týchto kru-
kažného miesta na zemi.
ke leží Pešt, Prešporek, Kolož-
lice? — Uhorsko, Európa a t. d.
ýja v y (vidz na strane.

Ť ZEME.

chladnejšia, nežli severná;
ly, ktorá sa ani tak neohre-
e výparovanie mnoho tepla

pló též ubýva.
ežli nový svet: lebo tu je

yninách (pov. názemské).
kom a na ostrovoch.

ejnotvárnejšie (egyformább,
to jest: blízko mora menší
rozličných častkoch roka.

vysokosti ubýva; pod hla-
ubýva teplo.

ach nikdy nepadá sneh, a

dažd a sneh.
len sneh padá dažď nikdy.
častejší padá dažď, nežli

stvo.

a od teploty, vlhkosti (svetla
n od rovníka ku uhelníkom,
ku snehovej linie, do vys-
t.

1. Rastlinstvo od rovníka kú uhelníkom, ubýva tak z
ohľadu bujnosti, jak aj z ohľadu mnohonásobnosti. Preto v
horúcom pásme je najrozličnejších a najväčších rastlín. V
zimnom najmenej a najmenších. Podobne aj na horách dla
vysokosti rastliny ubývajú. Linia snehu je aj medza rast-
linstva.

2. Horný kraj je bohatší na rozličnosť druhov
(fajty) nežli dolný kraj, lebo v horách je viac pásov podnebia.

3. V horúcom kraji zostávajú stromy vždy zelené, v
miernom a zimnom pásme listia v zime odpaduje.

Zvlastné a rastliny rozličných pásiem podnebia sú:

a) Horúceho pásma: palmy, bambus, chlebový strom, sv. jan-
ský chlieb, banany, kaktusy, ananas, bataty, maniok, rýža, kukurica,
bavlna, cukrová trst, kava, thea, vonavé koreniva, balsamy, drahé
smoly (gummi) a najvoňavšie kvety.

b) Mierného pásma: stýnné lesy, bohaté trávniky, obilia (zr-
nivo), zemiaky, lan, konopä: v južnejšom kraji pásma tohoto: kas-
tany, pomeranče figy, myrtus, olivy, ovocina, víno, dohan, v sever-
nejšom kraji pásma tohoto: ihličnaté stromy, brezy, jaseň a t. d.

c) Zimné pásmo len málo čo rastlín má: zakarpateľé vrby;
kosodrevina, jalovec, moch, a niekoľko bylín raste tu.

V ŽIVOCIHY.

Živočíchý též zavisia z jedného ohľadu od podnebia.
Kde rastlinstvo je bujné a rozmanité, tam i živočíchý sú
mnohy. 1. Vzrost, krása, sila a rozmanitosť plemien živočí-
hov od rovníka ku uhelníkom ubýva. Naproti ale v mori
najväčšie živočíchý žijú blízko ľadových mŕ. 2. Nový svet
nemá ani tak veľkých, ani tak silných živočíchov, jako starý.
Dakedy ale i v Amerike žilý tak veľké a silné živočíchý; o
tom nás presvedčia nalezene kosti v zemi.

Zvlastné živočíchý rozličných pásiem podnebia sú:

a) Horúceho pásma: rozličné opice, ukrutné dravci, jako: lvi,
tygri, leopardi, hyeny, slôni, nosorožci, vodní kôň, tapir, vlbludi,
zebra, žiraf; — veľké a pekné ptáci, jako: pstroš [štruc], kondor
[orel], kasuar, papagali, rajskej rťek a t. d.; — strašne jedovité hadi,
krokodyli a t. d.

b) Mierného pásma: náš domáci statek, koň, osel, mulica,
krava, vól, ovca, koza, niekoľko dravci: medved, vlk, vys (ostrovid,
Luchs, biúz), liška, kuna; — jeleň, srn, zajac; — naše ptáci niesú

tak veľké a pekné, jako ptáci pod rovníkom, naši ale peknejšie spievajú.

c) V zimnom pásme žijú: sob (Renthier), pes, nektoré kožušňaké zvieratá, jako: hermelin, sobol, ľadový medveď, liška; — vodnie ptáci nescíslné a všetci majú hustú mekúčku perinu; v morách veľké ššavci, jako veľryda, tuleň (fóka, Robbe-, morské tela); — z rýb tókehal, (Stockfisch) a. t. d.

v Človek.

Pokolenie ľudské, celkom kolo 1400 mlliony duše, jak nás písmo svaté učí, z jedného síce kmeňa pochádza, avšak pre rozličnosť vyživenia a podnebia, najviac z ohľadu barvy na 5 fajty sa delí. Té sú: kaukázská, mongolská, murínská (aethiopská), americká a malajská.

1. Kaukázská fajta je bielej tváry a žije v Europe, v severnej Afrike, a v najväčšej častke Asie. 2. Mongolská má menšie oči a požitkavú tvár, žije v strednej a východnej Asie. 3. Murínská má hrubé pýsky, čierne vlne podobné, kandráté vlasy, tvár čiernu, žije najviac pod rovníkom v Afrike. 4. Americká, k nej patria praobyvatelia americkí (Indinaí), je medeno-červenej (ryšavej) barvy. 5. Malajská čili australská je bladej, aneb trošku počiernavej barvy; žije v južných končinách Asie a v Austrálii.

Kaukázského otca a murínskej matky dieťa volajú mulatom: kaukázského otca a indianskej matky dieťa ale mesticom. Krom týchto je i nekeľa albinov, co majú tvár a vlasy veľmi biele, oči ale trošku červené.

Rečí sú na zemi blízko 6000. — Dľa náboženstva ľudie sú: 1. Co sa jednému Bohu klaňajú: kresťaní, židí, mahomedaní konfučisti. 2. Co sa mnohým Bohom klaňajú, to jest poháni buddhaisti, brahmaní, fetischí, a. t. d.

Svet.

Pod menom: svet rozumieme nebe, zem a všetko, co v nich je. Na nebi vidíme mesiac, slunko, hviezdy. Naša zem je tiež hviezda.

Hviezdy sa nám maličkými zdajú veľké gule, sú svetly, jako naša zem väčšia. Zem, mesiac, slunko, hviezdy sú také.

Medzi tými nektoré zdajú sa mieste nepohyblivé zostávať. Té sú ohromné slunká. Jíné zase pohybujú sa kolo stálic čili kolo slunice (planéty), ktoré bývajú osvetľované slunkom. Sú i také, ktoré nie len kolo jednej väčšej blúdice a s tou točia sa. Té sú pobočné blúdice. Mesiac je taká pobočná blúdica. Zriedka kedy viditeľné, ponevác pohybuje sa v takých veľkých vzdialenostiach, že ho ľudské oko vidieť môže; takého blúdiciho svetla, jako nejakú šticu vlasatice (kométy):

Dakde hviezdy sú tak husto, že pôsobia potom svetlejšiu časť nespľných hviezd, ktorý mliečnou vidíme hromadky hviezd, této volajú kosa, kurátka, veľký a malý.

Nektoré z tých súhviezd zdá sa, že zovoly nejaké zvieratá. Z týchto sú té, ktoré jedno 20 stupňov široko pokrývajú. V tomto pásme zdá sa, že je mesiac, zem a nektoré planéty. Ratníkom (zodiacus, álatkôr, ratníku 12 takových súhviezd: beran, býk, blávan, dvojblávan, blávan, rak, lev, panna, váhy, kozorožec, vodnár, ryby, 20-im Marcu slunko vojde do znamenia, začne sa nám jar: hovoríme, že do váhy, vtedy začne sa nám jesť.

pod rovníkom, naši ale poknejšie spie-

ú: sob (Renthier), pes, nektoré kožuš-
sobol, ľadový medveď, liska; — vodnie
ustú mekúčku perinu; v morách veľké
fóka, Robba, morské tela; — z rýb

ovek.

kom kolo 1400 milióny duše, jak
noho síce kmeňa pochádza, avšak
podnebia, najviac z ohľadu barvy
kaukazská, mongolská, murinská
alajská.

ta je bielej tváry a žije v Europe,
väčšej časti Asie. 2. Mongol-
ltkavú tvár, žije v strednej a vý-
ká má hrubé pýsky, čierne vlne
ár čiernu, žije najviac pod rovní-
cká, k nej patria praobyvatelia
deno-červenej (ryšavej) barvy. 5.
ká je bládej, aneb trochu počier-
končinách Asie a v Austrálii.

murinskej matky dieťa volajú
otca a indianskej matky dieťa
no je i nekeľ a l b i n o v, co majú
ale trochu červené.

o 6000. — Dľa náboženstva ľudie
Bohu klaňajú: kresťaní,
2. Cosa mnohým Bohom
ddhaistí, brahmaní, fetischí, a. t. d.

svet.

rozumieme nebe, zem a všetko, co
mesiac, slunko, hviezdy. Naša zem

Hviezdy sa nám maličkými zdajú byť, ony sú ale pre-
veliké gule, sú svety, jako naša zem, ba ešte tisíc a tisíckrát
väčšie. Zem, mesiac, slunko, hviezdy volajú sa *telesa ne-
beské*.

Medzi tými nektoré zdajú sa nám vždy na jednom
mieste nepohybné zostať. Tě sú hviezdy *stálice* a sú
ohromné *slunká*. Jíné zase pohybujú sa z miesta na miesto
a krúžia sa kolo stálic čili kolo slunkov. Tě sú hviezdy *blu-
dice* (planéty), ktoré bývajú osvetlené a ohriaté od svich
slunkov. Sú i také, ktoré nie len kolo svého slunka, ale aj
kolo jednej väčšej blúdice a s tou spolu kolo jedného slunka
točia sa. Tě sú *pobočné bludice* čili *mesiace*. Náš
mesiac je také pobočná blúdica. — Nektoré sú nám len
zriedka kedy viditeľné, pretože po nesmierne dlhých drá-
hach bežia a len o mnoho rokov dôjdu zas tam, kde je oko
ľudské vidieť môže; takého bludice majú obyčajne za sebou
dlhé svetlo, jako nejakú šticu čili vlasy, preto volajú sa
vlasatice (kométy):

Dakde hviezdy sú tak husto posiaté, že v jedno splynú,
pôsobiac potom svetlejšiu časť neba; také je ten pás nesčí-
slných hviezd, ktorý *mliečnou cestou* nazývame. Dakde
vidíme hromadky hviezd, této voláme *súhviezdím*. K. pr.
kosa, kurátka, veľký a malý voz a. t. d.

Nektoré z tých súhviezd zdajú sa nám jakoby vyobra-
zovaly nejaké zvieratá. Z týchto pre nás sú veľmi znamenité
tě, ktoré jedno 20 stupňov široké pásmo oblohy nebeskej
pokrývajú. V tomto pásme zdá sa nám pohybovať slunce,
mesiac, zem a nektoré planéty. Toto pásmo voláme *zvie-
ratníkom* (zodiacus, állatkör, Thierkreis). V tomto zvie-
ratníku 12 takových súhviezd je: škopec, býk, bli-
ženci, rak, lev, panna, váha, štúr (škorpion), stre-
lec, kozorožec, vodnár a ryby. — Hovoríme že v
20-im Marcu slunko vojde do znamenia škopca, vtedy
začne sa nám jar: hovoríme, že v 22-im Sept. vojde slunko
do váhy, vtedy začne sa nám jeseň a t. d.

Mesiace.

Mesiace je guľaté, tmavé teleso nebeské (pobocná zeme bludica), ktoro sa kolo zeme a s ňou kolo slunka krúti a od neho osvietené býva. Mesiace sa kolo zeme a spolu kolo slunka osy raz obráti za 27 dní, 7 hodiny 44 minúty. Za ten čas tvár jeho sa štyrikrát premení. Nov, prvá štvrt, plnia, posledná štvrt. To z toho pohľadom, že jeho, k nám obrátená tvár nie jednak býva slunkom osvietenou. (Kedy je nov? plnia? a. t. d.)

V mesiaci vidíme svetlejšie a tmavšie miesta. Hvezdári hovoria, že té svetlejšie častky sú ohromne veľké hory; a té tmavšie, ohromne veľké a hlboké doliny.

Za čas nova nekedy, stáva sa, že mesiace padne do rovnej linie medzi slunkom a zem; vtenkrát nám pred očami zakryje alebo jednu časťku, alebo celú tvár slunka — vtedy býva zatmenie slunka. — Naproti ale za čas plne stáva sa, že zem vstúpi do rovnej čiare medzi mesiace a slunkom, vtenkrát stín zeme dosiahne až po mesiace — vtedy býva zatmenie mesiaca.

Mesiace je 50 raz menší, nežli naša zem a od zeme je oddelený na 50.000 míľ. Tak že na pr. keby cesta bola do mesiaca a my by každý deň 5 míľ išli, za 27 rokov i 145 dní by sme do mesiaca došli.

SÚSTAVA SLUNEČNÁ (naprendszer, Sommersystem).

Hviezda stálica cili slunko v jedno s bludicami, ktoré kolo neho sa krúti a tvorí jednu sústavu slunečnú.

Na nesmiernom nebi nečíselných je sústav slunečných, my ale len tú jednu poznáme (snad i tú nie do celá), ku ktorej naša zem prislúcha. Tejto ústave strediskom je naše slunko.

Slunko je hviezda stálica. teleso nebeské guľaté, možno, že je teleso tmavé (nie ohnivé, jakým sa nám býť zdá), ktoro Stvoriteľ opatrel svetlom svietacím a ohrievajúcim. — Možno je, že slunko je obklúčené nejakým vzdú-

chom alebo jiným živlom ohrieva.

Slunko je ohromne veľké, väčšie, nežli naša zem. Slunko z dnu prázne bolo, 1' doňho vmiestilo, jaká je naša zem bola i s mesiace, mesiace, tiť, hoc by nie len na 50.000, zeme vzdálený.

Slunko je prevelice ďaleko a jeho svetla pablesk predca. Vzdálenosť tú sotva môžeme pokeby do slunka cesta bola a mvali, ani za 9000 rokov by sm

Kolo toho slunka krúti planéty. Možno je, že ešte týchto ale o ktorých vieme, slunka 1. Merkur. Potom Zem so svojím mesiace. 4 mesiace. 6. Saturn, má kruhy. 7. Uran, má 4 mesiace. Táto posledná planéta ony míľ vzdalená. To je vzdialené hviezdy sú predca najbližej ku

A kde sú ešte tamté jlice a slunka, ktoré slebo veľkosť a vzdialenosť ani mlu môžeme; kde sú ešte tamté jeným okom vidíme, alebo t vidieť nemože? Všetké té krá svey tvoria Všeomir (vilásum). Sú dielo Stvoriteľa, a na Bozie bedlí; nad všetkými tým česť a sláva na veky.

siac.

teleso nebeské (pobocná zeme) a s ňou kolo slunka krúti a od sa kolo zeme a spolu kolo svoj hodiny 44 minúty. Za ten čas . Nov, prvá štvrt, plnia, pohádza, že jeho, k nám obrá- slunkom osvietenou. (Kedy je

šie a tmavšie miesta. Hvezdári stky sú ohromne veľké hory; a hlboké doliny.

stáva sa, že mesiac padne do em; vtenkrat nám pred očima lebo celú tvár slunka — vtedy — Naproti ale za čas plne nej čiare medzi mesiac a slun- ne až po mesiac — vtedy býva

, nežli naša zem a od zeme je k že na pr. keby cesta bola do míľ išli, za 27 roky i 145 dni

aprendszer, Sommersystem).

nko v jedno s bludicami, ktoré u sústavu slunečnú. nešielnych je sústav slunečnú poznáme (snad i tú nie do slúcha. Tejto ústave strediskom

álíca. teleso nebeské guľaté, (nie ohnivé, jakým sa nám byt svetlom svetacím a ohrievajú- je obklúčené nejakým v z d u-

chom alebo jiným živlom (elementom), ktoro svietí a ohrieva.

Slunko je ohromne veľké teleso. Ono je 1,400.000 krát väčšie, nežli naša zem. Hvezdári vypočítali, že keby slunko z dnu prázne bolo, $1\frac{1}{4}$ milliony takých guľ by sa doňho vmiestilo, jaká je naša zem; alebo, keby zemegula v ňom bola i s mesiacom, mesiac by sa mohol kolo zeme krútiť, hoc by nie len na 50.000, ale i na 100.000 míľ bol od zeme vzdálený.

Slunko je prevelice ďaleko, na 21,000.000 míľ, od nás a jeho svetla pabesek predca za 8 minuty dôjde k nám. — Vzdálenosť tú sotva môžeme pochopiť. Učení vypočítali, že keby do slunka cesta bola a my by každý deň 6 míľ cestovali, ani za 9000 roky by sme do slunka nedošli.

Kolo toho slunka krúti sa mnohé bludice čili planéty. Možno je, že ešte o nich všetkých nevieme. Z týchto ale o ktorých vieme, znamenitejšie sú: najbližšie slunka 1. Merkur. Potom 2. Venus čili zorníčka. 3. Zem so svojím mesiacom. 4. Mars. 5. Jupiter, má 4 mesiace. 6. Saturn, má 8 mesiacov a 3 prstene čili kruhy. 7. Uran, má 4 mesiace. 8. Neptun, má 2 mesiace. Táto posledná planéta je od slunka na 624 milliony míľ vzdalená. To je vzdálenosť nepochopiteľná, a té hviezdy sú predca najbližej ku nám!

A kde sú ešte tamté jiné, nepočítateľné stálice a slunka, ktoré sľobodným okom vidíme, jejích veľkosť a vzdálenosť ani mlouvou, ani číslom vysloviť nemôžeme; kde sú ešte tamté jiné svety, ktoré len osboreným okom vidíme, alebo te, ktoré záadne oko ľudské vidieť nemože? Všetké té krásne, divné, nevyskúmatelné svety tvoria Všeohomir (világegyetem, Weltall, Universum). Sú dielo Stvoriteľa, a nad všetkými tými svety oko Božie bedlí; nad všetkými tými Bôh zije a kráľuje, Jemuž česť a sláva na veky.

Obs

Prvš

Dom

1. Škola, a co okolo nej jest .
2. Obzor a jeho štyry hlavné stra
3. Kde bývame . . . .
4. Pevná zem . . . .
5. Voda . . . .
6. Zemeplody . . . .
7. Plan, mappa domoviny .
8. Okolica, stolica, krajina .
9. Kruh povetria (vzduchu, ľuftu)

Druh

Uhorská krajina. I

1. Obec, Obecnosprávny aneb slú
járás) . . . .
2. Košický pochod (kassai járás)
3. Stolica . . . .
4. Pochody (okresy) abaujskej st
5. Slobodné kráľovské mesto
6. Krajinská okolica (kerület, Dis
7. Predtisská okolica . . . .
8. Predtisskej okolicy podoba a p
9. Predtisskej okolicy 10 stolice

Obsáh.

První Beh.

Domovina.

	Strana.
1. Škola, a co okolo nej jest	5
2. Obzor a jeho čtyry hlavné stránky	8
3. Kde bývame	10
4. Pevná zem	13
5. Voda	16
6. Zemeploody	18
7. Plan, mappa domoviny	19
8. Okolica, stolica, krajina	20
9. Kruh povetria (vzduchu, luftu) a jeho výjavy	22

Druhý Beh.

Uhorská krajina. Uhorské královstvo.

1. Obec, Obecnosprávny aneb slúžny pochod (okres) szolgabírói járás)	25
2. Košický pochod (kassai járás)	26
3. Stolica	27
4. Pochody (okresy) abaujskej stolice	28
5. Slobodné kráľovské mesto	29
6. Krajinská okolica (kerület, Distrikt)	30
7. Predtisská okolica	30
8. Predtisskej okolice podoba a prirodzené vlastnosti	31
9. Predtisskej okolice 10 stolice	32

10. Zátisská okolica	38
11. Zátisskej okolice podoba a prirodzené vlastnosti	39
12. Zátisskej okolice 16 stolice	39
13. Preddunajská okolica	46
14. Preddunajskej okolice podoba a prirodzené vlastnosti	47
15. Stolice preddunajskej okolice	47
16. Zádunajská okolica	54
17. Zádunajskej okolice podoba a prirodzené vlastnosti	54
18. Zádunajskej okolice 11 stolice	55
19. Okolie za kralovskou výšinou, čili Sedmohradsko	59
20. Sedmohradskej podoba a prirodzené vlastnosti	60
21. Sedmohradské kraje, stolice a znamenité miesta	61
22. Spoločenské, aneb bratrské krajiny	64
23. Podoba a prirodzené vlastnosti týchto spoločenských krajín	64
24. Kraje a krajiny spoločenské	64
25. Prehľad krajín koruny sv.-štepanskej	68
26. Rozsiahlosť, a poloha uhorskej državy	68
27. Podoba. Hory	68
28. Doliny a rovnie	72
29. Rieky, potoky, jezera	72
30. Podnebie	74
31. Plody	75
32. Priemysle (remeslá) a kupectvo (handel, obchod)	71
33. Kupecké (obchodné) prostredky	97
34. Obyvateľstvo	78
35. Duševná vzdelanosť (učenosť) a jej prostredky	78
36. Ústava (konstitucia)	79
37. Krajín koruny sv.-štepanskej cimeri, farby a svatí patroni	80
38. Súsedné krajiny a hranice koruny sv.-štepanskej	80
39. Rakúsko-uhorský štát (magyaroszlák állam)	81
40. Stránky sveta	82

Tretí Beh.

Stránky sveta.

1. Europa. Štáty Európske	83
„ I. Naša vlasť	83
„ II. Rakúské cisárstvo	83

2. Podoba a prirodzené vlastnosti	
3. Prehľad krajín cisárstva rakúskeho	
4. Hranice cisárstva rakúskeho	
5. Jiné štáty európske	
6. Hranice a prehľad Európy	
7. Jiné stránky sveta. Asia	
8. Afrika	
9. Amerika	
10. Australia	
11. Pevná zem a moro	

Štvrť

Merovedec

1. Podoba a pohyb zeme	
2. Umelecká (zrobená) zemegula	
3. Poveternosť zeme	
4. Rastlinstvo	
5. Živočíhy	
6. Človek	
7. Svet	
8. Mesiac	
9. Sústava slunečná (naprendszer, ...	

38
39
39
46
47
47
54
54
55
59
60
61
64
64
64
68
68
68
72
72
74
75
71
97
78
78
79
80
80
81
82

Beh.

sveta.

83
83
83

2. Podoba a prirodzené vlastnosti cisárstva rakúsského	83
3. Prehľad krajín cisárstva rakúsského	84
4. Hranice cisárstva rakúsského	87
5. Jiné štáty európske	88
6. Hranice a prehľad Európy	96
7. Jiné stránky sveta. Asia	99
8. Afrika	101
9. Amerika	103
10. Australia	105
11. Pevná zem a moro	106

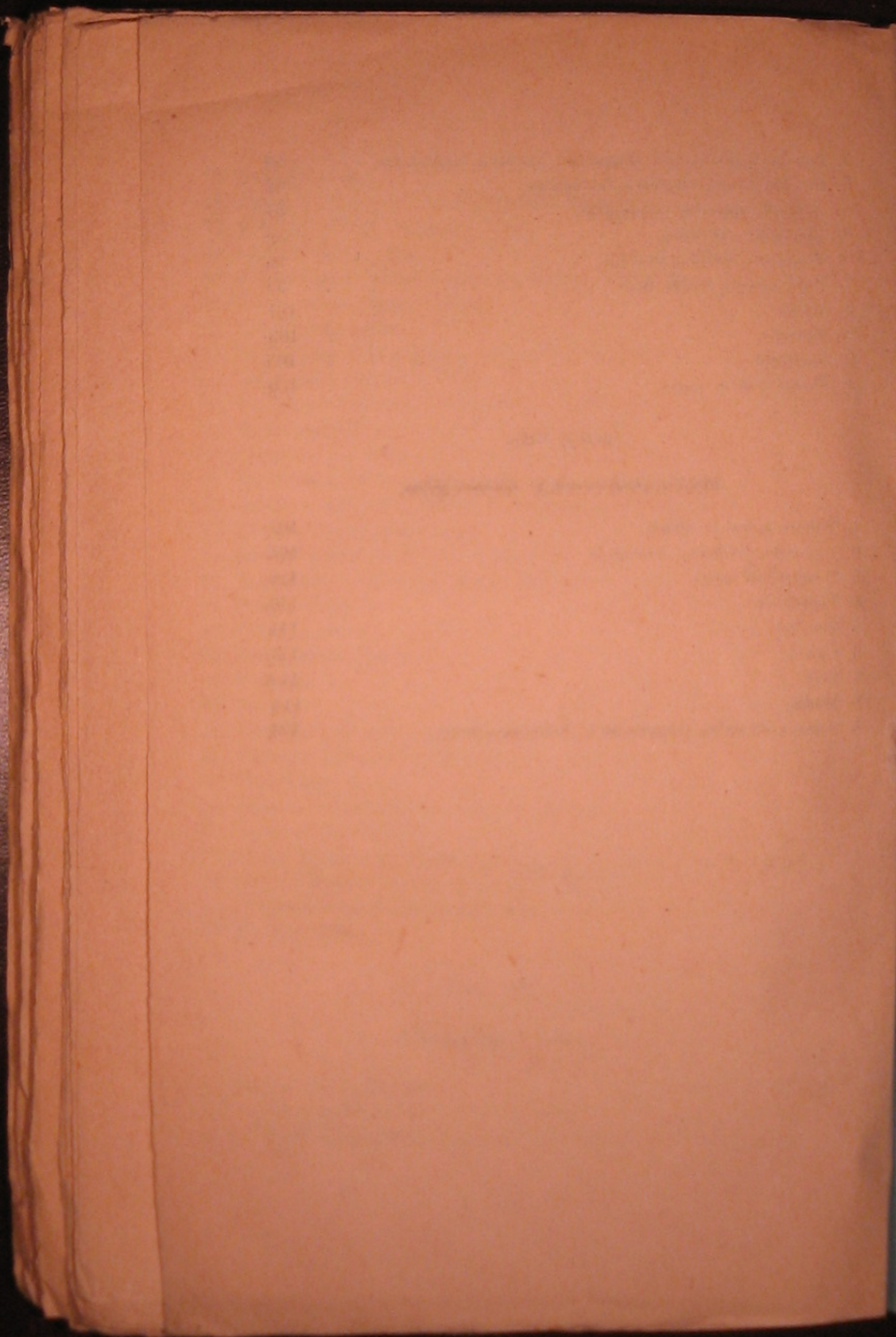
Štvrtý Beh.

Merovedecky zemepis.

1. Podoba a pohyb zeme	107
2. Umelecká (zrobená) zemegula	108
3. Poveternosť zeme	110
4. Rastlinstvo	110
5. Živočíhy	111
6. Človek	112
7. Svet	112
8. Mesiac	114
9. Sústava slunečná (naprendszer, Sonnensystem)	124

— x —

V Kossicach,
TLAČOM KARLA WERFERA KR. AKAD. KNIHTLAČÁRA.
1872.

